

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

GÜNEYDOĞU ANADOLU AĞIZLARININ KARŞILAŞTIRMALI SES BİLGİSİ

Rıdvan MALKAVER
18915007

Danışman
Doç. Dr. Burhan BARAN

Diyarbakır-2020

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**GÜNEYDOĞU ANADOLU AĞIZLARININ
KARŞILAŞTIRMALI SES BİLGİSİ**

Rıdvan MALKAVER
18915007

Danışman
Doç. Dr. Burhan BARAN

Diyarbakır-2020

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Güneydoğu Anadolu Ağzlarının Karşılaştırmalı Ses Bilgisi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

31/08/2020

Rıdvan MALKAVER

ÖN SÖZ

Ağız araştırmaları son yıllarda giderek ilgi duyulan bir alan olmuş ve bu konuda yerli araştırmacıların katkılarıyla bir hayli mesafe kat edilmiştir. Daha çok bir yöreye ait metinlerin derlenmesi şeklinde yapılan ağız araştırmaları sonraki süreçte karşılaştırmalı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Ağızların karşılaştırmalı olarak ele alınmasıyla ağızlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilebilir ve bu şekilde Türkiye Türkçesi ağızlarının ses, biçim, söz dizimi özelliklerinin ortaya konmasıyla ağız araştırmalarına önemli bir katkı sağlanabilir.

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi karşılaştırmalı ağız çalışmalarına katkı sunma amacıyla, Güneydoğu Anadolu ağızları, ses bilgisi yönünden karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bu tezin giriş kısmında ses bilgisiyle ilgili genel bilgiler verildi. *Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Çalışmaları* başlığı altında Türkiye Türkçesi ses bilgisi hakkında yapılmış olan çalışmalara değinildi. *Ağızlar ve Ağız Çalışmalarıyla İlgili Genel Bilgiler* başlığı altında ağız kelimesi için yapılan çeşitli tanımlar ve ağızların önemi ile ilgili bilgilere yer verildi. Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili yapılan çalışmaların tarihi seyrine değinildi. Ağızların sınıflandırılması ve Güneydoğu Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verildi. Daha sonra çalışma boyunca karşılaşılan zorluklar, tespit edilen sorunlar ve getirilen çözüm önerileriyle tezin amacı ve çalışma yöntemi üzerinde duruldu.

Bu tezin inceleme kısmı *Ünlüler*, *Ünsüzler* ve *Ses Olayları* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde; Urfa Merkez Ağzı, Siverek Merkez Ağzı, Diyarbakır Ağzı, Bismil Ağzı, Kilis Ağzı, Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı, Gaziantep Merkez Ağzı ve Adıyaman Merkez Ağzı karşılaştırmalı olarak incelendi. Ele alınan bu ağızlarda bulunan ünlüler ve ünsüzler özellikleriyle birlikte karşılaştırılarak verildi.

Ünlüler ve ünsüzler taranan kaynaklarda tercih edilen çeviri yazı işaretiyle sunuldu. Ancak işaretlerin yeterli gelmediği zamanlarda farklı işaretler tercih edildi. Bu ağızlarda görülen ses olayları detaylı bir şekilde incelenip ses bilgisi yönünden ortak veya farklı yönler belirtildi. Daha anlaşılır olması için örnekler, geçtikleri cümleyle birlikte sunuldu. Bu cümleler, çeviri yazılı şekilleriyle kaynak kitaplardan alınıp standart Türkiye Türkçesindeki karşılıklarıyla yazıldı. Aynı sesi ifade eden fakat farklı şekillerde gösterilmiş olan sesler özellikle belirtildi. Bir ağız için karakteristik özellik taşıyan durumların da üzerinde duruldu.

Bu çalışmada beni bu konuya yönelten, karşılaştığım sorunlarda yardımcı olup yol gösteren, benden desteğini ve hoşgörüsünü esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Burhan Baran’a ve her zaman yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

Rıdvan MALKAVER

Diyarbakır, 2020

ÖZET

Bu tezde Güneydoğu Anadolu Ağızlarının karşılaştırmalı ses bilgisi özellikleri incelenmiştir.

Giriş kısmı, Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi İle İlgili Genel Bilgiler, Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Hakkında Yapılmış Çalışmalar, Ağızlar ve Ağız Çalışmalarıyla İlgili Genel Bilgiler, Türkiye Türkçesi Ağız Çalışmaları, Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması, Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi, Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Tez Çalışmamızla İlgili Bilgiler başlıklarından oluşmaktadır.

Çalışmanın inceleme kısmı *Ünlüler*, *Ünsüzler* ve *Ses Olayları* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Ünlüler bölümünde, Güneydoğu Anadolu ağızlarında bulunan ünlülerin ortak ve farklı yönleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir. *Ünsüzler* bölümünde ele alınan ağızlarda bulunan ünsüzler, özellikleri açıklanarak ortak ve farklı yönleri karşılaştırılarak verilmiştir. *Ses Olayları* bölümünde ise ağızlar, ses olayları bakımından detaylı bir şekilde incelenip karşılaştırılma suretiyle ortak ve farklı yönler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, aynı bölgede bulunan ağızlar arasında ses bilgisi yönünden ne gibi farklılıkların ve benzerliklerin olduğunu ortaya koyan karşılaştırmalı ağız çalışması olması yönüyle diğer ağız çalışmalarından farklıdır.

Anahtar Sözcükler

Ağızlar, Türkiye Türkçesi Ağızları, Güneydoğu Anadolu Ağızları, Ses Bilgisi, Karşılaştırmalı Ağız Çalışmaları

ABSTRACT

In this thesis, the comparative phonological properties of Southeastern Anatolian Dialects have been examined.

The introduction part is divided into the following sub-sections: General Information on the Phonetics of Standard Turkish, Studies Conducted on the Phonetics of Standard Turkish, General Information on Dialects and Dialect Studies, Studies on Turkish Dialects Spoken in Turkey, Classification of Turkish Dialects Spoken in Turkey, The Importance of Comparative Dialect Studies, Studies on the Dialects of Southeastern Anatolia, and Information on the Current Thesis.

The examination part of the study consists of three parts: *Vowels*, *Consonants* and *Sound Events*.

In the *Vowels* section, the common and different aspects of vowels in Southeastern Anatolian dialects are given comparatively. Consonants in the dialects discussed in the *consonants* section are given by explaining their characteristics and comparing their common and different aspects. In the *Sound Events* section, common and different aspects are tried to be revealed by examining and comparing the dialects in detail in terms of sound events.

This study differs from other dialect studies in that it seeks to use a comparative approach to identify the phonetic similarities and differences of various dialects spoken in the same geographical region.

Keywords

Dialect, Dialects of the Turkish Spoken in Turkey, Dialects of Southeastern Anatolia, Phonetics, Comparative Dialect Studies

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	XIII
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	XIV
GİRİŞ.....	1
1. SES BİLGİSİ	1
1.1. Sesler	2
1.1.1. Ünlüler.....	2
1.1.2. Ünsüzler	3
1.1.3. Ses Olayları	3
1.1.3.1. Ses Türemesi	3
1.1.3.1.1. Ünlü Türemesi.....	3
1.1.3.1.2. Ünsüz Türemesi.....	4
1.1.3.2. Ses Düşmesi	4
1.1.3.2.1. Ünlü Düşmesi.....	4
1.1.3.2.2. Ünsüz Düşmesi.....	4
1.1.3.3. Ses Değişmeleri.....	4
1.1.3.3.1. Ünlü Değişmeleri	4
1.1.3.3.1.1. e>i Değişmesi.....	4
1.1.3.3.1.2. i>e Değişmesi.....	5
1.1.3.3.1.3. ı>i Değişmesi.....	5
1.1.3.3.1.4. u>i Değişmesi.....	5

1.1.3.3.1.5. ü>i Değişmesi.....	5
1.1.3.3.1.6. o>u ve ö>ü Değişmeleri	5
1.1.3.3.1.7. u/u>a/e Değişmeleri	5
1.1.3.3.1.8. e>a Değişmesi	6
1.1.3.3.2. Ünsüz Değişmeleri	6
1.1.3.3.2.1. b>p Değişmesi.....	6
1.1.3.3.2.2. b>v Değişmesi.....	6
1.1.3.3.2.3. k>g Değişmesi.....	6
1.1.3.3.2.4. t>d Değişmesi.....	6
1.1.3.3.2.5. n>m Değişmesi.....	7
1.1.3.4. Ünlü Uyumları.....	7
1.1.3.4.1. Kalınlık – İncelik Uyumu.....	7
1.1.3.4.2. Düzlük – Yuvarlaklık Uyumu	8
1.1.3.5. Ünsüz Uyumu.....	8
1.1.3.6. Aykırılma	8
1.1.3.7. Yer Değiştirme	9
1.1.3.8. Ünlü Daralması	9
1.1.3.9. Ünlü Birleşmesi.....	9
1.2. Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Çalışmaları.....	9
2. AĞIZLAR VE AĞIZ ÇALIŞMALARIYLA İLGİLİ GENEL	
BİLGİLER.....	10
2.1. Türkiye Türkçesi Ağız Çalışmaları	12
2.2. Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması	15
2.3. Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi	16
2.4. Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	18
3. TEZ ÇALIŞMAMIZLA İLGİLİ BİLGİLER.....	19
3.1. Çalışmada Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri	19
3.2. Çalışmamızın Amacı	20
3.3. Çalışmamızın Yöntemi.....	21

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜNLÜLER

1.1. á Ünlüsü.....	23
1.2. â Ünlüsü.....	27
1.3. à Ünlüsü.....	29
1.4. ă Ünlüsü.....	30
1.5. ǎ Ünlüsü.....	31
1.6. ǣ Ünlüsü.....	32
1.7. ǿ Ünlüsü.....	33
1.8. ‘a Ünlüsü	33
1.9. è Ünlüsü	34
1.10. ǽ Ünlüsü	39
1.11. ‘e Ünlüsü	40
1.12. í Ünlüsü.....	41
1.13. ó Ünlüsü.....	46
1.14. ‘i Ünlüsü	47
1.15. ‘u Ünlüsü.....	49
1.16. ‘ü Ünlüsü	49
1.17. ‘ö Ünlüsü	50
1.18. ú Ünlüsü	50
1.19. é Ünlüsü	52
1.20. ĩ Ünlüsü.....	52
1.21. ī Ünlüsü.....	53
1.22. ő Ünlüsü.....	53
1.23. ȓ Ünlüsü.....	54
1.24. ú Ünlüsü	55
1.25. Uzun Ünlüler.....	56
1.25.1. Asli Uzun Ünlüler	57
1.25.2. Ses Olayları Sonucunda Meydana Gelen Uzun Ünlüler	60
1.25.2.1. Ünsüz Düşmesinden Meydana Gelen Uzun Ünlüler.....	61
1.25.2.2. Hece Kaynaşmasından Meydana Gelen Uzun Ünlüler	64
1.25.2.3. Vurgu Ve Tonlamaya Bağlı Oluşan Uzun Ünlüler	67

İKİNCİ BÖLÜM

ÜNSÜZLER

2.1. ğ Ünsüzü	70
2.2. h Ünsüzü	72
2.3. ħ Ünsüzü	73
2.4. ğ Ünsüzü	75
2.5. k Ünsüzü	76
2.6. t, T Ünsüzü	77
2.7. u Ünsüzü	78
2.8. ç Ünsüzü	79
2.9. K Ünsüzü	79
2.10. l Ünsüzü	80
2.11. n Ünsüzü	80
2.12. P Ünsüzü	81
2.13. S Ünsüzü	82
2.14. ş Ünsüzü	83
2.15. ñ Ünsüzü	83
2.16. r Ünsüzü	83
2.17. ğ Ünsüzü	84
2.18. h Ünsüzü	84
2.19. y Ünsüzü	84
2.20. K Ünsüzü	84
2.21. W Ünsüzü	85
2.22. k Ünsüzü	86
2.23. k Ünsüzü	86
2.24. c Ünsüzü	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SES OLAYLARI

3.1. SES TÜREMESİ	89
3.1.1. Ünlü Türemesi	89
3.1.2. Ünsüz Türemesi	90
3.1.2.1. h Türemesi	91

3.1.2.2. y Türemesi.....	92
3.1.2.3. m Türemesi.....	93
3.2. SES DÜŞMESİ.....	94
3.2.1. Ünlü Düşmesi.....	94
3.2.2. Ünsüz Düşmesi.....	96
3.2.2.1. d Düşmesi.....	96
3.2.2.2. f Düşmesi.....	96
3.2.2.3. h Düşmesi.....	97
3.2.2.4. l Düşmesi.....	98
3.2.2.5. n Düşmesi.....	100
3.2.2.6. r Düşmesi.....	101
3.2.2.7. t Düşmesi.....	103
3.2.2.8. v Düşmesi.....	104
3.2.2.9. y Düşmesi.....	105
3.3. SES DEĞİŞMELERİ	107
3.3.1. Ünlü Değişmeleri	107
3.3.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi	107
3.3.1.1.1. a > e Değişmesi	107
3.3.1.1.2. ı>i Değişmesi.....	109
3.3.1.1.3. o>ö Değişimi	111
3.3.1.1.4. u>ö Değişimi	111
3.3.1.1.5. u>e Değişimi	112
3.3.1.1.6. a>á Değişmesi	112
3.3.1.1.7. a>ä Değişimi	113
3.3.1.1.8. ā>e Değişmesi	113
3.3.1.1.9. o>ó Değişimi	114
3.3.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması.....	114
3.3.1.2.1. e>a Değişmesi	114
3.3.1.2.2. ı>í Değişmesi.....	116
3.3.1.2.3. i>ı Değişmesi.....	117
3.3.1.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	118
3.3.1.3.1. ı>u Değişmesi.....	118

3.3.1.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi	119
3.3.1.4.1. u>ı Değişmesi	119
3.3.1.4.2. ü>í Değişmesi	121
3.3.1.4.3. ö>e Değişimi	122
3.3.1.5. Geniş Ünlülerin Daralması	122
3.3.1.5.1. a>ı Değişmesi	122
3.3.1.5.2. e>i Değişmesi	124
3.3.1.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi	126
3.3.1.6.1. i>è Değişimi	126
3.3.1.6.2. u>o,ö Değişmesi	127
3.3.2. Ünsüz Değişmeleri	128
3.3.2.1. Sedalılaşıma	128
3.3.2.1.1. k>g Değişmesi	128
3.3.2.1.2. t>d Değişimi	130
3.3.2.1.3. p>b Değişmesi	131
3.3.2.1.4. ç>c Değişmesi	132
3.3.2.1.5. f>v Değişmesi	133
3.3.2.1.6. s>z Değişmesi	134
3.3.2.1.7. k̇>g Değişmesi	135
3.3.2.1.8. k>ğ Değişmesi	135
3.3.2.1.9. k>κ Değişmesi	136
3.3.2.2. Sedasızlaşma	136
3.3.2.2.1. d>t Değişmesi	137
3.3.2.2.2. g>k Değişmesi	138
3.3.2.2.3. b>p Değişmesi	138
3.3.2.2.4. z>s Değişmesi	140
3.3.2.3. Süreklileşme	141
3.3.2.3.1. k̇>h, k>h Değişmesi	141
3.3.2.3.2. k̇>ğ Değişmesi	143
3.3.2.3.3. ç>ş Değişmesi	145
3.3.2.3.4. g>ğ Değişmesi	146
3.3.2.3.5. ğ>y Değişimi	147

3.3.2.3.6. Hemze (') > y Değişimi	148
3.3.2.3.7. ğ>ğ Değişmesi.....	149
3.3.2.3.8. Ayın (') > ħ Değişmesi.....	149
3.3.2.3.9. b>m Değişimi	150
3.3.2.4. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler	151
3.3.2.4.1. r>l Değişmesi	151
3.3.2.4.2. l>r Değişmesi	152
3.3.2.4.3. m>n Değişmesi.....	153
3.3.2.4.5. ng>y Değişmesi.....	154
3.3.2.4.6. n>y Değişmesi.....	155
3.3.2.4.7. h > ħ Değişimi	155
3.3.2.5. Süreksizleşme	156
3.3.2.5.1. v>b Değişmesi.....	156
3.3.2.5.2. j>c Değişmesi	156
3.4. ÜNLÜ UYUMLARI	157
3.4.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	157
3.4.1.1. Türkçe Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu	157
3.4.1.2. Alınma Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu.....	163
3.4.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu.....	166
3.5. ÜNSÜZ UYUMU	169
3.6. ÜNSÜZ BENZEŞMELERİ	170
3.6.1. İlerleyici Benzeşmeler.....	171
3.6.1.1. -nd->-nn- Benzeşmesi	171
3.6.1.2. -nl->-nn- Benzeşmesi	172
3.6.1.3. -lr->-ll- Benzeşmesi.....	173
3.6.2. Gerileyici Benzeşmeler	174
3.6.2.1. -rl->-ll- Benzeşmesi.....	174
3.6.2.2. -zs->-ss- Benzeşmesi.....	175
3.6.2.3. l-n>n-n Benzeşmesi.....	177
3.7. AYKIRILAŞMA (BENZEŞMEZLİK).....	178
3.7.1. -mm->-mb- Aykırılışması.....	179
3.7.2. -l-l- > -r-l- Aykırılışması.....	179

3.7.3. -r-r- > -l-r- Aykırılışması	179
3.8. YER DEĞİŞTİRME (GÖÇÜŞME)	180
3.8.1. -rv->-vr- Göçüşmesi	180
3.8.2. -vr>-rv- Göçüşmesi	180
3.8.3. -gr->-rg- Göçüşmesi	181
3.8.4. -pr->-rp- Göçüşmesi	182
3.8.5. -rp->-pr- Göçüşmesi	183
3.8.6. -ml>-lm- Göçüşmesi	183
3.8.7. -br->-rb- Göçüşmesi	184
3.8.8. -pl->-lp- Göçüşmesi	184
3.8.9. -şk->-kş- Göçüşmesi	185
3.8.10. l-r>r-l Göçüşmesi	185
3.9. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ.....	186
3.9.1. b İkizleşmesi.....	186
3.9.2. k İkizleşmesi.....	187
3.9.3. r İkizleşmesi	188
3.9.4. ş İkizleşmesi	188
3.9.5. m İkizleşmesi.....	190
3.9.6. z İkizleşmesi	191
3.10. İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ.....	192
3.10.1. -kk->-k- Tekleşmesi	192
3.10.2. -ll>-l- Tekleşmesi	193
3.10.3. -mm->-m- Tekleşmesi.....	193
3.10.4. -vv->-v- Tekleşmesi	194
3.11. HECE YUTULMASI (HAPLOLOJİ).....	195
SONUÇ.....	198
KAYNAKÇA	205

KISALTMALAR

AMA	Adıyaman Merkez Ağzı (Yüksek Lisans Tezi)
BA	Bismil Ağzı (Yüksek Lisans Tezi)
DA	Diyarbakır Ağzı
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
ET	Eski Türkçe
GAA	Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı (Yüksek Lisans Tezi)
GDA	Güneydoğu Anadolu Ağızları
GMA	Gaziantep Merkez Ağzı (Doktora Tezi)
KA	Kilis Ağzı Makale
UMA	Urfa Merkez Ağzı
s.	Sayfa
SMA	Siverek Merkez Ağzı
STT	Standart Türkiye Türkçesi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

1. Ünlüler

á:	a ile e arası ünlü
ä:	a ile e arası ünlü
â:	ince a ünlüsü
à:	a ile ı arası ünlü
á:	a ile ı arası ünlü
â:	a ile ı arası ünlü
å:	a ile o arası ünlü
ǣ:	a ile i arası ünlü
ā:	uzun a
ǣ:	e ile a arası ünlü
˘a:	aynı a ünlüsü
é:	e ile i arası ünlü
è:	kapalı e ünlüsü
ę:	kapalı e ünlüsü
é:	kapalı e ünlüsü
ə:	e ile ö arası ünlü
ë:	e ile ö arası ünlü
õ:	e ile ö arası ünlü
˘e:	aynı e ünlüsü
ĩ:	ı ile u arası ünlü
í:	ı ile i arası ünlü
î:	ı ile i arası ünlü
ï:	i ile o arası ünlü
˘i:	aynı i ünlüsü
ú:	u ile ü arası ünlü
û:	u ile ı arası ünlü
˘u:	aynı u ünlüsü
˘ü:	aynı ü ünlüsü
ó:	o ile ö arası ünlü
õ:	o ile u arası ünlü
õ:	ö ile ü arası ünlü
˘ö:	aynı ö ünlüsü

2. Ünsüzler

ğ:	arka damak g ünsüzü
ġ:	ön damak g ünsüzü
ħ:	gırtlak h ünsüzü
ḥ:	hırıltılı h ünsüzü
ķ:	arka damak k ünsüzü
ţ:	t ile d arası ünsüz
T:	t ile d arası ünsüz

ú:	f ile v arası ünsüz
Ç:	c ile ç arası ünsüz
K:	g ile k arası ünsüz
l:	art damak l ünsüzü
ñ:	nazal n (geniz n ünsüzü)
P:	b ile p arası ünsüz
S:	s ile z arası ünsüz
Ş:	diş eti ş ünsüzü
ñ:	ñ ile y arası ünsüz
ř:	vurgulu r ünsüzü
ğ:	eriyip ünlüleşmek üzere olan ğ ünsüzü
h:	eriyip ünlüleşmek üzere olan h ünsüzü
y:	eriyip ünlüleşmek üzere olan y ünsüzü
Ğ:	ğ ile k arası ünsüz
W:	normalden daha geniş çıkan v ünsüzü
κ:	k ile g arası ünsüz
ķ:	incelmiş k ünsüzü
‘:	ayın ünsüzü

GİRİŞ

1. SES BİLGİSİ

Ses bilgisi, dilin seslerini, bir dilin her ortamında bulunan seslere ait yapıları, ses kurallarını ve bu seslerde görülen değişimleri ve bu değişikliklerin tarihsel akışını inceler. Kelimelerde görülen biçim bilgisi ve söz dizimiyle ilgili özellik ve değişiklikler, kelimelerin ses yapılarıyla doğrudan ilişkili olduğundan dolayı ses bilgisi, hem biçim bilgisi hem de cümle bilgisiyle ilişkilidir. Ses bilgisi, özel ses bilgisi (phonology) ve genel ses bilgisi (phonetics) olmak üzere ikiye ayrılır. Genel ses bilgisi, genel dil biliminin bir kolu olup, ses organlarını, seslerin yapılarını, seslerin çıkış, yer ve biçimlerini inceler. Diller arasındaki genel ses kurallarını araştırır. Özel ses bilgisi ise; belli bir dile ait ses yapılarını, bu dilin sahip olduğu seslerin geçirdikleri değişimleri ve bu dile ait ses kurallarını araştırır. Bir dilin köken bilgisinden o dilin eğitim ve öğretiminden yabancılara öğretilmesine kadar birçok konu özel ses bilgisinin araştırma konularındandır.¹

Bir başka deyişle ses bilgisi, dilin en küçük yapı taşı olan sesleri inceler. Ses, sesbirim, alt sesbirim gibi sese ait kavramları açıklayan, tanım ve sonuçlara varmaya çalışan ses bilgisi, bütün dillerin kendilerine özgü söz dizimini konu edinir. Genel olarak ses bilgisini, bir dile ait seslerin nasıl oluştuğunu, ne şekilde boğumlandıklarını, kelimelerde ne şekilde sıralandıklarını, üstlendikleri görevler ve yaşadıkları çeşitli değişimleri inceleyen gramer dalı olarak tarif etmek mümkündür. Türkçe ile ilgili özellikle kelime, kelime grubu ve cümle ile ilgili tespitlerin ortaya konulabilmesi, ses bilgisi ve bilimi çalışmalarına bağlıdır. Kelime, cümle ve anlamın oluşmasını sağlayan temel unsurun sesler olduğu göz önüne alındığında ses, şekil ve cümle bilgisiyle

¹ Günay Karaağaç, **Türkçenin Ses Bilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul 2010, s. 17.

anlambilimin kaynağı olan ses bilgisi ve bilimi çalışmalarının önemi daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır.

1.1. Sesler

Sesler, söylenilen, ağızdan çıkan, işitilen, parçalanamayan en küçük dil birlikleridir. Dilin en küçük parçaları olan seslerin tek başlarına anlamları yoktur. Dilin bu küçük parçacıkları öbür gramer birliklerini oluşturmak üzere sedaları ile görev alırlar. Yani sesler, anlamı olmayan ama anlamlı veya görevli gramer birlikleri yapmaya yarayan dil birlikleridir.²

Sesler, bir dilin en küçük ve en temel unsurlarıdır. Sesler kelimeleri, kelimeler cümleleri, cümleler paragrafları oluşturur. Yani cümlenin ve dolayısıyla anlamın oluşmasını sağlamaktadırlar.

1.1.1. Ünlüler

Ses organlarında herhangi bir engelle karşılaşmadan çıkarılan seslerdir. Ünlülerin sağladığı süreklilik onları gürültüden ayırır ki başka varlık ve nesnelerdeki titreşimlerin gürültü olmasına neden olan da sürekli olmamalarıdır.³

Türkiye Türkçesinde *a, e, ı, i, o, ö, u, ü* olmak üzere sekiz ana ünlü bulunmaktadır. Bu ünlülerden *a, ı, o, u* kalın, *e, i, ö, ü* ise ince ünlülerdir. *a, e, ı, i* düz, *o, ö, u, ü* yuvarlak ünlülerdir. *a, e, o, ö* geniş, *ı, i, u, ü* dar ünlülerdir. Yani *a* ve *e* düz - geniş, *ı, i* düz - dar, *o, ö* geniş - yuvarlak ve *u, ü* ise dar - yuvarlak ünlülerdir.

² Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayın ve Basımevi, İstanbul 2008, s. 29.

³ Karaağaç, **Türkçenin Ses Bilgisi**, s. 41.

1.1.2. Ünsüzler

Gerek ağız kanalında gerekse diğer ses organlarında bir engelle karşılaşılması sonucu daralma veya kapanmayla çıkarılan seslerdir.⁴ Ünsüzler, boğumlanmaları esnasında soluk, konuşma organlarının herhangi bir yerinde, dudaklarda, dil ile dişler arasında ya da benzeri yerlerde engelle karşılaşmaları ile çıkan engelli seslerdir.⁵

Türkiye Türkçesinde *b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z* olmak üzere 21 tane ünsüz vardır. *b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z* sedalı (yumuşak) ünsüzlerken, *ç, f, h, k, p, s, ş, t* ünsüzleri sedasız (sert) ünsüzlerdir. Bazı sedalı ünsüzlerin sedasız birer karşılığı vardır: *b-p, c-ç, d-t, g-k, ğ-h, v-f, z-s*. Fakat *l, m, n, r, y* sedalı ünsüzlerinin sedasız karşılıkları yoktur.

1.1.3. Ses Olayları

1.1.3.1. Ses Türemesi

Asıl kelimedede bulunmadığı halde çeşitli nedenlerle kelime ortasında veya sonunda meydana gelen bir ses olayıdır. Ses türemesi hem ünlülerde hem de ünsüzlerde görülebilir.

1.1.3.1.1. Ünlü Türemesi

Bir ünlünün asıl kelimedede bulunmadığı halde ses özelliklerine veya birbirleriyle birleşme şartlarına bağlı olarak kelimenin ön, iç veya sonunda ünlü getirilmesi olayıdır⁶: **az-ı-cık, bir-i-cik, dar-a-cık, yap-a-yalnız...**

⁴ Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 1992, s. 162.

⁵ Mukim Sağır, “Anadolu Ağızlarında Ünsüzler”, **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, Ankara TDY Yay. 01.01.1999, s. 391.

⁶ Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 161.

1.1.3.1.2. Ünsüz Türemesi

Bir ünsüzün asıl kelimedeki bulunmadığı halde ön, iç veya sonunda görülen ünsüz türemesi olayıdır⁷ : **mai>mavi, zaif>zayıf, ur>vur.**

1.1.3.2. Ses Düşmesi

Seslerin birbirleriyle olan ilişkileri sonucunda çeşitli fonetik etkilerle kelimedeki var olan bir sesin düşmesi olayıdır. Hem ünlülerde hem de ünsüzlerde görülen bir ses olayıdır.

1.1.3.2.1. Ünlü Düşmesi

Çeşitli fonetik etkiler sonucunda kelimelerin iç ve son seslerinde bulunan bazı ünlülerin düşmesi olayıdır: **iler(i)liyoruz, kok(u)luyorum, kıv(ı)rımlı, yumurt(a)ladı.**

1.1.3.2.2. Ünsüz Düşmesi

Çeşitli fonetik etkiler sonucunda kelimelerin iç ve son seslerinde bulunan bazı ünsüzlerin düşmesi olayıdır: **küçü-k-cük, alça-k-cık, yükse(k)-ldi...**

1.1.3.3. Ses Değişmeleri

Türkiye Türkçesindeki ses değişimleri ünlü değişimleri ve ünsüz değişimleri olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır.

1.1.3.3.1. Ünlü Değişimleri

Türkiye Türkçesindeki başlıca ünlü değişimleri şunlardır:

1.1.3.3.1.1. e>i Değişmesi

Türkçede kelime başında ve ilk hecede bulunan bazı *e*'lerin *i*, *i*'lerin ise *e* olma yönelimi vardır. Bu yönelim Eski Türkçenin başından beri görülmektedir. Türkiye

⁷ Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 161.

Türkçesinde kelimelerin genellikle ön seslerinde ortaya çıkan bu değişme yaygın değildir: **eşitmek>işitmek, eyü>iyi, geymek>giymek.**

1.1.3.3.1.2. i>e Değişmesi

Bu ünlü değişimi Batı Türkçesini diğer Türk lehçelerinden ayıran en önemli ses değişimlerinden biri olup *e>i* değişmesinden daha yaygın görülmektedir: **yir>yer, gice> gece, irmek>ermek, itmek>etmek, biş>beş, di>de.**

1.1.3.3.1.3. ı>i Değişmesi

ı ünlüsünün normalden daha kısa olmasından dolayı ortaya çıkmıştır. Bu değişimde *ç, ş, y* ünsüzlerinin inceltici etkisi de vardır. Bu ünsüzler Türkçede yanındaki ünlüler üzerinde inceltici etkiye sahip olduğu için inceltici ünsüzler olarak adlandırılmaktadır: **ınanmak>inanmak, bıç- > -biç, yaşıl>yeşil, dahı>dahi.**

1.1.3.3.1.4. u>i Değişmesi

Bu değişme Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmıştır. Esasen *u>ü>i* değişimi olup sınırlı sayıda kelimeye görülmektedir: **uşbu>işbu, uşda>işte, uçun>içün>için.**

1.1.3.3.1.5. ü>i Değişmesi

Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmıştır. *u>i* değişmesinde olduğu gibi birkaç kelimeye görülmektedir: **tüp>tip, büt>bit.**

1.1.3.3.1.6. o>u ve ö>ü Değişmeleri

Geniş yuvarlak *o/ö* ünlüleri Türkçede başlangıçtan beri ilk seste veya ilk hecede bulunan iki ünlüdür. Baştaki bu ünlülerin bazıları Türkiye Türkçesinde yerlerini *u/ü*'ye bırakmışlardır: **yokaru>yukarı, oyan->uyan-.**

1.1.3.3.1.7. u/u>a/e Değişmeleri

Daha çok kelime sonundaki *u,ü* seslerinin *a, e*'ye dönüşmesi şeklinde oluşmaktadır: **törü>töre, töpü>tepe, boguz>boğaz.**

1.1.3.3.1.8. e>a Değişmesi

Ben ve sen zamirlerine yönelme durumu eki getirildiğinde *e* ünlüsünün *a* ünlüsüne dönüşmesiyle oluşan değişmedir: **ben+a>bana, sen+a>sana**

1.1.3.3.2. Ünsüz Değişmeleri

Türkiye Türkçesindeki başlıca ünsüz değişmeleri şunlardır:

1.1.3.3.2.1. b>p Değişmesi

Kelime başında görülen bir değişmedir. Türkçede esasen *b* ile başlayan bazı kelimelerin başındaki bu ünsüz sonradan *p*'ye dönüşmüştür: **büre>pire, bek>pek, barmak>parmak, biş->piş-**.

1.1.3.3.2.2. b>v Değişmesi

Türkçede kelime başında ve içinde bulunan bazı kelimelerdeki *b* ünsüzünün *v*'ye dönüşmesidir. Bu değişmede Eski Türkçede *v* ünsüzünün olmaması etkili olmuştur. Eski Türkçede bazı kelimelerin başında bulunan *b* ünsüzü Batı Türkçesinde *v* olmuşlardır: **bar>var, barmak>varmak, eb>ev, yabız>yavuz.**

1.1.3.3.2.3. k>g Değişmesi

Eski Türkçede ön seste sedalı *g* ünsüzü yoktu. Türkiye Türkçesindeki *g*'li biçimler Eski Türkçede hep *k*'li biçimdeydi. Eski Türkçede kelime başında bulunan bazı *k*'ler Batı Türkçesinde *g*'ye dönüşmüşlerdir: **körmek>görmek, kelmek>gelmek, gönül>gönül, kök>gök, kün>gün** gibi.

1.1.3.3.2.4. t>d Değişmesi

Kelime başında görülen bu ünsüz değişimi Eski Türkçedeki ince ünlülü kelimelerin başındaki sedasız *t* ünsüzünün Batı Türkçesine geçerken yerini sedalı *d* ünsüzüne bırakması şeklinde olmuştur: **til>dil, timek>dimek, turmak>durmak, tolu>dolu** gibi.

1.1.3.3.2.5. n>m Değişmesi

Gerileyici benzeşme de denilen bu değişme, çift dudak ünsüzü olan *b* sesinin etkisiyle görülen bir değişmedir: **saklanbaç>saklambaç, penbe>pembe, anbar>ambar, çenber>çember.**

1.1.3.4. Ünlü Uyumları

Ünlü uyumu, Gramer Terimleri Sözlüğünde: ‘Türkçe sözlerde kök hece ünlülerinin taşıdıkları kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık niteliklerine göre diğer hecelerde bulunan ünlülere yaptığı etki sonucunda ortaya çıkan benzeşme sistemi’⁸ şeklinde tanımlanmıştır.

Ünlü uyumuna kısaca, kelimelerde bulunan ünlülerin kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık yönünden birbirleriyle oluşturduğu uyumdur denilebilir. Ünlü uyumu, genel olarak ‘‘kalınlık-incelik uyumu’’ ve ‘‘düzlük-yuvarlaklık uyumu’’ olarak iki ana başlık altında incelenir.

1.1.3.4.1. Kalınlık – İncelik Uyumu

Türkçe kelimelerin ilk hecesinde ince ünlü varsa ondan sonra gelen ünlülerin de ince olması, ilk hecesinde kalın bir ünlü varsa, ondan sonraki hecelerde de yer alan ünlülerin kalın olması durumu kalınlık - incelik uyumu olarak adlandırılmaktadır. Kalınlık - incelik uyumu kısaca, bir kelimedeki ünlülerin kalınlık-incelik bakımından birbirine uygun olması şeklinde tanımlanabilir.

Kalınlık - incelik uyumu, Türkçenin her devresinde güçlü bir şekilde görülmektedir. Türkçenin en önemli fonetik özelliği olan kalınlık - incelik uyumu, Türkçeye girmiş ancak bu uyumun dışında kalan yabancı kelimelerin bile büyük ölçüde bu uyuma tabi tutulduğu dikkati çeker. Bu kuralara uymayan kelimelerin çoğunlukla yabancı kelimeler olmasına karşın, bu kurala uymayan Türkçe kelimeler de vardır: **adımları, tutkularım, konuşmadı, geciktiler, düşünceleri, södürmeyin...** Kelimeleri bu kurala uymaktadır. **Edebiyat, helikopter, fidan, model...** Kelimeleri bu

⁸ Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 161.

kurala uymayan yabancı kelimelere örnek olarak verilebilir. **Anne, elma, kardeş, ateş, şişman...** Sözcükleri bu kurala uymayan Türkçe kelimelere örnek olarak verilebilir.

1.1.3.4.2. Düzlük – Yuvarlaklık Uyumu

Türkçede düz ünlülerden sonra düz ünlülerin, yuvarlak ünlülerden sonra ise dar - yuvarlak ya da düz - geniş ünlülerin gelmesi kuralıdır. Türkçede gerek köklerde, gerekse kökler ile ekler arasında olsun bir sözcükte ünlüler arasında genellikle düzlük - yuvarlaklık uyumunun bulunduğu göze çarpar. Düzlük - yuvarlaklık uyumu, kalınlık- incelik uyumunun tersine Türkçenin her devresinde ve her sahasında kelime bünyesinde kuvvetli bir şekilde hâkim olmamıştır: **açıklayıcı, eğitimden, incelikler, uzunluk, üzgündür, yorgunluk, yorgunluk...**

1.1.3.5. Ünsüz Uyumu

Ünsüz uyumu, Türkçe kelimelerde yan yana gelen ünsüzlerin seda bakımından birbirlerine uyması olayıdır. Ünsüz uyumu, ünsüzlerin fonetik kurallar çerçevesinde patlayıcılık, sızıcılık, akıcılık, sedalı-sedasız ilişkileri bakımından yan yana gelerek ses birliktelikleri oluşturmasıyla ortaya çıkan uyumdur.⁹

Ünsüz uyumu kısaca kelimelerin eklerle genişletilmesi sırasında, sedalı ünsüzlerden ve ünlülerden sonra sedalı, sedasız ünsüzlerden sonra genellikle sedasız ünsüzlerin gelmesi temeline dayanan uyum olarak tanımlanabilir:¹⁰ **atki, avcı, süzgeç, geçti.**

1.1.3.6. Aykırılma

Kelime içinde birbiriyle aynı veya benzer olan iki sesin zaman içinde birbirini itmesiyle birinin başkalaşması olayıdır. Bir başka deyişle, bir kelimedede yan yana veya birbirine yakın duran, çıkış yeri ve çıkış niteliği bakımından birbirinin aynısı veya

⁹ Volkan Coşkun, **Türkçenin Ses Bilgisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 80.

¹⁰ Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 163.

benzeri olan iki sestən birinin kendi çıkış yeri ve niteliğini diğerinden ayırarak başka bir sese dönüşmesidir: **muşamma>muşamba, attar>aktar.**

1.1.3.7. Yer Değiştirme

Bir kelime içinde birbirini izleyen iki sesin yer değiştirmesi olayıdır: **kirpik>kiprik, toprak>torpak, çömlek>çölmek, kibrit>kirbit.**

1.1.3.8. Ünlü Daralması

Türkçede *a, e* geniş ünlülerinden biriyle biten bir sözcük *-yor* eki aldığında o sözcüğün geniş ünlüsünü *ı, i, u, ü* dar ünlülerine çevirmesi olayıdır. Türkçede *y* ünsüzünün kendinden önce gelen geniş ünlüyü daraltma eğiliminde olması bu ses olayının oluşmasında önemli rolü vardır: **bilm(e)– yor>bilmiyor, ist(e) – yor>istiyor, izl(e) – yor>izliyor, suçl(a) – yor>suçluyor, sev(e)-yor>seviyor, de-y-en>diyen, ye-y-en>yiyen.**

1.1.3.9. Ünlü Birleşmesi

Ünlüyle biten ilk kelime ile ünlüyle başlayan ikinci kelimeden oluşan ve her zaman birlikte kullanılan kelimelerde, yan yana gelen ünlülerin birleşerek tek ünlü durumuna gelmesidir: **sütlü aş>sütlaç, bulama aş>bulamaç, cuma ertesi>cumartesi, kahve altı>kahvaltı, ne için>niçin, ne asıl>nasıl.**

1.2. Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Çalışmaları

Türkçenin ses bilgisiyle ilgili makale, bildiri, tez ve kitap olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır.¹¹ Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

¹¹ Geniş bilgi için bakınız:

- 1) Hüseyin Kahraman Mutlu, “Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies**, Cilt No. (6), s. 373-382.
- 2) Çimen Özçam, “Türkiye Türkçesi İle İlgili Gramer Çalışmaları-Bibliyografya Denemesi-” **Türk Dünyası Araştırmaları**, Ekim 1997, s. 110, s. 121-163

3)https://www.isa-sari.com/bibliyografya/alan.php?b=yeni-turk-dili&s=4&adet=50&olcut=yazar_soyadi&sekil=asc

Volkan Coşkun'un yazdığı - *Türkçenin Ses Bilgisi*, Halit Dursunoğlu'na ait - *Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi*, Günay Karaağaç - *Türkçenin Ses Bilgisi*, Erdoğan Boz - *Türkiye Türkçesi I Ses Bilgisi* kitap olarak yayımlanmış çalışmalardır.

Yüksek lisans tezi olarak Hatice Şirin'in yazmış olduğu - *Türkçenin Ses Bilgisi Tarihi Üzerine Bir Deneme* adlı çalışmayı zikredebiliriz

Türkçenin ses bilgisi konularını içeren pek çok makale yazılmıştır. Zeynep Korkmaz'ın - *Ses Bilgisi Özelliklerinin Dilimizin Estetik Yapısındaki Etkileri Üzerine* adlı makalesi ile Süleyman Efendioğlu ve Adem İşcan'ın - *Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması* adlı makaleleri bunlardan bazılarıdır.

2. AĞIZLAR VE AĞIZ ÇALIŞMALARIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Ağız, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te "Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili"¹² olarak tanımlanmıştır.

Gramer Terimleri Sözlüğünde "Bir dilin veya bir lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla birbirinden azçok ayrılan konuşma biçimleri"¹³ şeklinde ifade edilmiştir.

Ergin, ağız kelimesi hakkında şunları belirtmiştir: "Bir dilin bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalarına

4) <http://web.deu.edu.tr/ilyas/edebiyat/turkdilikaynakcasi.htm>

¹² Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, 2020, <https://sozluk.gov.tr/> (22/06/2020)

¹³ Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 4

verdiğimiz addır. Ağızlarda ses (söyleyiş), şivelerde ses ve şekil, lehçelerde ise ses ve şekilden başka kelime ayrılıkları, kelime sahasına inen ayrılıklar bulunur.”¹⁴

Ağız, bir dilin hareketli yapısı kapsamındaki standart dilin alanı içinde bulunan farklı konuşma biçimleridir. Her yörenin kendine has ağız özellikleri bulunmaktadır. Bu bakımdan ağızlar yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Belirli bir standarda bağlı olmak kaydıyla ağızlar da yazı diline kaynaklık etmektedir. Standart dille hem ses hem şekil yönünden farklılıklar bulunduran ağızlar, bir yazı dili olmayıp sadece konuşma dili şeklinde varlığını devam ettirmektedirler. Dillerin, başta konuşma dili olarak ortaya çıktıkları ve daha sonraki süreçlerde yazı diline dönüştükleri göz önüne alındığında birer konuşma dili olan ağızların bu bakımdan çok önemli olduğu görülmektedir.

Standart dilin kolları olan ağızlar, bir yörede yaşayan insanların yaşayış biçimlerine, kültürlerine, sosyal durumlarına göre farklılık göstermekte, insanlar arasındaki samimiyetin en kuvvetli bağına oluşturmaktadırlar. Her yörenin kendine has konuşma şeklinin bulunması ağızların standart dilin söz varlığını zenginleştirmesine olanak tanımaktadır. Standart dil, ağızlarda kullanılan şekliyle değil de standart dildeki kural ve esaslara uygun şekilde düzenleyerek ağızlardan kelimeler almaktadır. Geçmiş ile gelecek arasında bağ kurarak geçmişle geleceğe bağlayan ağızlar başta dil, edebiyat ve tarih olmak üzere birçok bilim alanına ait veriler ortaya koymaktadır. Bir dile ait tarihteki eski ses olayları ve şekil yapıları ağızlar sayesinde daha da somut verilere dönüştürülebilmektedir. Başka bir deyişle ağızlar bir ölçüde dilin karanlıkta kalan kısımlarına ışık tutmaktadır.

Yazı dilinde unutulup gitmiş birçok ses, ek ve kelimelere ait veriler ağızlarda yaşamaya devam etmektedir. Bu yüzden, dilin tarih içinde geçirdiği değişme ve gelişme süreçlerini tespit etmede ağızlardan derlenen metinler önemli rol oynar. Söz

¹⁴ Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 10

konusu metinlerde dilin çeşitli düzeydeki sorunlarının çözümüne ait veriler bulunmaktadır.¹⁵

Dilin bir milletin kimliği olduğu düşünüldüğünde ağızlar, o ağzın konuşulduğu topraklar üzerinde yaşayan milletler hakkında da daha geniş bilgiler elde etme imkânı sağlar.

2.1. Türkiye Türkçesi Ağız Çalışmaları

Batı ülkelerine bakıldığında ağızlar ve lehçeler üzerine yapılan ilk çalışmaların 1800'lü yılların başında başladığı görülmektedir. Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarının başlangıcı ise 19. yüzyıla dayanmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan ilk çalışmaların batılı dil bilimciler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

V. A. Maksimov'un 1867 yılında St. Petersburg'da basılmış olan *Opit İzslédovanija Tyurskich Dialektov v Chudavendigarë i Karamanii* adlı çalışması Anadolu ağızları ile ilgili yapılmış ilk çalışmadır. Maksimov'dan sonra J. Thury, I. Konoś, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev, L. Bonelli, F. Giese, F. Vincze bu alanda çalışmalar yapmıştır. Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarında 1940'a kadar olan dönem "yabancı araştırmacılar dönemi" olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmaların Anadolu ağızları üzerinde yapılan ilk çalışmalar olması yönüyle küçümsenmeyecek bir değere sahiptirler. Polonyalı Türkolog Tadeusz Kowalski (1894-1940) bu araştırmalardan hareketle, Anadolu ve Rumeli ağızlarının genel yapısını dilbilgisi açısından değerlendiren en derli toplu makaleyi yazmıştır. Anadolu ağızlarından yazı diline girmemiş kelimelerin derlenmesi, TDK'nin ağızlarla ilgili ilk önemli çalışmasını teşkil etmiştir.¹⁶

Anadolu ağızları üzerine daha verimli çalışmalar ancak 1940'tan sonra yapılmıştır. Finli Türkolog Arvo Martti Oktavianus Räsänen'in (1893-1976)

¹⁵ Ali Akar, "Sosyal Bilimlerin Veri Kaynağı Olarak Ağızlar", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt No. (10), s. 3-4

¹⁶ Zeynep Korkmaz, "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bu Güncü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Cilt No. (2), s. 143-148.

alışmaları her ne kadar gerek kaynak kişilerin seçimi gerekse bunlardan kaynaklanan olumsuz özelliklere sahip olsa da Anadolu ağızları ile ilgili yapılan ilk ciddi derleme yayınlarıdır. “yerli araştırmacılar dönemi” olarak adlandırılan 1940 yılından sonraki dönemin Türkiye’de Ahmet Caferoğlu ile başladığı kabul edilmektedir. Bu dönemin başlamasında 1928 ve 1932 yılları arasında Türk dili adına yapılan çalışmalar ve getirilen yenilikler ile 1932 yılında TDK’nin kurulması etkili olmuştur.

Ahmet Caferoğlu 1940’lı yılların başında, Anadolu’nun neredeyse bütün illerini gezerek metin derleme çalışmaları yapmıştır. Bu metinler Anadolu ağızları ile ilgili geneli yansıtan ilk metinler olup 9 ciltlik bir külliyat olarak ortaya konulmuştur. Yalnız bu çalışmalarda, metinler ses kayıt cihazı ile değil duyma yoluyla tespit edilmiştir. Alt ağız bölgelerine ait metinler derlenememiş, metinlerin önemli bir bölümü manzum şeklinde olmuş ve her ağız bölgesi için ayrı bir çevriyazı alfabesi kullanılmıştır. Kaynak kişiler genellikle erkekler ve memleketi dışında (hapishane, hastane vb gibi yerlerde) bulunanlardan seçilmiştir. Bu yönleriyle derleme ve yazıya aktarma yöntemleri açısından birtakım eksiklikleri ve kusurları da bulunmaktadır. Buna rağmen, Caferoğlu’nun metinleri Anadolu diyalektolojisinin en önemli verileri olarak her zaman başvurulana ana kaynakların başında yer almaya devam etmektedir.¹⁷

Caferoğlundan sonra bu yıllarda Ömer Asım Aksoy *Gaziantep Ağızı (3 cilt)* (1945-1946) , K. Edip Kürkçüoğlu *Urfa Ağızı (1945)*, Şevket Beysanoğlu *Diyarbakır Ağızı (1966)* üzerine çalışmalar yapmışlardır. Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının dönüm noktası ise Zeynep Korkmaz’ın 1956 yılında basılan *Güney-batı Anadolu Ağızları: Sesbilgisi* adlı eseri olmuştur. Çünkü bu çalışma eser, kaynak kişilerin doğru seçimi, çevriyazı işaretlerinin doğru ve ayırt edici biçimde tespit edilmesi, fonetik

¹⁷ Ali Akar, Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları, **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, <https://docplayer.biz.tr/415696-Agiz-arastirmalarinda-yontem-sorunlari.html>, (25/06/2020), s. 39

incelemenin karşılaştırmalı yöntemle uygulanması gibi yönleriyle Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına önemli yenilikler getirmiştir.¹⁸

Zeynep Korkmaz'ın 1950 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesinde doktora tezi olarak kabul edilmiş olan *Güney-Batı Anadolu Ağızları (Sesbilgisi)* adlı eseri ülkemizde, Türkiye Türkçesi ağızları üzerine ilk doktora çalışmasıdır. 1970'li yıllarda ise Türkiyede bazı merkezî illerde üniversitelerin açılmasıyla birlikte il ve yöre ağızları üzerinde çalışmalar artmıştır. Daha sonraki yıllarda Selahattin Olcay, Mehmet Kaplan, Kaya Bilgegil gibi önemli Türklük bilimcilerin diyalektoloji ve halk edebiyatı incelemelerine ağırlık vermeleriyle ağız araştırmaları alanında önemli çalışmalar ortaya konmuştur. Efrasiyap Gemalmaz *Erzurum İli Ağızları*, Ahmet B. Ercilasun *Kars İli Ağızları*, Turgut Acar *Artvin ve Yöresi Ağızları*, Turgut Günay *Rize ili Ağızları* üzerine önemli çalışmalar yayımlamışlardır. 1970'li yıllardaki il ve yöre ağızları ile ilgili çalışma geleneği 1980'lerden sonra da devam etmiştir. Tuncer Gülensoy 1988'de *Kütahya ve Yöresi Ağızları* adlı çalışmasını yayımladı. Zeynep Korkmaz, Ahmet Caferoğlu, Hasan Eren, Andreas Tietze, Tuncer Gülensoy, Nurettin Demir ve Gürer Gülsevin Anadolu ağızları ile ilgili olarak derleme ve inceleme çalışmalarının yanında belli ses ve yapı sorunları üzerine de araştırmalar yapmışlardır.¹⁹

Sonraki yıllarda bu tür metin derleme ve fonetik incelemeye dayalı çalışmalar daha da arttı. Ahmet Buran, Leyla Karahan, Mukim Sağır, Münir Erten, Sadettin Özçelik, Erdoğan Boz, Turgut Acar, Cemil Gülseren... gibi dilcilerimiz de yaptıkları çalışmalarla bu alana katkıda bulunmuşlardır. Daha sonraki çalışmalarla, Adana, Afyon-Merkez, Artvin, Diyarbakır, Elazığ, Edirne, Erzurum, Urfa-Merkez, Kars, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Muğla, Rize, Sivas, Ordu, Osmaniye, Tokat, Trabzon, Uşak, Zonguldak illerine ait bütünsel ağız çalışmaları yapılmıştır.

¹⁸ Akar, "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları", s. 40

¹⁹ Akar, "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları", s. 41

Ağız araştırmalarının ülkemizde hız kazanmasından günümüze kadar geçen yaklaşık 50 yıllık süreçte yüksek lisans ve doktora seviyesinde birçok çalışma yapılmış²⁰ olmasına rağmen Türkiye'nin bütün il ve ilçelerinin ağız çalışmaları henüz yapılamamıştır.

2.2. Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması

Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılması üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Çünkü ağız çalışmalarının asıl amacı olan ağız atlasının çıkarılması sınıflandırma çalışmalarıyla mümkün olacaktır. İlk sınıflandırma denemesi 1896'da İ. Kunos tarafından yapılmıştır.

İkinci sınıflandırmayı, Türkiye Türkçesi ağızları üzerine geniş malzemeler toplayan ve kendi derlediği bu malzemeleri esas alan Ahmet Caferoğlu, 1946'da yazdığı *Philologiae Turcicae Fundamenta I'* adlı eserinde yapmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılması çalışmaları daha sonraki yıllarda da devam etmiş ve çeşitli ses ve yapı ölçüleri esas alınarak sınıflandırma çalışmaları yapılmıştır. Piet Kral, ses ve yapı özelliklerine göre haritalandırdığı bir tasnif yapmıştır. Japon Türkolog Tooru Hayashi “*Anadolu Ağızlarının Coğrafi Dağılımı Üzerine Bir Deneme Çalışması*” adlı bir bildiri yayımlamış ve Tahsin Banguoğlu da Türk Ansiklopedisi'nde bir tasnif çalışması yapmıştır.²¹

²⁰ Geniş bilgi için bakınız: Tuncer Gülensoy ve Ercan Alkaya, “**Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası**”, Akçağ Yayıncılık, İstanbul 2011, Metin Güler, “Türkiye'deki İl Ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme” **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/4, Fall 2012, Ankara, s. 1835-1861, Yusuf Özsoy, “Türkiye'de Ağız Araştırmaları Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme: (1985–2018)”, **OĞUZTAD** 2019, Sayı 1, s. 173-207, Veysi Sevinçli, “Türkiye Türkçesi Ağızları İle İlgili Yapılmış Lisansüstü Tezler (2010-2013) Üzerine Bir İnceleme”, **SBE Dergisi, The Journal of Social Sciences Institute**, Sayı: 38, Van 2017, s. 57-96

²¹ Geniş bilgi için bakınız: Ahmet Buran, “Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması”, **Türk Dili**, S. 542, Şubat 1997, 233-237; “Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **II. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı**, Kafkas Üniversitesi (21-23 Mayıs 2009, Kars).

Anadolu ağızlarının sınıflandırılmasıyla ilgili oldukça detaylı bir çalışma Leyla Karahan tarafından yapılmıştır.²²

2.3. Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi

Ağızlar, bir dile ait fonetik ve morfolojik özelliklerin belirlenmesi ve söz varlığı unsurlarının eksiksiz olarak ortaya konmasında çok önemli rol oynamaktadır. Türk dilinin tarihi dönemlerinde tespit edilen ancak bugün standart yazı dilinde bulunmayan bir ek ya da söz varlığı unsuru ağızlarda kullanılmaya devam edebilmektedir. Ağızlar bu yönüyle de dilin tarihi dönemleri ile çağdaş dönemi arasında bağlantı kurmada dil çalışmalarına katkı sunmaktadır.²³

Ağız araştırmaları günümüzde birçok araştırmacının ilgisini çeken bir çalışma alanı olmuştur. Ağız çalışmaları her bilimsel disiplinde olduğu gibi birikimli olarak gerçekleşen, ağız metinlerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda saha araştırmaları sonucu elde edilen metinlere bağlı olarak belli bir yörenin ağız özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, zamanla söz konusu ağızların yaşadığı şehirlerin tamamının, dolayısıyla bütün bir ülkenin ağız özelliklerinin tespit edilmesini sağlayacak silsilenin başlangıcını oluşturmaktadır.²⁴

Ağız malzemelerinin derlenmesiyle dil, folklor, tarih, etnografya, sosyoloji gibi birçok sosyal bilim dalının çalışma alanına ait ürünler gün yüzüne çıkarılmaktadır. Bu yönüyle ağızlar gerek dilin kendisi için gerekse içerisinde barındırdığı sosyal ve kültürel değerlerin tespit edilmesi bakımından da önem arz etmektedir.

²² Leyla Karahan, “**Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**”, TDK yay. , Ankara 2014.

²³Burak Telli ve Türker Barış Bulduk “Adıyaman İli ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğü’ne Katkı: Fiil”, **Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]**, Yıl 5, Sayı 10, Bahar 2019, s. 98-115.

²⁴Bahadır Güneş “Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi ve Türkiye’deki Karşılaştırmalı Ağız İncelemeleri Üzerine Bir Deneme” , **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı: 1/4, s. 20-44.

Daha çok bir yöreye özgü ağız veya ağızların çeşitli yönlerden araştırılmasının yanında son yıllarda Türkiye Türkçesi ağızlarının karşılaştırmalı olarak incelenmeye başlandığı görülmektedir. Ağızların karşılaştırmalı olarak incelenmesiyle karşılaştırılan ağızların ortak ve farklı dil özellikleri ile bu ağızlardaki metinlerde bulunan kültürel değerlerin ortaya konmasıyla önemli sonuçlar elde edilebilir, benzerlik ve farklılıklar da tespit edilebilir.

Buran, ağızların karşılaştırmalı olarak incelenmesi ile tespit edilen ağız bölgeleri arasındaki benzerlik ve ayrılıkların ortaya konulabileceğini, fakat ağızları karşılıklı inceleyebilmek için önce ağızlara ait malzemenin bilimsel yöntemlerle ve eksiksiz bir şekilde derlenmiş olması gerektiğini, aksi halde karşılaştırmalı incelemelerin eksik kalacağını söylemiştir. Söz edilen şartların yerine getirildiğinde mukayeseli ağız araştırmalarının başlanması sağlanacak ve Türkçenin ağızlarından daha sağlıklı malzeme elde edilmesinin önünün açılacağını ifade etmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesinin birbiriyle ilgili üç ayrı sonuç doğuracağını söylemiştir. Buna göre; önce Türkiye Türkçesi ağızları kendi içinde, sonra Türk Dünyası'nın değişik yörelerindeki ağız ve lehçelerle mukayese edilerek ortak ve ayrı özellikler ortaya konulabilecek, üçüncü olarak da bu ağızların Türkçenin tarihî dönemleriyle olan ilgisinin ve dayandıkları tarihî köklerin tespit edilmiş olacağını belirtmiştir.²⁵

Karahan bu konuda, karşılaştırmalı ağız incelemeleriyle hem Türkçenin çözüm bekleyen birçok meselesinin çözüme kavuşacağını hem de dil-etnik yapı bağlantısı çerçevesinde Türklerin iskân tarihiyle ilgili birtakım soruların cevap bulacağını belirterek mukayeseli ağız çalışmalarının önemini dile getirmiştir.²⁶

²⁵Ahmet Buran, “ Anadolu (Türkiye Türkçesi) Ağızlarının Karşılaştırmalı İncelemesi ve Bu Konu ile İlgili Sorunlar” **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, (9 Mayıs 1997, Ankara)**, TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 89-91.

²⁶Leyla Karahan, “Ağız Araştırmaları Alanında Yapılması Gereken Çalışmalar” **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, (9 Mayıs 1997, Ankara)**, TDK Yayınları, Ankara 1999, 24-28.

Caferoğlu, birçok Türk boyunun Anadolu topraklarına gelerek birbirleriyle iç içe yaşamaları sonucu bu boyların dillerinde de birtakım kaynaşmaların gerçekleştiğini, dolayısıyla bu durumun ağız araştırmaları açısından karmaşık bir hâl aldığını belirtmiştir. Caferoğlu, ortaya çıkan bu diyalektolojik karmaşanın açıklığa kavuşturulabilmesi için Anadolu ağızlarının Türkiye dışındaki Türklerin ağızlarıyla karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi gerektiğini dile getirmiştir.²⁷

2.4. Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar

Güneydoğu Anadolu ağızları üzerine yapılmış çalışmalardan tespit ettiklerimiz aşağıda sunulmuştur:

Araştırma kitapları: Münir Erten - *Diyarbakır Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Sadettin Özçelik - *Siverek Merkez Ağzı*, Sadettin Özçelik ve Erdoğan Boz - *Siverek Merkez Ağzı*, S. Yavuz - *Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları*, Ömer Asım Aksoy - *Gaziantep Ağzı (3 Cilt)*, ve Sadettin Özçelik ve Erdoğan Boz - *Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı (Dil İncelemesi, Metinler, Sözlük)*.

Tezler: Hakan Sarıtiken - “*Gaziantep Merkez Ağzı*”, yayımlanmamış doktora tezi, Ali Demez - *Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı*, yüksek lisans tezi, Ahmet Başkan - “*Bismil Ağzı (İnceleme- Metinler- Dizin)*”, yüksek lisans tezi, Esra Gülin Günay - “*Adıyaman-Merkez, Kâhta, Gerger, Samsat Yöresi Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)*” yüksek lisans tezi, Emine Duranay - *Adıyaman Merkez Ağzı* yayımlanmamış bitirme tezi.

Makaleler: Hülya Arslan Erol’ün yazdığı - *Kilis İli Ağızları Ses Bilgisi Özellikleri Üzerine*, Jale Öztürk’ün yazmış olduğu - *Kilis ve Hatay Ağızlarının Karşılaştırılması* ve Şehrebanı Allahverdiyeva ve Türker Barış Bulduk - *Adıyaman İndere(Zey) Köyü Ağzı Ses Bilgisi*.

²⁷Ahmet Caferoğlu, “Muğla Ağzı”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara 1962, s. 107-130.

Bildiriler: Burhan Baran'ın *Güneydoğu Anadolu Ağzlarının Dil Özellikleri Üzerine Bir İnceleme*" adlı çalışması da GDA üzerine yapılmış bir çalışma olup tespit edebildiğimiz yayımlanan tek bildiridir.

3. TEZ ÇALIŞMAMIZLA İLGİLİ BİLGİLER

3.1. Çalışmada Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri

Dille ilgili en zor çalışmaların yapıldığı alanlardan biri de ağız araştırmalarıdır. Derleme çalışmalarında, hem ses kayıtlarının yazıya geçirilmesinde hem de oluşturulan metinlerin incelenmesi sırasında yaşanan zorlukların önemli bir sebebi çeviri yazı işaretlerinin kullanımında ortaya çıkan farklılıklardır.²⁸

Çalışmamızda da karşılaştığımız en büyük zorluk standart bir çeviri yazı sisteminin olmamasından dolayı çeviri yazı işaretlerinin farklı kullanılması olmuştur. Karşılaştırılan ağızlarda aynı sesler farklı bir işaretlerle gösterilmiştir. Bazen de farklı seslerin aynı işaretle gösterildiği tespit edilmiştir. Seslerin tespitleri konusundaki teknik ve yöntem farklılıkları konusunda bir standardın yakalanamamış olması da önemli sorunlardan biridir.

Öçalan, ağız araştırmalarında ortaya çıkan sorunlar hususunda şunları belirtmektedir: “Üzerinde bu kadar çalışma olmasına rağmen Anadolu ağızlarının ünlü ve ünsüz varlığının tespit edilememiş olması çalışmalarda aynı seslerin farklı harf ve işaretlerle gösterilmesi, aynı harf ve işaretlerin farklı sesleri göstermesi gibi sorunlar, öncelikle çözülmesi gereken sorunlardır. Aynı yörelerde daha sonra yapılan derlemelerle öncekilerin karşılaştırılmaları, aralarındaki değişimlerin gözlenebilmesi

²⁸ Geniş bilgi için bakınız:

- 1) Volkan Coşkun, “Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler”, TDAY Belleten 1999 I/II, Ankara 2003, s. 41-50.
- 2) H. İbrahim Delice, “Anadolu ve Rumeli Ağzları Metinlerinde Kullanılan Seslerin Transkripsiyonu Meselesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 1. sayı, Sivas 1995, s. 119-131
- 3) A. Bican Ercilasun, “Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)*, TDK Yay. 697, Ankara 1999, s. 43-48

bu sorunlar sebebiyle mümkün olmamaktadır. Çeviri yazı işaretlerindeki aynı sesi ifade eden farklı işaret kullanımları ortadan kaldırılarak birlik sağlanmalıdır. Türkiye Türkçesinin ünlü ve ünsüz varlığı tespit edilerek, bunların açıklıkları sesbilim (fonetik) laboratuvarında tespit edilmelidir.”²⁹

Demiray, ağız araştırmalarında çeviri yazı işaretlerinin farklı kullanılması ile ilgili şunları ifade etmiştir: “Farklılıkların ortadan kaldırılarak bundan sonra ortak bir çeviri yazı sisteminin kullanılması gerekliliği, bu alanda çalışan herkesin fikir birliği içinde olduğu bir husustur. Ancak başlangıçtan bu yana bu sorun üzerine yazılan makalelere, sunulan bildirilere, önerilere, yapılan tartışmalara rağmen bu birlik hâlâ tam olarak sağlanamamıştır.”³⁰

Çalışmamızda karşılaştığımız bir diğer önemli sorun da incelediğimiz metinlerin yer aldığı kaynaklarda sözlük veya dizinin detaylı olarak hazırlanmamış olmasıdır. Türkiye Türkçesine çevirdiğimiz bazı cümlelerde geçen kelimelerin anlamlarını bulmada zorluk yaşadık. Bu kelimelerin anlamlarını bağlamdan hareketle tahmin etmeye çalıştık. Bazı çalışmalarda kapsamlı dizin bölümü yer alırken bazılarında sadece küçük bir sözlük eklenmiştir. Ağız araştırmalarında kapsamlı bir sözlük veya dizinin hazırlanması bu çalışmalardan yararlanmayı ve ağızların söz varlığının tespit edilmesini kolaylaştıracaktır.

3.2. Çalışmamızın Amacı

Çalışmada, Güneydoğu Anadolu ağızlarının karşılaştırılmak suretiyle aynı bölgede bulunan bu ağızlar arasında ses bilgisi yönünden ne gibi farklılıklar veya benzerlikler olduğunun ortaya konulması ve böylelikle karşılaştırmalı ağız araştırmalarına katkıda bulunma amaçlandı.

²⁹ Muharrem Öçalan, “Ağız Araştırmalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanılması Ve Ağız Tezleri İçin Yenilik Önerileri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 20, Yıl: 2006/1, s. 169-188.

³⁰ Erdinç Demiray, “Ağız Araştırmalarında Transkripsiyon İşaretlerinin Farklı Kullanılması Sorunu” , **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 3/6 Fall 2008, s. 219.

3.3. Çalışmamızın Yöntemi

Tez çalışması hazırlanırken önce ses bilgisiyle ilgili genel bilgiler verildi. Yapılan çalışmalardaki metinler taramak suretiyle inceleme kısmı oluşturuldu. Örneklerin cümle halinde sunulması suretiyle daha anlaşılır olması hedeflendi. Örnekler çeviri yazılı şekilleriyle kaynak kitaplardan alındı ve standart Türkiye Türkçesindeki karşılıkları da verilerek yazıldı. Alıntılanan cümleler tırnak içerisine alınıp, vurgulanmak istenen kelimeler hem alıntılanan cümlede hem de günümüz Türkçesine çevrilerek yazılan cümlede kalın punto ile gösterildi. Aynı sesi ifade eden fakat farklı şekillerde gösterilen sesler özel olarak belirtildi. Bir ağız için karakteristik özellik taşıyan durumların da üzerinde duruldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜNLÜLER

Standart Türkiye Türkçesinde (STT) *a,e,ı,i,o,ö,u,ü* olmak üzere sekiz ünlü bulunmaktadır. Ağızlarda, bu ünlülerle birlikte bu ünlülerin farklı söyleyiş şekilleri de bulunmaktadır. İncelediğimiz ağızlarda bulunup, Standart Türkiye Türkçesinde bulunmayan ünlülerin bu farklı söyleyiş şekilleri karşılaştırmalı olarak incelenip örnekleriyle birlikte sunulacaktır.

Urfa Merkez Ağzında (UMA), STT’de kullanılan sekiz ünlüye ek olarak *á, ê, î, ï, ó, ‘a, ‘e, ‘i, ‘ü, ‘u* ünlüleri bulunmaktadır.

Siverek Merkez Ağzında (SMA) STT’de kullanılan ünlülere ek olarak *á, ê, î, ô, ú* ünlüleri bulunmaktadır. SMA, Güneydoğu Anadolu Ağızları içerisinde (GDA) STT’de bulunan ünlülere ek olarak bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en az sahip olan ağızdır.

Diyarbakır Ağzında (DA), STT’de kullanılan sekiz ünlünün yanında *á, â, ‘a, ę, ‘e, ï, ‘i, ô, ‘ö, ‘u* ünlüleri kullanılmaktadır.

Kilis Ağzında (KA) STT’de kullanılan sekiz ünlüye ek olarak *ā, á, à, â, ą, é, ē, í, ï, ō, ǫ, ō, ǫ, ū, ū* ünlüleri de bulunmaktadır. GDA içerisinde KA, STT’de bulunan ünlülerin yanında bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en çok sahip olan ağızlardandır.

Bismil ağzında (BA), STT’de kullanılan sekiz ünlünün yanında *á, ‘a, ê, ‘e, î, ‘i, ô, ‘ö* ünlüleri de kullanılmaktadır. BA, GDA içerisinde STT’de bulunan ünlülere ek olarak bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en az sahip olan ikinci ağızdır.

Gölbaşı Adıyaman ağızında (GAA) STT’de kullan sekiz ünlüden farklı olarak à, á, â, ä, è, é, ë, í, î, ï, ó, ô, õ, ú ünlüleri kullanılmaktadır. GDA içerisinde GAA da STT’de bulunan ünlülerin yanında bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en çok sahip olan ağızlardandır.

Gaziantep merkez ağızında (GMA), STT’de kullanılan sekiz ünlüye ek olarak ā, ä, ă, á, â, ȃ, ē, è, í, î, î, ō, ō, ū, ú ünlüleri kullanılmaktadır. Gaziantep merkez ağızı, GDA’da STT’den farklı söyleyiş şekillerine en çok sahip olan ağızdır. Aynı zamanda GDA içerisinde en çok farklı *a* sesine sahip ağızdır.

Adıyaman merkez ağızında (AMA), STT’de kullanılan sekiz ünlüye ek olarak á, â, ă, ä, è, é, í, î, ó, ú, ū, ū, ū, ünlüleri kullanılmaktadır.

1.1. á Ünlüsü

a sesi ile *e* sesi arasında, fakat *a* sesine daha yakın, düz, geniş, yarı kalın, yarı ince bir damak ünlüsüdür. *e > a* ya da *a > e* değişimi esnasında ortaya çıkmış ara bir sestir. *a* sesinin incilmesi veya *e* sesinin kalınlaşması ile oluşmaktadır. GDA’nın tamamında mevcut olan bu ünlü yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. UMA’da, SMA’da, DA’da, BA’da, GAA’da ve KA’da ve AMA’da *á* şeklinde gösterilirken, GMA’da ise *ä* şeklinde gösterilmiştir Örneklerimiz geçtiği kaynakta tercih edilen çeviri yazı işaretiyle sunulacaktır:

“Zamanında eşhab-ı kehf, size aynattığım kímí, **berábár** mağaraya sığınmışlar.” (UMA: 159) = Zamanında ashab-ı kehf, size anlattığım gibi **beraber** mağaraya sığınmışlar.

“Gel onı savur **buğdaylá** samanı birbirinden ayır.” (SMA: 113) = Gel onu savur **buğdayla** samanı birbirinden ayır.

“Ha **onán** sora, pulbiberí alacağsın.” (SMA: 198) = Ha **ondan** sonra pul biberi alacaksın

“Ondan sonra **háyvan** kesiler aķıķa ķurbanı dedíđımız.” (SMA: 115) = Ha ondan sonra **hayvan** kesiyorlar akika kurbanı dediğimiz.

“Eker bízím bèynímíze yattıse bíz o kıızın üstüne gıdiyoruķ, **yatmadısá** bíz o kıızın üstüne gitmiyoruķ.” (SMA: 262) = Eğer bizim beynimize (aklımıza) yattıysa biz o kıızın üstüne gidiyoruz **yatmadıysa** biz o kıızın üstüne gitmiyoruz.

“Diyi **zatán** diyi benim burda ne ká ‘ömrüm kalmış?” (DA: 63) = Diyor **zaten**, diyor benim burada ne kadar ömrüm kalmış?

“Oğlanın hēc bi şeden **hábéri** yoķ.” (DA: 63) = Oğlanın hiçbir şeyden **haberi** yok.

“Ulâ ana elin **áyagın** öpüm, ulâ hele gel otur buraya.” (DA: 64) = Ya anne elini **ayağını** öpeyim ya hele gel otur buraya.

“Hani biz kendi **máhlemizdi**, biz bilidiķ, kimin kaç tane ağacı var, ne zaman ekmiş ne yapmış.” (DA: 118) = Hani bizim kendi **mahallemizdi**, biz biliyorduk kimin kaç tane ağacı var, ne zaman ekmiş, ne yapmış.

“Dedi sen oğlum ‘askere gitmiyene **ķadár** ben senin sözen inanmam.” (DA: 122) = Dedi sen oğlum askere gitmeyene **kadar** ben senin sözüne inanmam.

“Sen nasısan eýiyem. O **kadár** onın ĥaricinde ne bilim ‘abe iřte görisen...” (DA: 95) = Sen nasılsın iyiyim. O **kadar** onun haricinde ne bileyim abi iřte görüyorsun...

“Evde olan bitenlerden **hábéri** yoķ.” (DA: 63) = Evde olup bitenlerden **haberi** yok.

“**Hávar hávar**, yetişin baķın körün parasını ali cebinden, budur şudur, ordaki adamlar yetişiler.” (DA: 66) = **Havar havar** yetişin bakın körün parasını alıyor cebinden, şöyle böyle oradaki adamlar yetişiyorlar.

“Eskiden, gördün, bu kadınlar **antári** giydiği **záman** börk bağlidılar böle.” (BA: 80) = Eskiden gördün, bu kadınlar **entari** giydiği **zaman** börk bağlıyorlardı böyle.

“Faķat, **ķáč** teneden övlenip o ķade ona gömlek giydirirler.” (BA: 87) = Fakat **ķaç** defa evlenmişse o kadar ona gömlek giydirirler.

“Diyidim ķardaşım, sen bana **ķáķsıssan** yav!” (BA: 105) = Diyordum kardeşim sen bana (ķarşı) **ķaksızın** ya.

“**Sábbahleyin** ķahıyordun, ķite gidiyorduh, ķit sürüyorduh.” (BA: 119) = **Sabahleyin** kalkıyorduk ķite gidiyorduk, ķit sürüyorduk.

“Orıya **ķadán** ķaynanamı salollar, kele utanmon mu bösböyük avrat orıya **ķadán** nere gidin.” (KA: 447) = Oraya **ķadar** kaynanamı salıyorlar, ya utanmıyor musun būs büyük kadın oraya **ķadar** nereye gidiyorsun.

“**Viláyat miláyat** deyil ķazadı ya‘ni. **Viláyatımız** ğazi‘ántepdi.” (KA: 448) = **Vilayet milayet** deĝil kazaydı yani. **Vilayetimiz** Gaziantep’ti.

“Gelinler de tek yalnız bir yere gitmezmiş evvel. Ya ķoca ya **ķáynana** götürmeli.” (KA: 461) = Gelinler de tek (başlarına) yalnız bir yere gitmezmiş eskiden. Ya kocası ya da **ķaynanası** götürmeli(imiş).

“Gelin oynamazdı **áveli meselá** konuşmazdı, hēc damadı görmezdi istenirde əyle.” (KA: 462) = Gelin oynamazdı **evveli mesela** konuşmazdı hiç, damadı görmezdi istenir de öyle.

“İki **tánesi** okuyó biri lise biri üniversiteye hazırķanıyó, biri anadoķu lisesine gidiyó.” (GAA: 122) = İki **tanesi** okuyor biri lise(ye), biri üniversite(ye) hazırlanıyor.

“**Yanı** şimdi köyde kimse yók çiftçilik **yapardıh** évvelı è o zamān harmān sürerdik patōs yogūdu o zamān.” (GAA: 116) = **Yani** şimdi köyde yok çiftçilik **yapardık** önceleri e o zaman harman sürerdik patos yoktu o zaman.

“...éverdik, şimdi iki **tāne** çocu vār, **yāni** çalışma fēlān yóh üç **tāne** oğlan çocuğum vār, dört **tāne** ğızım vār.” (GAA: 120) = Evlendirdik, şimdi iki **tane** çocuğu var, yani çalışma falan yok üç tane oğlan çocuğum var, dört tane kızım var.

“Çocuğlarımın hēpsi yurt dışında, ilk gidenlerden bī **tānesi** benim yirmi dokuz **yāřında** gittim, sēkiz sēne şaldım.” (GAA: 142) = Çocuklarımın hepsi yurt dışında, ilk gidenlerden bir **tanesi** benim yirmi dokuz **yaşında**, gittim sekiz sene kaldım.

“**Yāzzıhlar** ołsun sana dēdim **cāhannām** oł şurdan **yāni** sahālıma başınca ğocā mı sanıyólār nè bir yumruhta düşürüm adamı (çekip) ğetti.” (GAA: 203) = **Yazıklar** olsun sana dedim **cehennem** ol şuradan **yani** sakalıma bakınca yaşlı mı sanıyorlar bir yumrukta düşürdüm adamı çekip gitti.

“Kilis kebabımız olur, ğannıyarımız olur, dorğāmamız olur, balcanıñ çeşit çeşit yimekleri olur, **ğābāklama** olur, düyünner de **ğābāklama**, şorba, yörtlu yaşını dēller, şiveydiz deller, neler olmaz mevsimine ğöre yimēmiz var.” (GMA: 170) = Kilis kebabımız olur, karnıyarığımız olur, dorğamamız olur, patlıcanın çeşit çeşit yemekleri olur, **kabaklama** olur, düğünlerde **kabaklama**, şorba, yogurtlu yahni derler, şiveydiz derler, neler olmaz mevsimine ğöre yemeğimiz var.

“Esgiden şeyle bi mārakimi bi yeri vardı orda namaz ğılallardı, ğapı ğapı **yunacāk**, **yıhanacāk** yēller vardı. bi de altında ğara **ķāsdel** dēllerdi. ğuyu vardı hep evlerde ğuyu olurdu.” (GMA: 172) = Eskiden şöyle bir mağara gibi bir yeri vardı orda namaz kılarıldı, kapı kapı **yunacak(?)** yıkanacak yerler vardı. Bir de altında kara **kasdel** derlerdi. Kuyu vardı hep evlerde kuyu olurdu.

“Bir beş biñ doşuzyüz atmış bir dōmlu abdilğādir kelsoy, **tābāhanalıym**. sabāleyn ērkenden **ķāhar** işimize ğederik.” (GMA: 203) = Bin dokuz yüz atmış bir

doğumlu Abdülkadir Kelsoy, **Tabahaneliyim**. Sabahleyin erkenden **kalkar** işimize gideriz.

“Bi de **māhellede** bi tene sal olurduām ām **tāhda** sal.” (GMA: 233) = Bir de **mahallede** bir tane sal olurdu **tahta** sal.

“Bilirsñ, dutlu **hāmamı** vardı eski **hālñ** yanında onuñ ğarşısında camcı ğaħráman var.” (GMA: 156) = Bilirsın Dutlu **hamamı** vardı eski **halin** yanında onun karşısında camcı kahraman var.

“Bizim bī **āhTımız** var.” (AMA: 132) = Bizim bir **ahdımız** var.

“Padişah gelir ki **āynı** ğendının el leğeni **āynı** ğendının ırıbığı **ābdesT** alacağı ğavlı.” (AMA: 134) = Padişah gelir ki aynı kendinin el leğeni aynı kendinin ibriği abdest alacağı havlu.

1.2. â Ünlüsü

Yabancı asıllı kelimelerde rastlanan ince bir ünlüdür. Daha çok *g, k, l* ünsüzlerinin inceltici etkisinden dolayı ortaya çıkmıştır.³¹ STT’de bir çeşit *a* vardır ancak, Türkçeye dâhil olmuş bazı yabancı kelimelerde boğumlanma noktası *a* ile *e* arasında olan bir ince *a* bulunmaktadır.

Özel bir çabayla söylenen bu ünlünün ince olduğu, kendisinden sonra gelen Türkçe eklerin ince sıradan ünlü olmasından anlaşılmaktadır.³²

“Ya‘ni ħāli vaħti eyi olanlar deyi vala **filānkes** ħavurma yaptı.” (DA: 120) = Yani hali vakti iyi olanlar diyor valla **filan kes** kavurma yaptı.

³¹ Münir Erten, **Diyarbakır Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)**, TDK Yay. , Ankara 2011, s. 3

³² Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 56-57

“Kadere boyun eymağ **lâzım** demiş.” (DA: 80) = Kadere boyun eğmek **lazım** demiş.

“Demiş ki siz hele ‘ami, baci oturun burada, ben size bi **hekâye** anlatacağam, bu biraz uzun bi **hikâyedir** ama beni sabırla dinleyecağsınız.” (DA: 82) = Demiş ki siz hele emmi, baci oturun burada, ben size bir **hikâye** anlatacağım, bu biraz uzun bir **hikâyedir** ama beni sabırla dinleyeceksiniz.

“Ulâ aman yaman deyi vala o böle **kelâmet** geldi bağırır.” (DA: 70) = Ulan aman yaman diyor valla o böyle **keramet** geldi mi bağırır.

“İnsanlar bi tâhım şeyleri gendi **imkânlarıynan** çözerdi.” (GMA: 189) = İnsanlar bir takım şeyleri kendi **imkânlarıyla** çözerdi.

“Gırıldıydı äyâ, şurdan gırıldıydı işde bi goç sürüdüydü gendini äyâk gırıldı heç dörd ay **kâhamadıydı**.” (GMA: 240) = Kırılmıştı ya şuradan kırılmıştı işte bir güç sürümüştü kendini ayak kırıldı hiç dört ay **kalkamamıştı**.

“Şindi teneke ben aşdım onu bi säklama gıbına aldım üsdüne bi tane şey êtdim bi de gâpâm var benim yapıdırmışdım tenekeciye üsdüne bi de havlı **kât** godum...” (GMA: 229) = Şimdi tenekeyi ben açtım onu bir saklama kabına aldım üstünde bir tane şey ettim bir de kapağım vardı benim yaptırmıştım, tenekeciye üstüne bir de havlu **kâğıt** koydum...

“İp sarardık ya biz şeyde ocäklımız vardı siz görmedēz yanımıza gelir, kürsümüz vardı oturullardı goñşular, şendik olurdu, **hikâye** anlatırlardı.” (GMA: 239) = İp sarardık ya biz şeyde ocaklığımız vardı siz görmediniz, yanımıza gelir, kürsümüz vardı otururlardı komşular, şenlik olurdu, **hikâye** anlatırlardı.

1.3. à Ünlüsü

a sesinin daralmasıyla oluşmuş, *a* ile *ı* arası bir sestir. *a*’ya daha yakın bir yerde boğumlandığından *a* sesine daha yakındır. Oluşumunda, yanındaki ünlüleri daraltma etkisi gösteren ünsüzlerin etkisiyle oluşmuş dar, kalın bir ünlüdür. *a* ünlüsüne göre çene açıklığının daha kapalı olmasıyla oluşan bu sesin anlam ayırt edici bir özelliği bulunmaz. Yani içinde geçtiği kelimenin anlamını değiştirmez. GAA’da *â*, GMA’da ise *á* şeklinde gösterilmektedir:

“Bøle şömine kimi **puharà** olurdu, **puharà** déller ável.” (KA: 464) = Böyle şömine gibi **puhara** olurdu, **puhara** diyorlardı eskiden.

“Kırmızı geymenin **sebàbí** aha şu çalınoñ ya kırmızı da geymelisin.” (KA: 444) = Kırmızı giymenin **sevabı** aha şu çalınan ya kırmızı da giymelisin.

“Tā büyük cêrít var tā orayá gitmiş şimdi ğavuşmuş orayá hudut burā demiş **yávrałmışlar yávrałmışlar** sonā bizim göç yoluna bèring punārının oráyá getirmişler.” (GAA: 137) = Ta büyük Cerit var ta oraya gitmiş şimdi, ulaşmış oraya hudut burası demiş **yalvarmışlar yalvarmışlar** sonra bizim göç yoluna bering pınarının oraya getirmişler.

“Yá o zamān öleydi, turisttim ben güvence yóhtu, o **zâman** marķıdı.” (GAA: 153) = Ya o zaman öyleydi, turisttim ben güvence yoktu o **zaman** Mark’tı.

“On altı év varıdı burada on altı hāne başķā marāşa tābi burālar halepe bağlıymış burālar osmānlı **zâmanında...**” (GAA: 165) = On altı ev vardı burada on altı hane başka Maraş’a tabi buralar Halep’e bağlıymış, buralar Osmanlı **zamanında...**

“Bilirsıñ, dutlu hāmamı vardı eski hālın yanında onuñ ğarşısında camcı **ğahráman** var.” (GMA: 156) = Bilirsin Dutlu hamamı vardı eski halin yanında onun karşısında camcı **kahraman** var.

“Yav oħula gëtdēm zamannar cumārtisi bazar, yok o zaman cumārtisi oħul vardı yarım gün, bazar günü hamadanı elime çekerdim, be datlı **satmáya** gëdicim baba bā para verde ben datlı alıcım.” (GMA: 211) = Ya okula gittiğim zamanlar cumartesi pazar yok, o zamanlar okul vardı yarım gün, pazar günü hamadanı elime çekerdim, ben tatlı **satmaya** gideceğim baba bana para ver de tatlı alacağım.

“La bizimde olta ām **ğayáya** daħıldı mı? āyāmda da bi bot var 100 altı ğalın dişli, bota güveniyim yanı.” (GMA: 214) = Ya bizim de olta **kayaya** takıldı mı? Ayağımda bir bot var yüz altı kalın dişli, bota güveniyorum yanı.

“Yanna gëtdim nōldu usda dëdim, yōrum niye eyle şëtdiñ dëdi bu adam sā **bākmáya** gelik dëdi.” (GMA: 214) = Yanına gittin ne oldu usta dedim, yavrum niye öyle şey ettin bu adam sana bakmaya geliyor dedi.

1.4. ā Ünlüsü

a ile *o* arası, *a*’ya daha yakın bir sestir. *a* ile *ı* arası dar olan *a*’dan farkı ise daha yuvarlak ve daha geniş olmasıdır. Damakta daha geride boğumlanan *a* ile *o* sesi arası yarı yuvarlak bir ünlüdür. Anlam ayırt edici özelliği olmayıp, düzenlilik arz etmez. Yani bulunduğu kelime kelimenin anlamını değiştirmez ve konuşurların ağzından tespit edildiği için konuşurlara has bir kullanıma sahip olup düzenli bir kullanımı yoktur. GAA’da, AMA’da, GMA’da ve KA’da örneklerine rastlanır. Örnekleri azdır:

“Biz de berbellerin **hāpbaP** gëymesiniñ özellē de devamlı bi müşdereyi traş etmēye yarım sāt bi sāt sürüy, o kāhıy ötē oturuy, āyāk üsdündesiñ ya dabandan sōğu çekmesiñ, on uçun gëyerdik.” (GMA: 184) = Biz de berberlerin **habbab** giymesinin özellikle de devamlı bir müşteriyi tıraş etmeye yarım saat bir saat sürüyor, o öteye oturuyor, ayaküstündesin ya tabandan soğuk çekmesin, onun için giyerdik.

“Kötü beslenmiş deri, ğoyun kötü deri verir, cildi düzgün olmaz, insan da eyle beslenmiyen bi insanıñ cildi güneşde **ğālmış** beslenmemiş yanı baħılmamış bir adamıñ cildi gimi deri de eyle yanı cannı.” (GMA: 194) = Kötü beslenmiş deri, koyun kötü

deri verir, cildi düzgün olmaz, insan da öyle beslenmeyen bir insanın cildi güneşte **kalmış** beslenmemiş yani bakılmamış bir adamın cildi gibi deri de öyle yani canlı.

“Ombir yaşımızda **bâbamız** bizi gulâmımızdan tuddu, işe gorken de şeyle dèdi: eti seniñ gemî benim.” (GMA: 204) = On bir yaşımızda **babamız** bizi kulağımızdan tuttu, işe koyarken de şöyle dedi: eti senin kemiği benim.

“Bacım şeyle etdi, hayce dèdi, **ânca** sen seni mi nañışladıñ, dèdi.” (GMA: 165) = Bacım şöyle etti, Hatice dedi, **ancak** sen seni mi nakışladın.

“Meselâ buğdáyá yüz èlli iki yüz milyon masrâf yapıyón gelir meselâ yüz milyon öle **âlunca** boşâ né uğraşacân bî de vaktin gidiyó bî sürü ôraşiyón yoruluyón gèri ondan sonâ...” (GAA: 212) = Mesela buğdaya yüz elli iki yüz milyon masraf yapıyorsun gelir mesela yüz milyon, öyle **olunca** boş ne uğraşacaksın bir de vaktin gidiyor bir sürü uğraşıyorsun, yoruluyorsun geri ondan sonra...

“**Ân** bir tâne çocuğum vār aļļāh acıalarını göstertmesin. Amîn.” (GAA: 220) = **On** bir tane çocuğum var Allah acılarını göstertmesin âmin.

“Evlatlarımız yani **bilâkma** dövüşse valla ben birşi olduğı zaman, bunnarın morali bozulduğı zaman giderim bazen veyahut da dövüşüklerini gördüyüm kimi ben vallañi ‘ayriyeten oğlumu çeker, dünyanın dilini sayarım dedi.” (KA: 447) = Evlatlarımız yani **bilakis** dövüşse valla ben bir şey olduğum zaman, bunların morali bozulduğı zaman giderim ya da bazen de dövüşüklerini gördüğüm gibi ben vallañi ayriyeten oğlumu çeker dünyanın dilini sayardım.

1.5. â Ünlüsü

a ile *i* arası, yarı dar bir ünlüdür. AMA’da kullanılan bu ünlünün tespit ettiğimiz bir örneği mevcuttur:

“Ohoo en **âynaTı** benim, der diğەرleri...” (AMA: 143) = Ohoo en **inadı** benim, der diğەرleri...

1.6. â Ünlüsü

â ünlüsünün, bazı ses olayları sonucunda veya sözcüğün asli kullanımından dolayı uzun olarak söylenmesiyle ortaya çıkmıştır.³³ GMA'nın karakteristik bir ünlüsüdür:

“**Dâ** özel äyâkgabı isder gelir müşdere, yeridēñ yerde ğırç ğırç eder ya äyâkgabı. Altına **yāl** kât ğollar, bilmem nedeller.” (GMA: 212) = **Daha** özel ayakkabı ister gelir müşteri, yerden yere kırç kırç eder ya ayakkabı. Altına **yağl** kâğıt koyuyorlar bilmem ne derler.

“Yav oğula gētdēm zamannar **cumārtisi** bazar, yok o zaman **cumārtisi** oğul vardı yarım gün, bazar günü hamadanı elime çekerdim, be datlı satmaya gēdicim baba **bā** para verde ben datlı alıcım.” (GMA: 211) = Ya okula gittiğim zamanlar **cumartesi** pazar yok, o zamanlar **cumartesi** okul vardı yarım gün, pazar günü hamadanı elime çekerdim, ben tatlı satmaya gideceğim baba **bana** para ver de tatlı alacağım.

“Ben de ikinci ğıza nişan dahacām be‘ hemen bi bākdıķ eşşāsını toplamış geldi bizim **aşşā aralā** merdiveniñ altına yıdı.” (GMA: 155) = Ben de ikinci kıza nişan takacağım be hemen bir baktık eşyasını toplamış geldi bizim **aşağı aralığa** yıgıdı.

“Onuñ bitişēnde nur **māzemecisiydi**, inşat **māzemecisiydi**. Nur **māzemesi** dēllerdi yanı eyiydi allah rāmet eylesiñ, işde, şey heralada, oniki yıl oldu.” (GMA: 156) = Onun bitişiğinde Nur **malzemecisiydi**, inşaat **malzemecisiydi**. Nur **malzemesi** derlerdi yanı iyiydi Allah rahmet eylesin, işte şey herhalde on iki yıl oldu.

³³ Hakan Sarıtken, “**Gaziantep Merkez Ağzı**”, (“Yayımlanmamış Doktora Tezi”), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Gaziantep 2017, s. 21

1.7. ä Ünlüsü

Gölbaşı ağzında az kullanılan ve metinlerde birkaç örneği bulunan bu ünlü, e>a değişimiyle ortaya çıkmış olup bulunduğu sözcüklerin ilk hecesinde yer alır. e’ye göre daha açık bir sestir:

“Hêletenin yerinde sonā o ağālār gëlmiş orda hārb êdince saldırmışlār **älbistāndan** gëlmiş, tablārdan gëlmiş, gölbaşidan gëlmiş.” (GAA: 168) = Hâletinin yerinde sonra o ağalar gelmiş orada harp edince saldırmışlar **Elbistan’dan** gelmiş, Tablardan gelmiş, Gölbaşından gelmiş.

1.8. ‘a Ünlüsü

Çoğunlukla Arap dilinden alınma kelimelerdeki ع(ayın) ünsüzü ile söylenen ‘a (ayınlı a) ünlüsü, GDA ağızlarında sıklıkla kullanılan bir ünlüdür. Ağızlardan derlenen metinlerde birçok örneği mevcuttur:

“İbrahim ‘**aleyhiselam** ne yapacağını şaşırī.” (UMA: 142) = İbrahim **Aleyhisselām** ne yapacağını şaşıyor.

“Devamlı ‘**aynı** kuşu bêsler, içerde yavrisını çıkarır, yavrisını bêsledih̄tan soyra para kazanır.” (UMA: 149) = Devamlı **aynı** kuşu besler yavrusunu çıkarır, yavrusunu besledikten sonra para kazanır.

“Mesela haşa **cem‘attan** frengi hastalığının gelmesi, kıstof kolomb çıktıh̄ı yerlerde bu zina mina falan lama hayvanı bi de maymunlarla münasebette bulinī.” (UMA: 164) = Mesela haşa **cemaatten** fengi hastalığının gelmesi Kristof Kolomb çıktığı yerden bu zina mina falan lama hayvanı bir de maymunlarla münasebette bulunuyor.

“Ondan sōra, bi **sa‘at** sora bi bahtım ki benim kayınbabam geldi.” (DA: 121) = Ondan sonra bir **saat** sonra bir baktım ki kayın babam gelmiş.

“Deyiler sen karışma Esmā Hanım, ne ‘**alākan** var.” (DA: 113) = Diyorlar sen karışma Esmā Hanım ne **alakan** var.

“‘**Akrep**, ilân çıhidılar, hama alidih aşāmızı, küpi kapattırıdih, biraḥıdih gelidih.” (DA: 88) = **Akrep** yılan çıkıyorlardı hemen alıyorduk eşyamızı, küpü kapattırıyorduk bırakıp geliyorduk.

“Dedi sen oğlum ‘**askere** gitmiyene kádár ben senin sözen inanmam.” (DA: 122) = Dedi sen oğlum **askere** gitmeyene kadar ben senin sözüne inanmam.

“Yalnız bi kırık ‘**araba** vardi Ofis’in başında.” (DA: 104) = Yalnız kırık bir **araba** vardı Ofis’in başında.

“Bizim Diyarbakırın ‘**âdeti**, bi kız istemağa gidenler haber yollarlar.” (DA: 98) = Bizim Diyarbakır’ın **âdeti** bir kız istemeye gidenler haber yollarlar.

“‘**Aynı** o gece de başımıza o olay geldi. A, onun **du‘ası** kabul oldu ha!” (BA: 104) = **Aynı** o gece de başımıza o olay geldi. A, onun **duası** kabul olur ha!

“‘**Arabama** bindirdiğim zâman konuşmiyecahsız, birbiriyizle iddāya girersisse ben sizi yéndiririm.” (BA: 104) = **Arabama** bindirdiğim zaman konuşmayacaksınız, birbirinizle iddiaya girerseniz ben sizi indiririm.

1.9. é Ünlüsü

STT’de tek çeşit *e* vardır o da açık *e*’dir. Ancak özellikle konuşma dilinde açık *e*’nin yanında bir de kapalı *e* vardır. Kapalı *e*, *i-e* değişikliğinin bir safhası olup açık *e*

ile *i* arası bir sestir. Aslında *e* iken *i* sesine dönen ve aslında *i* iken *e* sesine dönüşen vokaller her bölgede kapalı *e* olarak söylenmektedir.³⁴

i sesinin boğumlanma noktasına daha yakın bir noktada boğumlanmasından dolayı *i* sesine daha yakındır. Bu özelliğinden dolayı yarı kapalı *e* olarak da adlandırılmıştır. Bu ses, incelediğimiz GDA'nın tamamında bulunmakta olup yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. UMA'da, SMA'da, GAA'da ve AMA'da *é* ile gösterilirken, DA'da *ê* şeklinde, BA'da ve KA'da ise *é* şeklinde gösterilmiştir:

“Ben kiloda beş **lèra** para kazandım, o gírmí bès **lèra** para kazandı.” (UMA: 134) = Ben kiloda beş **lira** para kazandım, o yirmi beş **lira** para kazandı.

“Otırır sohbet **èderler** muhabbet ederler.” (UMA: 148) = Oturur sohbet **ederler** muhabbet ederler.

“Pazar günü de aḥşama kadar artıḥ **yèmekler** yapılır, sabah ḳaḥvaltısı, övlen yemeklerí, aḥşam **yèmeklerí...**” (UMA: 148) = Pazar günü de akşama kadar artık **yemekler** yapılır, sabah kahvaltısı, öğlen yemekleri, akşam **yemekleri...**

“Askerde Bitlisliye sorılar: “ nèrelísen?” “Bitlisliyem dèyí. Dèyí: “oğlim herşeyín sonunda sèle “yorum”, “geliyem, gidiyem” deme, “geliyorum, gidiyorum” **dè.**” (UMA: 162) = Askerde Bitlisliye soruyorlar: “Nerelisin?” “Bitlisliyim” diyor. Demiş “oğlum her şeyin sonunda söyle “yorum”, “geliyem, gidiyem” deme, geliyorum, gidiyorum **de.**

“Eskiden yani benim yetiştíğim **şèden** bu yana şöle taríḥí **şè** yapalım.” (SMA: 113) = Eskiden, yani benim yetiştíğim **şeyden** (dönemden) bu yana şöyle tarihi **şey** edelim (tarihe bakalım).

³⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 56-57

“Onun içinde bi on dağa kaldıktan sonra tabağlara koyarış herkes yiyebildiği **ķeder** yer.” (SMA: 208) = Onun içinde bir on dakika kaldıktan sonra tabaklara koyarız herkes yiyebildiği **kadar** yer.

“Bi gün Sîwêregın anahtarını Şêh Lutfî’ye **wêriyor**, **dêdî Şêh** camida yatıyor, **hêç** umurunda degıl.” (SMA: 233) = Bir gün Siverek’in anahtarını Şeyh Lûtfî’ye **veriyor**, **dedi Şeyh** camide yatıyor **hiç** umurunda değil.

“...ben bu adamın kerametini, bu mucizesını gördüm **ķardêşım**.” (SMA: 232) = ...ben bu adamın kerametini bu mucizesin gördüm **kardeşim**.

“Ancak aħşam oli, eve geliyış birbirimizin yüzini görüyış, merhaba nasisan, **eyiyem** sen nasisan, **eyiyem**.” (DA: 95) = Ancak akşam oluyor eve geliyoruz birbirimizin yüzünü görüyoruz merhaba nasılsın **iyiyim** sen nasılsın **iyiyim**.

“Kurtuli, çok zalımdır dayi **hêç** yemek **vêrmî** buna.” (DA: 69) = Kurtuluyor, çok zalımdır dayı **hiç** yemek **vermiyor** buna.

“Yāv çociħ böyle anasının eline áyağına atılı, ana diyi kıurban olum diyi ben **ettim** sen **etme**.” (DA: 65) = Ya çocuk böyle anasının eline ayağına atılıyor ana diyor kurban olurum diyor ben **ettim** sen **etme**.

“**Demiş** yō oğlım **demiş**, sen evlen ben senin mutluluğın göreyim **demiş** ħama ben kötü olayım.” (DA: 63) = **Demiş** yok oğlum **demiş** sen evlen ben senin mutluluğunu göreyim **demiş** (olacaksa) ben kötü olayım.

“Bu sefer o toplardı, getirirdi, oğlan terefine o parayı **vêrirdi**.” (BA: 81) = Bu sefer o toplardı getirirdi, oğlan tarafına o parayı **verirdi**.

“Ne **yémeg** olurdu kayınbabadan **yémezler**, kaynanadan da ba‘ zı kere, ama kayınbabadan **héç yémezdiler**.” (BA: 83) = Ne **yemek** olurdu kayınbabadan **yemezler**, kaynanadan da bazı kere, ama kayınbabadan **hiç yemezlerdi**.

“Bağ, bu **şeylerde** giyiler ya ba‘ zı kere çihilar oynilar televizyonda.” (BA: 85)
= Bak bu **şeylerden** giyiyorlar ya bazen çıkıyorlar televizyonda oynuyorlar.

“Bi **élli** kâğıt **vérisen** veya yüz kâğıt **vérisen**, odur.” (BA: 90) = Bir **elli** kâğıt **verirsén** veya yüz kâğıt **verirsén** odur.

“O zaman adam geldi beni çıkartmıya geldi hastanadan, doğum yaptık çocuk ölmüş **dédim**, ölmüşse ölmüş **nédek** dedi.” (KA: 443) = O zaman adam geldi beni çıkartmaya geldi hastaneden, doğum yaptık çocuk ölmüş **dedim**, ölmüşse ölmüş ne **edelim** dedi.

“Gelin açtırmaz, elini **vérméz** kına yakarken.” (KA: 462) = Gelin açtırmaz, elini **vermez** kına yakarken.

“**Déller** ki mesela çocuğum olursa **bés** tane ciğer adadım **dén** karababıya.” (DA: 463) = **Derler** ki mesela çocuğum olursa **beş** tane ciğer adadım **dün** Karababa’ya.

Kavunumuz **éyi** olsun deyi zibil çekerdik tarlıya zibil. (KA: 465) = Kavunumuz **iyi** olsun diye zibil çekerdik tarlaya zibil.

“Valļā hocām antep olsun, adıyáman olsun, marāş olsun bizim götürmedigimiz **yér** kalmadı **nérde** bī šīḥ vārsa götürmedigimiz **yér** kalmadı.” (GAA: 119) = Vallahi Hocam Antep olsun, Adıyaman olsun, Maraş olsun, bizim götürmediğimiz **yer** kalmadı, **nerede** bir Şeyh varsa götürmediğimiz **yer** kalmadı.

“...**ëverdik**, şimdi iki tane çocu vār, yānı çalışma **fēlān** yóh üc tane oğlan çocuğum vār, dört tane gızım vār.” (GAA: 120) = **Evlendirdik**, şimdi iki tane çocuğu var, yani çalışma **falan** yok üç tane oğlan çocuğum var, dört tane kızım var.

“Ben işte filān gün çocuğū al **gēl** diploma ile **nēyse** göttük bizim onda bī **şey** vārdı, onun yānına **gēttim** bī şeyde diplomasını aldım.” (GAA: 121) = Ben işte falan gün çocuğu al **gel** diploma ile **neyse** götürdük bizim onda bir şey vardı, onun yanına **gittim** bir şeyde diplomasını aldım

“**Gēl** baḥālīm dikkāt dēdi ben mardivāndan **ënemedim** orda **ëndik** sonā çavūşları taḥīm çavūşu **gēlmış**, nöbetçi çavuşu **gēlmış**.” (GAA: 131) = **Gel** bakalım dikkat dedi ben merdivenden **inemedim** orada indik sonra Çavuşları takım Çavuşu **gelmiş**, nöbetçi Çavuş **gelmiş**.

“Biz de berbellerin ḥāpbaP gēymesiniñ özellē de devamlı bi müşdereyi traş **etmēye** yarım sāt bi sāt sürüy, o kähıy öte oturuy, āyāk üsdündesiñ ya dabandan söğü çekmesiñ, on uçun **gēyerdik**.” (GMA: 184) = Biz de berberlerin habbab giymesinin özellikle de devamlı bir müşteriyi traş **etmeye** yarım saat bir saat sürüyor, o öteye oturuyor, ayaküstündesin ya tabandan soğuk çekmesin, onun için **giyerdik**.

“Gōnşular baḥardı, gōnşu meselā birbirine toplanır ekmek ediyken birlikde yapallardı, birbirlerine yardım **édellerdi**.” (GMA: 187) = Komşular bakardı, komşu mesela birbirine toplanır ekmek yaparken birlikte yaparlardı, birbirlerine yardım **ederlerdi**.

“Mesela eyle ḡalabalık ossun, erkek-avrad oturāk şēdek, oturullardı, bi ḡahve bi çay veriyken ḡapıyı şeyle tıx tıx döverdik, beyimiz alırdı, eyle **vērirdi**. Eyle kimsiye, ayrı **yēllerde**, ayrı ayrı oturullardı.” (GMA: 157) = Mesela öyle kalabalık olsun, erkek- kadın oturalım bir şeyler yapalım, otururlardı, bir kahve bir çay verirken kapıyı şöyle tık tık döverdik, beyimiz alırdı, öyle **verirdi**. Öyle ayrı **yerlerde**, ayrı ayrı otururlardı.

“Sabağa ğader bayram **ġeceleri**, iki ğün ğala bi ğün ğala sabağa ğader yuvalama yuvalallardı evelden.” (GMA: 160) = Sabaha kadar bayram **geceleri**, iki ğün kala bir ğün kala sabaha kadar yuvalama yuvarlanırdı eskiden.

“**Yêr** içer mırazına geğerler. Sen de mırazına geğer.” (AMA: 134) = **Yer** içer mırazına geğerler. Sende mırazına geğer.

“AvraTda bîşî dêmor ha hâdı bî ğat elbise, bî ğat çorap her **ġeyeceğini** götür.” (AMA: 138) = Avrat da bir şey demiyor ha hadi bir kat elbise, bir kat çorap her **giyeceğini** götür.

1.10. ə Ünlüsü

Yarı yuvarlak, geniş ve ince, yuvarlaklaştırıcı ünsüzlerin etkisiyle $e > \ddot{o}$ yönünde değişerek oluşmuş, e ile $\ddot{o}$ arası e 'ye daha yakın bir ünlüdür. Oluşumunda yarı ünlü, akıcı v ünsüzü başta olmak üzere, dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı etkisi ve ses olayları önemli bir rol oynamaktadır. GAA'da $\ddot{e}$, BA'da $\ddot{o}$ ve KA'da $\ddot{a}$ şeklinde gösterilmektedir:

“E nedim ölmüş ölmüş dedim o zaman, sanki **bəle** başdan getmiş gibi.” (KA: 443) = E Nedim ölmüş ölmüş dedim o zaman, sanki **böyle** baştan gitmiş gibi.

“Ama bize zamanında **şəle** bir oda vermişlerdi, şörda bir karyola, şörda iki tene şeti bir çekyat.” (KA: 444) = Ama bize zamanında **şöyle** bir oda vermişlerdi, şurada bir karyola, şurada iki tane eski bir çekyat.

“**Bəle** şömine kimi puharə olurdu, puharə déller ável.” (KA: 464) = **Böyle** şömine gibi puhara olurdu, puhara diyorlardı eskiden.

“Onda hastalık vār bu bēş yaşındaydı **bēle** gülerekten bî hastalığa yáĥālandı onu da doĥturā götürdüm, doĥtūr dēdi ki bunu dört áydan dört áyá ğontiröle ğetireceksin gülerekten yáĥālandı.” (GAA: 116) = Onda hastalık var bu beş

yaşındaydı **böyle** gülerekten (adlı) bir hastalığa yakalandı onu da doktora götürdüm, dedi ki bunu dört aydan dört aya kontrole getireceksin gülerekten (hastalığına) yakalandı.

“**Bëlik** komitānı vardı şükrü tanyeri benı yánına aldı, posta ben o꣓ulda bizim şükrü kanatlı vardı jendırmenın orgênāraı o zımān şükrü kanatlıydı he işte nēblīm bī gēldim ceyhāna göçtüm iki evliydim.” (GAA: 138) = **Bölük** komutanı vardı Şükrü Tanyeri beni yanına aldı, posta ben okulda bizim Şükrü Kanatlı vardı, Jandarma Orgenerali o zaman Şükrü Kanatlıydı he işte ne bileyim bir geldim Ceyhan’a göçtüm iki evliydim.

“Bi kız keten bağlasaydı, bi dışardan biri gelse diyidi bu mese **övlidir**.” (BA: 80) = Bir kız keten bağlasaydı, bir dışarıdan biri gelse diyordu bu mesela **evlidir**.

“O bırakıyor o **dōvam** ediyor”. (BA: 98) = O bırakıyor o **devam** ediyor.

“Tā on **bōş** yaşına gelirdi, yani dahā günahtır diye çit atardı.” (BA: 80) = Ta on **beş** yaşına gelirdi, yani daha günahtır diye çit atardı.

“Bayram namazınnan çıhtıhtan sora **ōv** **ōv** dolaşırdılar.” (BA: 80) = Bayram namazından çıktıktan sonra **ev** **ev** dolaşırlardı.

1.11. ‘e Ünlüsü

Aynılı *e* ünlüsü, Arapçadan alınma kelimelerde bulunan *ع* sesinin *e* ünlüsü ile birlikte kullanımı sonucunda ortaya çıkar. GDA ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır:

“**Vez’ edecaḥ** ya “rabbim erkek mı olacaḥ, kız mı olacaḥ. ” diye tereddüt edi.” (UMA: 139) = **Vaaz edecek** ya “Rabbim erkek mi olacak kız mı olacak? ” diye tereddüt etti.

“Bu **sen‘et** yorıcıdır hakkını vermesah rehet edemiyih.” (UMA: 151) = Bu **sanat** yorucudur hakkını vermezsek rahat edemiyoruz.

“...birisı geldi dedi ki: “**mu‘ezzem** bi sıhıntı var içimde”. (UMA: 165) = Birisi geldi dedi ki “**muazzam** bir sıkıntı var içimde”.

“Orda gece oldi, ‘**ebdes** mebdes aldi gettiler.” (DA: 108) = Orada gece oldu **abdest** mabdest aldi gittiler.

“**Ezrāyil** seni seve deligine tepe.” (DA144) = **Azrail** seni sevsin deliğine tepsin.

“Allah rahmet kılsın, Çüngüşlü miydi, Erganili miydi, ‘**El‘ezlıghı** miydi, veznedarda, veznede, mālīyede Şener Beg ismīnde bi memur vardı.” (BA: 104) = Allah rahmet eylesin, Çüngüşlü müydü, Erganili miydi, **Elazıghı** mıydı, veznedarda, veznede, maliyede Şener Bey isminde bir memur vardı.

“Sefer ‘**Emmi**, Sefer ‘**Emmi**, bu nedir?” (BA: 97) = Sefer Emmi Sefer Emmi bu nedir?

1.12. **i Ünlüsü**

ı ile *i* arası bir ses olup GDA’da çok yaygın olarak kullanılan bir ünlüdür. *ı>i* veya *i>ı* değişiminin bir ara basamağıdır.

Daha çok ince sıradan kelimelerde görülmekle birlikte, *h*, *g* ünsüzleriyle beraber, özellikle ilgi durumu, belirtme durumu, iyelik, bildirme, soru ve zarf-fill eklerinde, 1 ve 2. kişi zamirlerinde görülmektedir. *b*, *d*, *ğ*, *l*, *r*, *s*, *y* ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkan, orta damağın *i* sesine yakın bir bölgesinde boğumlanan bir ünlüdür.³⁵

³⁵ Şehrebanı Allahverdiyeva, Türker Barış Bulduk, Adıyaman İndere(Zey) Köyü Ağzı Ses Bilgisi, **International Journal of Social Science**, Volume 6 Issue 3, p. 1109-1145, March 2013.

ı sesinden sonra y ünsüzü ile devam eden kelimelerde yarı ünlü olan y'nin inceltici etkisiyle incelen bu ses, bazı ünsüzlerin etkisiyle, ünlü benzeşmeleri sırasında ve bazı özel durumlar sebebiyle ortaya çıkmaktadır.³⁶

Söylenişi esnasında ağız açıklığı ı sesine göre daha açık olduğundan yarı kapalı bir sestir. DA'da diğer GDA'dan farklı olarak i şeklinde gösterilmektedir:

“Vallahim bazen camış kıyruğunu böle **sallidí** ya, bırama degidi, **düşidim** yére.” (BA: 120) = Vallahi bazen cammış kıyruğunu böyle **sallıyordu** ya burama değirdi düşüyordum yere.

“Eskiden **bíz** çift sürüyorduñ öküzlen, kıara sapanlan.” (BA: 118) = Eskiden **biz** çift sürüyorduk öküzle kara sabanla.

“Eskiden genç kıızlar bereber Dicle **nehrinde yüzerdiler**, tegelerde oynardılar.” (BA: 117) = Eskiden genç kıızlar beraber Dicle nehrinde yüzerlerdi ahırlarda oynarlardı.

“Diyi anney **böledir böledir**, oğlan da gidi anneylen döğüşi.” (BA: 117) = Diyor anne **böyledir böyledir**, oğlan da gidip anne ile dövüşüyor.

“Gerek savaşıta gerek kıtlıñ kıarne zamanında çoñ sıkıntılar **çekilmiş**.” (UMA: 174) = Gerek savaşıta gerek kıtlık karne zamanında çok sıkıntılar **çekilmiş**.

“Onlar heste olmuşlar. **Hesteliginden** sonra acılığ olmuş.” (UMA: 180) = Onlar hasta olmuşlar. **Hastalığından** sonra açlık olmuş.

³⁶ Ahmet Buran, **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 22.

“**Sabahleyín bízím gíbí** ihtiyarlar namazdan çıhtığı zaman otışıp kur‘anını oħırdı.” (UMA: 184) = **Sabahleyin bizim gibi** ihtiyarlar namazdan çıktığı zaman oturup Kuranını okurdu.

“**Kızın anası** da eger ki onar çoğ ağır bi temiz yerdense onar da **sızı** sorır.” (UMA: 189) = Kızın anesi de eğer ki onlar çok ağır bir temiz yerdense onlar da **sizi** sorar.

“Bením babam bu **eskí** evde daş maş **işlerínen** urđasırdı. **Soyismímíz** “doğan”dır.” (UMA: 168) = Benim babam bu **eski** evde taş maş **işleriyle** uğraşırdı. Soy **ismimiz** “Doğan”dır.

“**Şındí bízde** bi çocığ oldığı zaman **íkinci üçinci günü herkesín göríşí** alını işte **göyní** kalmamasıçın herkes bi **isím** yazı, o **isimler** kura çekili hangi **isím** çıhtısa o **isím** koyılı.” (SMA: 115) = **Şimdi bizde** bir çocuk olduğu zaman **ikinci üçüncü günü herkesin görüşü** alınıyor işte **gönlü** (nün) kalmaması için herkes bir **isim** yazıyor, o **isimler** kura çekiliyor hangi **isim** çıktıysa o **isim** koyuluyor.

“Dédí oğlım burada **ıckí** içmağ yasahtır, **ıckí gettíremeyíđ**, **bení** revüye **gönderdí** doğkız gün yatağ ıstırağatı vérdí.” (SMA: 123) = Dedi oğlum burada **ıckı** içmek yasaktır, **ıckı getiremeyiz**, **beni** revire **gönderdi** dokuz gün yatak ıstı rahatı verdi.

“**Şındí** hoca ben bin dokuz yüz yetmiş üç yılında liseyi **bitírdí**.” (SMA: 211) = **Şimdi** hoca ben bin dokuz yüz üç yılında liseyi **bitirdim**.

“Eker **bízím bèynímíze** yattıse **bíz** o kızın üstüne **gídiyoruđ**, yatmadısá **bíz** o kızın üstüne gitmiyoruğ.” (SMA: 262) = Eğer **bizim beynimize** (aklımıza) yattıysa **biz** o kızın üstüne **gidiyoruz** yatmadıysa **biz** o kızın üstüne gitmiyoruz.

“Deyi hafız efendi, deyí valla **bením** malım mülküm çoktur, zekâtını bura kâ **getiremedim**.” (DA: 67) = Diyor hafız efendi, diyor valla **benim** malım mülküm çoktur, zekâtını buraya kadar **getiremedim**.

“Aradan birez geçi deyi ulâ Hüşo niye **benim** kemeri vermişen?” (DA: 67) = Aradan biraz geçiyor diyor ulan Hüşo (Hüseyin) niye **benim** kemeri (mi) vermiyorsun?

“Ya‘ni sizin bu mählez bu kadar **beceriksizdir**, bu kadar sa‘apsızdır, bu kadar **kimsesizdir**?” (DA: 99)= Yani sizin bu mahalleniz bu kadar **beceriksiz** (mi)dir, bu kadar sahipsiz (mi)dir, bu kadar **kimsesiz (mi)dir**?

“Bahtım olacağ şey değil, Nevzat efendi bi şē olmaz, bu **annendir**, kızmış biraz sinirlerini **dindir**.” (DA: 103) = Baktım olacak şey değil, Nevzat Efendi bir şey olmaz bu **annendir**, kızmış biraz sinirlerini **dindir**.

“Gızın **dayısine**, emmisine, kardeşine para vérillerdi.” (KA: 477) = Kızın **dayısına**, amcasına, kardeşine para verirlerdi.

“Çocuklar ğaldı, nenesi besledi beş tene, gırhı çıhanaça **ıssız** ğomañ.” (KA: 475) = Çocuklar kaldı, ninesi besledi beş tane kırkı çıkıncaya kadar **kimsesiz** bırakmadı.

“**Aynı**, bir sene duran bir sene, altı ay duran altı ay.” (KA: 475) = **Aynı**, bir sene duran bir sene, altı ay duran altı ay.

“O **yılanın** boynuna bir kılınç atıyo **yılanı** öldürüyor.” (KA: 472) = O **yılanın** boynuna bir kılıç atıyor **yılanı** öldürüyor.

“Zeytin de bəyle uzāk, gétdik a babam gétdik, babam kıror ağaçları yağor, karanlık göz gözü görmor, dinle, üç kişiyik dört kişiyik he tibilin **dibí** süriyenin yanı.” (KA: 450) = Zeytin de böyle uzak, gittik a babam gittik, babam kırıyor ağaçları yakıyor, karanlık göz gözü görmüyor dinle, üç dört kişiyiz he tibilin **dibi** Suriye’nin yanı.

“Hēr bir ğardaş bĩ ğızını kaçırımış, ismim **sevli sevimli**, **sevli sevimli** bu yoğdu, ğelin olduĝum evin soy benim **sevli sevimli** benim babamın soyu ğara yılān onu yanı sırf onu söylesem.” (GAA: 146) = Her bir kardeş bir kızını kazını kaçırımış, ismim **Selvi Sevimli**, **Selvi Sevimli** bu yoktu, gelin olduĝum evin soyadı benim **Selvi Sevimli**, benim babamın soyadı karayılan onu yani sırf onu söylesem.

“**Hemí** erkek hemí ğadın her işi yapārmış maşallāh çüt sürürmüş orāĝı biçērmış.” (GAA: 189) = **Hem** erkek hem de kadın her işi yaparmış maşallah çit sürermiş, orak biçermiş.

“Oĝlu da on beş sēnedır orda **orayí** ıslāh edip ğeliyōnuz inşaaļlāh alļah eşrigesin dünyāyı ıslāh ediyōļār öle diyōm ben.” (GAA: 205) = Oĝlu da on beş senedir orda **orayí** ıslah edip geliyorsunuz inşaallah Allah esirgesin dünyayı ıslah ediyorlar öyle diyorum.

“Hĩ olmuyór, olmuyór, şindi düşünüyōm ki dost eşgi dost kimi deil ğardaş eşgi ğardaş **kibi** deil, hey yanı birbirine evvālĩ dost dost için ölürdü.” (GAA: 138) = Hiç olmuyor, olmuyor, Şimdi düşünüyorum ki dost eski dost gibi değil, kardeş eski kardeş **gibi** değil hey yani birbirine, eskiden dost, dost için ölürdü.

“Bi şey ğosip diye bi **tavsiyon** uçun ilaç, damla var, onu da bazen ğullanmeym bāzen **ğullaníym**.” (GMA: 156) = Bir şey Kosip diye bir **tansiyon** için ilaç, damla var, onu da bazen kullanmıyorum bazen **kullanıyorum**.

“Ver ğınayı gidelim

hacıya selam edelim

haciniñ ğızını ğurt ğapmış

yolda bayram edelim.” (GMA: 198) =

Ver kınayı gidelim

Hacıya selam edelim

Hacının kızını kurt kapmış

Yolda bayram edelim.

“Sōna A. Bey buralĩ kākdi şeye verdi, beş dene öretmene **kiríya** verdi.” (GMA: 156) = Sonra A. Bey buralı kalktı şeye verdi, beş tane öğretmene **kiraya** verdi.

“...adam mikrofonu dutdu, burda bi kilov kirazı türk parası on **liríya** yiyk baba bizi ısdambıl’a ğabıl et dey bāriylardı sülēman demirel’e.” (GMA: 196) = ...adam mikrofonu tuttu, burada bir kilo kirazı Türk parası ile on **liraya** yiyoruz baba bizi İstanbul’a kabul et diye bağıryorlardı Süleyman Demirel’e.

“**Yemegíní** de yémis. **Yémegíní** yediḡTen sōña dutmus **ġendíní** bī ḡásıra sarmış.” (AMA: 132) = **Yemeġini** de yemiş. **Yemeġini** yedikten sonra tutmuş **kendini** bir hasıra sarmış.

1.13. ó Ünlüsü

o ile *ö* arasında bulunan bir sestir. *g* ünsüzünün inceltici etkisinden dolayı Farsçadan geçen bazı kelimelerde görülür.³⁷ *o* ile *ö* arasında yuvarlak, geniş yarı kalın telaffuz edilen bir sestir.

a ile *o* arası bir konumda da bulunan, seyrek rastlanan, kalınlaşmış bir *ö* veya incelmış bir *o* ünlüsüdür.³⁸ GDA’da örnekleri azdır:

“İsma‘ il yerden bī daş alır şeytanın suratıleyín atar. gözíne deġer, gözí **kór** olur. **kór** şeytan.” (UMA: 145) = İsmail yerden bir taş air şeytanın suratına atar. Gözüne deġer gözü **kör** olur. **Kör** şeytan.

“**Kórmışkan** bırdaki bi pikniktır. Eskí kadınlar, kızlar, gençledir giderdiler **kórmışkana**.” (SMA: 121) = **Kormışkan** buradaki bir pikniktir. Eski(den) kadınlar, kızlar gençlerdir giderlerdi **kormışkana**.

“Geniş bi alan gördiler mi **lórke** oynarlardı çiftetelli oynarlardı.” (SMA: 122) = Geniş bir alan gördüler mi **lorke** oynarlardı, çiftetelli oynarlardı.

³⁷ Erten, **Diyarbakır Ağzı**(İnceleme-Metinler-Sözlük), s. 4.

³⁸ Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağzları Ses Bilgisi (Fonetik)**, TDK Yay. , Ankara 1994, s. 8.

“**Gôruna** nurlar yağa.” (DA: 143) = **Mezarına** nurlar yağsın.

“**Gôrunda** tik otura.” (DA: 144) = **Mezarında** dik otursun.

“He êsgi insānlar görenler anlatır, görüp anlatanlar farkkılı oluyó, şimdi bu êsgiyi **soruyó** géçmiş **soruyólār**, köyümüzün burā üçüncü yeri, önce şorda garā fatma mevkiiinde balķār **biliyósunuz** ormānlıķ anlāmına **geliyómuş**, ondan dolayı yukarı çıkmışlar ormānlıķ yere mıççık denen bĩ hastalıķ çıkmış.” (GAA: 128) = He eski insanlar görenler anlatır, görüp anlatanlar farklı oluyor, şimdi bu eskiyi **soruyor** geçmiş soruyorlar, köyümüzün burası üçüncü yeri, önce şurada karafatma mevkiiinde Balkar **biliyørsunuz** ormanlık anlamına **geliyormuş**, ondan dolayı yukarı çıkmışlar ormanlık yere mıççık denen bir hastalık çıkmış.

“Antepte sorārķan tohtūru buldum tābi buldum ķı felç dohtūr kuşātan aşşāısı **tutmuyór.**” (GAA: 117) = Antep’te sorarken doktoru buldum, tabi buldum ki felç doktor kuşaktan aşşağısı **tutmuyor.**

“Êkin **ekiyóz**, bĩ kiķo arpā iki yüz elli kāt bĩ litre mazōt üc bin lirā **düşünebiliyóñ** mu zōr şeyler yānı köylünün geçimi çōķ zōr.” (GAA: 122) = Ekin **ekiyoruz**, bir kilo arpa iki yüz elli lira bir litre mazot üç bin lira **düşünebiliyor musun** zor şeyler yani köylünün geçimi çok zor.

1.14. ‘i Ünlüsü

Ayınlı *i* ünlüsü Arapçadan alınma kelimelerdeki ع ünsüzünün *i* sesi ile söylenmesiyle oluşan ve dolayısıyla Arapçadan alınma kelimelerde görülen ünlüdür:

“Sara ĥatun hem du‘a istĩ hem de hacir ile **İsma‘il’ı** de istemi.” (UMA: 142) = Sara Hatun hem dua istiyor hem de Hacer ile **İsmail’i** de istemiyor.

“...gırmı sene bağkur’a ödediḡ o da hiç bıḡeye yaramaz, gidiḡen bi ‘**ilaç** alisan parasını ver soyradan altı ay dayriye gêt gel ki... Deyi.” (UMA: 153) = ...yirmi sene bağkur’a ödedik o da hiçbir šeye yaramaz, gidiyorsun bir **ilaç** alıyorsun parasını ver sonradan altı ay eve git gel ki... Diyor.

“Sağ vezirin avradı, sol vezirin avradı, sedir ‘ezemín avradı, padişahın avradı gelíller, gene ‘**izzet** ikram, karşılanı.” (UMA: 233) = Sağ vezirin avradı, sol vezirin avradı, sedir ezemin avradı geliyorlar yine **izzet** ikram ile karşılanıyorlar

“ ‘**İzzeti**, ikrāmi, evlerindeki gönillerinden ne kıptisa misafire ikramlarında bulunurlar.” (DA: 99) = **İzzeti** ikramı evlerinde gönüllerinden ne koptuysa misafire likramlarında bulunurlar.

“Şindi gerçekte Diyarbakır’da yetişen gençler kazāli olsun, Bitlisli olsun, Mardinli olsun, **Se‘irtli** olsun, ‘Urfalı olsun, kızālardan olsun, bu illerin ya‘ni velāyetlerin hepsinin kızāsından olsun, köyinden olsun.” (DA: 98) = Şimdi gerçekte Diyarbakır’da yetişen gençler kazalı olsun, Bitlisli olsun, Mardinli olsun, **Siirtli** olsun, Urfalı olsun, kazalardan olsun, bu illerin yani vilayetlerin hepsinin kazasından olsun, köyünden olsun.

“Dur buna bi çoḡ ‘**inat** bi šey söyleyecaḡam.” (BA: 128) = Dur buna birçok **inat** bir šey söyleyeceḡim.

“On altun ya demlik veyahut bilezik, oḡlan **sa‘ibíne** bi kıat elbise veyahut oḡlan **sa‘ibíne** bi kıolye.” (BA: 101) = On altın ya demlik ya da bilezik, oḡlan **sahibine** bir kat elbise ya da oḡlan **sahibine** bir kıolye.

“**Si‘irt’ten** yüklidiḡ Şarnak’a, on kıuruşa.” (BA: 106) = **Siirtten** yüklüyorduk, Şırnak’a on kıuruşa.

1.15. ‘u Ünlüsü

Aynı *u* ünlüsü Arapçadaki ع ünsüzünün *u* ünlüsü ile birlikte söylenmesiyle oluşan Arapçadan alınma kelimelerde görülen ünlüdür:

“...ëndiḥ dediğimiz gıbí otellerımız ayrılmış o gèce tafava gidemediḥ sabahleyin ḵaḥṭiḥ gettiḥ tavafımızı yaptıḥ bir ‘**umri** oldu.” (UMA: 160) = ...indik dediğimiz gibi otellerimiz ayrılmış o gece tavafa gidemedik sabahleyin kalktık gittik tavafımızı yaptık bir **umre** oldu.

“Bèle ‘**ubet** var ya, ‘**ubetîn** tahtasında ottırıyam.” (UMA: 216) = Böyle (hani) **Ubeyt** var ya **Ubeytin** odasında oturuyorum.

“ Ben ‘**ud** çalardım.” (DA: 94) = Ben **ut** çalardım.

“ ‘**Urfa** Kapı bağıdır.” (DA: 139) = **Urfa** Kapı bağıdır.

“Şindi gerçekte Diyarbakır’da yetişen gençler kazāli olsun, Bitlisli olsun, Mardinli olsun, Se‘irtli olsun, ‘**Urfali** olsun, ḵazālardan olsun, bu illerin ya‘ni velâyetlerin hepsinin ḵazāsından olsun, köyinden olsun.” (DA: 98) = Şimdi gerçekte Diyarbakır’da yetişen gençler kazalı olsun, Bitlisli olsun, Mardinli olsun, Siirtli olsun, **Urfalı** olsun, kazalardan olsun, bu illerin yani vilayetlerin hepsinin kazasından olsun, köyünden olsun.

1.16. ‘ü Ünlüsü

Aynı *ü* ünlüsü Arapçadan alınma sözcüklerdeki ع ünsüzünün *ü* ünlüsüyle birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Ağızlarda da örneklerine sık rastlanmaz:

“...hem ‘**ümrî** de gendi de ḵalın bakır olduğı üçün ‘**ümrî** uzundur.” (UMA: 129) = ...hem **ömrü** de kendisi de kalın bakır olduğundan **ömrü** uzundur.

“Bin yıl turalım olsa da ‘**ömrün** bu cihanda.” (UMA: 137) = Bin yıl turalım olsa da **ömrün** bu cihanda.

1.17. ‘ö Ünlüsü

‘ö (ayınlı ö) ünlüsü Arapçadan alınma sözlerde Arapçadaki ع ünsüzünün ö sesi ile birlikte söylenmesiyle oluşmuştur:

“Kara yere gele ömrümüze, biz de çektiğimiz ‘**ömür** de.” (DA: 91) = Kara yere gelsin ömrümüze biz de çektiğimiz **ömür** de.

“Diyi zatán diyi benim burda ne kâ ‘**ömrüm** kalmış?” (DA: 63) = Diyor zaten, diyor benim burada ne kadar **ömrüm** kalmış?

“Yani béle ‘**ömrümüzi** çürüttü.” (BA: 120) = Yani Böyle **ömrümüzü** çürüttük.

“Cāhil, de ‘**ömrüm** çürüdü.” (BA: 140) = (Ey) Cahil de (ki) **ömrüm** çürüdü.

1.18. ú Ünlüsü

u ile ü arası, yuvarlak-dar, yarı kalın bir ünlüdür.³⁹ SMA’da bazı örneklerde u ile ö arasında bir sesi ifade ettiği de görülür.

Damak ünsüzlerinin etkisiyle kalınlaşmış, yuvarlak, dar, yarı kalın bir ünlüdür:⁴⁰

“Eskí banyolarda yapılan kebablar yapılan çi **kúftelerin úsulı** kuralı bambaşhaydı, bi zevk bi neşe veridí.” (SMA: 122) = Eski banyolarda yapılan kebablar, yapılan çiğ **köfteler usulü**, kuralı bambaşkaydı, bir zevk bir neşe veriyordu.

³⁹ Sadettin Özçelik, “Siverek Merkez Ağzı”, TDK Yay. , Ankara 1997, s. 6

⁴⁰ Mukim Sağır, **Anadolu Ağzlarında Ünlüler**, TDK Yay. , Ankara 1997a, s. 386

“Orda çi **kúfte** yapardılar eglenírdiler.” (SMA: 121) = Orada çiğ **köfte** yaparlardı, eğlenirlerdi.

“Adım Bedriye **Gúneş**, benim yaşıım elli yaşıındayam.” (SMA: 262) = Adım Bedriye **Güneş** benim yaşıım elli, elli yaşıındayım.

“Èë benim aklıma gelince de çoğ bir Siwerek osun, Urfa **osún**, Diyarbakır **osún** Çermik **osún** we diğér şehirlerímíz **osún**.” (SMA: 247) = E benim aklıma gelince de çok bir Siverek **olsun**, Urfa **olsun**, Diyarbakır **olsun** çermik olsun diğér şehirlerimiz olsun.

“Asgerde valļā asgerde hiç o işlere bağmadık yá hē asgerlikte başka aslında vuracohtım orta oğul **mezunuyúm** o zamān orta oğul mezunu ğabul etmiyólardı şimdi de ğabul ediyólar.” (GAA: 127) = Askerde valla askerde hiç o işlere bakmadık ya he askerlikte başka aslında vuracaktım, ortaokul **mezunuyum** o zaman ortaokul mezunu kabul etmiyorlardı şimdi de kabul ediyorlar.

“Dèdim şadı bōle bōle **úy** ğızīm ōlese hēç sēslenme herif yók ğızīm hēç sēslenme ļāf etme dèdi.” (GAA: 159) = Dedim kadı böyle böyle **üy** kızım öyleyse hiç seslenme herif yok kızım hiç seslenme laf etme dedi.

“Bĩ ğaynım vār benden bōyūk ērkenekte **túnelin** ağızında tūkenleri vār.” (GAA: 171) = Bir kaynım var benden büyük Erkenek'te **tünelin** ağızında dükkânları var.

“Zeytin de bāyle uzāk, gétdik a babam gétdik, babam kıror ağačları yağor, karanlık göz gözü görmor, dinle, üç kişiyik dōrt kişiyik he tibilin dibi **sūriyenin** yanı.” (KA: 450) = Zeytin de böyle uzak, gittik a babam gittik, babam kırıyor ağaçları yakıyor, karanlık göz gözü görmüyor dinle, üç dört kişiyiz he tibilin dibi **Suriye'nin** yanı.

1.19. é Ünlüsü

GAA'da sık kullanılan bu ünlü, *e* ile *i* arası bir ses olup oluşumunda ünsüzlerin etkisi vardır. Bu ses diğer GDA'da ayrı bir ses olarak belirtilmemiştir:

“Öle lāf vuruyóñ ki on iki ēlūlde dağda ğurt vurdum. ğarağolun **köpég** zaptettiler, benı beş gün tuttułār.” (GAA: 128) = Öyle laf vuruyorsun ki on iki eylülde dağda kurt vurdum, karakolun **köpeği** zannettiler, beni beş gün tuttular.

“Ėbeydi o köün oğumuş deilde hanı ēsgiden böyle ninelerimiz **dédelerimiz** maşallāh yitenehleri olurmuş.” (GAA: 189) = Ebeydi o köyün, okumuş değildi hani eskiden böyle ninelerimiz, **dedelerimiz** maşallah yitenehleri? Olurmuş.

“...götTü arābanın içine yátırdık işte biz dışarı yátırdık ağşama doğru çocuh ayıhtı ē şunu diyecem, dēdi nērelisiniz dēdi, ilacı **élān** yáz dēyincē nērelisiniz dēdi.” (GAA: 119) = götürüp arabanın içine yatırdık işte biz dışarı yatırdık, akşama doğru çocuk ayıldı e şunu diyeceğim dedi nerelisiniz dedi ilacı **ilan** yaz deyince nerelisiniz dedi.

1.20. ĩ Ünlüsü

Yarı yuvarlak, *ı* ile *u* arası bir sestir. $ı > u$, $u > ı$ değişimi esnasında ortaya çıkmış bir ara sestir. Oluşumunda ünsüzlerin etkisi vardır.⁴¹ Bölge ağzında az örneği vardır:

“Nomālde parator hormon mikdārı vārmıř ğanda normāl bĩ insānda yētmiř yēdi olur dēdi, o da iki yüz kırk doğuz, birisi çok fazlā birisi çok az ondan sonā abi şey yaptıım **ķomītān** bĩ sürü o zamān yārbaydı.” (GAA: 211) = Normalde parator hormon miktarı varmış kanda normal bir inda yetmiş yedi olur dedi, o da iki yüz kırk dokuz,

⁴¹ Ali Demez, **Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı**, (“Yüksek Lisan Tezi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan Üniversitesi, 2013), s. 16.

birisi çok fazla birisi çok az ondan sonra abi şey yaptım, **komutan** bir sürü, o zaman yarbaydı.

“Yóh hēc bī šī yóh gafa yóh ki emekli olım ğafām yóh bu bī zemān **çocihlārın** elinde kimi evlendiriyón kimi asgere ğediyór, kimi nişānliyóh yánım aqıl başımda ğaıladı.” (GAA: 139) = Yok hiçbir şey yok kafa yok ki emekli olayım kafam yok ki bu bir zaman **çocukların** elinde kimi evlendiriyorsun kimi askere gidiyor, kimi nişanlıyoruz akıl başımda kalmadı.

“...düşmānlar ā sonā ağālār, paşālār ğediyó **yávrim** diyólār çóh oldu barışın.” (GAA: 148) = ...düşmanlar a sonra ağalar, paşalar gidiyor **yavrum** çok oldu barışın.

1.21. ĩ Ünlüsü

GAA’da görülen bu ses, *i* ile *o* arası bir ses olup bölge ağızında sadece şu örneği tespit ettik:

“Şeyini çocuğu beni içeri ğodu, çocuk dışarda **bağırıyĩ**.” (GAA: 156) = Şeyini çocuğu, beni içeri aldı, çocuk dışarıda **bağırıyor**.

1.22. ö Ünlüsü

o ile *u* arası *o*’ya daha yakın, kalın, yuvarlak yarı geniş bir sestir. Az örneği vardır:

“O zamān hanı **şömine** şimdiki dillen şumine pacā dērlerdi.” (GAA: 190) = O zaman hani **şömine** şimdiki dildeki şömineye baca derlerdi.

“Niye bindin anteb gidiyó **namős** gidiyó, başına vurdu fēsi hēle hūsün antepliler hūsün bī depe de ğeliyó Garā yıłānñ sesi...” (GAA: 148) = Niye bindim Antep gidiyor **namus** gidiyor, başına vurdu fesi hele hūsün Antepliler hūsün bir tepede geliyor karayılanın sesi...

“He  sge ins nlar g renler anlatır, g r p anlatanlar farklı oluy , Şimdi bu  sgeyi soruy  ge miŐi soruy lar, k y m z n bur     nc  y ri,  nce **Ő rda** kar  fatma mevkiinde bal kar biliy sunuz orm n lı  anlamına geliy muŐ...” (GAA: 128) = He eski insanlar g renler anlatır, g r p anlatanlar farklı oluyor, Şimdi bu eskiyi soruyor ge miŐi soruyorlar, k y m z n burası    nc  y ri,  nce **Şurada** karafatma mevkiinde Balkar biliyorsunuz ormanlık anlamına geliyormuş...

“Ama bize zamanında Ő le bir oda vermişlerdi, **Ő rda** bir  aryola, **Ő rda** iki tene Şeti bir  ekyat.” (KA: 444) = Ama bize zamanında Ő yle bir oda vermişlerdi, **Şurada** bir karyola, **Şurada** iki tane eski? bir yatak.

“    ma bir **b   a**  odu ,  avlu  odu .” (KA: 446) = Hamama bir **boh a** koyduk, havlu koyduk.

“Ben  avlıyı aldım, Şeyle **Ő ra**  odum.” (KA: 446) = Ben havluyu aldım Ő yle **Şuraya** koydum.

1.23.    l s 

Oluşumunda  ns zlerin etkisi olan,   ile    aras , yarı kalın, kapalı   ’ye yakın bir ses olup, Anadolu a ızlarında sık kullanılmayan bir  nl d r:⁴²

“Men **y  r d m**. Bakmadım, demiş kine ar asına d n p bakıadı  ız almazdım demiş.” (KA: 462) = Ben y r d m. Bakmadım, demiş ki arkasına d n p baksaydı  ız, almazdım demiş.

⁴² Sa ır, **Anadolu A ızlarında  nl ler**, s. 386

“...köyümüzün şeyi en fazla fıstıkçılık üzerine arpā, buğdáy, nohūt ekiyók, yerimiz ğırāc olduğu için işte onda yānı adam iki sēfer **gōbre** atıyó iki kāt çūt sürdürüyó yānı adam şimdi, çoklārı yānı vazgeçti çiftçiliği terkedi.” (GAA: 115) = ...köyümüzün şeyi en fazla fıstıkçılık üzerine arpa, buğday, nohut ekiyoruz, yerimiz kıraç olduğu için işte yani adam iki sefer **gübre** atıyor iki kat çit sürdürüyor yani adamların şimdi çođu vazgeçti çiftçilikten terk etti...

“Dēdim kādı böle böle úy ğızīm **ōlese** hēç sēslenme herif yók ğızīm hēç sēslenme lāf ētme dēdi.” (GAA: 159) = Dedim kadı böyle böyle ey kızım **öyleyse** hiç seslenme herif yok kızım hiç seslenme laf etme dedi.

1.24. ú Ünlüsü

GMA’da bulunan, *u* ile *ı* vokallerinin teşekkül noktaları arasında oluşmuş, dar ve yarı düz bir ünlüdür. Oluşumu esnasında *u* sesinin düzleştiği ve *ı* sesinin ise yarı yuvarlaklaştığı görülmektedir. Metinlerde tespit edilen örnek sayısı azdır:

“Ben Gardaşımı çāracādım acık gel diye o da, benim ğardaşımı aceba bilir misin? **músdafa** vardı, şeyde bu ğaratallanıñ şeyinde orda bi makineci var sōna yol açıldı ya orda tāfiyeciydi.” (GMA: 158) = Ben kardeşimi çağıracaktım azıcık gel diye o da, benim kardeşimi acaba bilir misin? **Mustafa** vardı, şeyde bu Kara tarlanın şeyinde orada bir makineci var sonra yol açıldı ya orada tuhafıyeciydi.

“Sā gelme dēdim dey **çavúş** niye geldin yōrum yusup dey.” (GMA: 208) = Sana gelme dedim diyor **Çavuş** niye geldin yavrum Yusuf diyor.

“Ben de dedim yōrum biz aylardan belli gezyidik ām bōn bi yerde işe başladım he, ben sıhıntılı ām ben gelemem **avúhata**.” (GMA: 210) = Ben de dedim yavrum biz aylardan beri gezerdik bugün bir yerde işe başladım he, ben sıkıntılıyım ben gelemem **avukata**.

“İşde çoluk çocuk şişe kırıkları, bütün şişe götürür **orúya** satardık, yimbeş gurus, on gurus. yimbeş gurus aldın kimi iki cebin demir leblebi yirdik o zaman, demir leblebi doldurur yirdik, ğannımız doyardı, yanı cıncık bulma şēderdik.” (GMA: 190) = İşte çoluk çocuk şişe kırıkları, bütün şişe götürür **oraya** satardık, yirmi beş kuruş, on kuruş, yirmi beş kuruş aldığın gibi iki cebin demir leblebi yerdik o zaman, demir leblebi doldurur yerdik, karnımız doyardı, yanı cıncık bulma şey ederdik.

1.25. Uzun Ünlüler

Boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan veya normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresiyle aynı sürede oluşan ünlülerdir. Türkiye Türkçesinde yabancı asıllı kelimelerde bulunan ünlüler dışında uzun ünlülerin olmadığı ancak, Türkçenin en eski devirlerinde gerek asli gerekse de çeşitli ses olayları sonucunda oluşmuş uzun ünlülerin varlığı tespit edilmiştir. Uzun ünlülerin bir kısmı Anadolu ağızlarında süregelmektedir.⁴³

Ana Türkçedeki uzun ünlüler Türkmen, Yakut, Halaç lehçelerinde sistematik olarak korunmuşken, Oğuzca, Çuvaşça, Kırgızca, Gagavuzca, Türkiye Türkçesi gibi yazı dili ve lehçelerde az sayıda kelimedede korunmuştur.

Türkçenin lehçe ve şivelerinin hepsinde az da olsa birincil uzun ünlülerin var olduğunu ifade eden Talat Tekin, özellikle Yakutça, Türkmençe ve Ana Türkçenin birincil uzun ünlüleri koruyabildiğini söyler.⁴⁴

Ergin, Türkçe sözcüklerde kendiliğinden uzun ünlülerin olmadığını, uzun ünlülerin Türkçeye girmiş yabancı kelimelerde mevcut olduğunu söyler. Bu yabancı sesleri çıkarmak için Türkçe ses organları özel bir çaba sarf etmektedir. Bu özel çaba olmadan, bu ünlüler kısa telaffuz edilirler. Halk dilinde uzun ünlülerin çoğu zaman

⁴³ Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 221

⁴⁴ Talat Tekin, **Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler**, Hacettepe Üniversitesi Yay. , B15, Ankara, 1975, s. 266.

kısa telaffuz edilmesini de bu sebebe bağlamıştır. Özellikle edebi dilde, Türkçeye girmiş yabancı kelimelerdeki uzun ünlülerin kısalmış olarak görülmesini, Türkçeye yerleşmiş olan bu yabancı asıllı kelimelerin aslının hatırlanamayacak düzeyde Türkçeye yerleşmiş olmasına bağlar ve bu kelimelerin Türkçeleşmiş olduğunu söyler.⁴⁵

Korkmaz da, uzun ünlülere sahip kelimelerin sayısının fazla olmasını ve bu kelimelerin örneklerinin Türkmence, Özbekçe gibi lehçelerle benzerliğini, bu uzun ünlülerin bireysel konuşmalardan kaynaklanmadığını, Eski Türkçede bulunduğu düşünülen uzun ünlülerin izlerini taşıdığını belirtmiştir.⁴⁶

1.25.1. Asli Uzun Ünlüler

İncelediğimiz metinlerde, UMA’da asli uzun ünlülerin korunduğu Türkçe kelime örneklerine rastlanmamış, alınma kelimelerdeki asli uzunlukların da kaybolduğu görülmüştür. Asli uzunluğun korunduğu az sayıda alıntı kelime örneklerine rastlanmıştır:

“Yatsıyı zornan kıliyam **vallahı** ‘**azīm.**” (UMA: 154) = Yatsıyı zorla kılıyorum **vallahi azim.**

“**Pādişāhın** ikkī tene oğlu varmış.” (UMA: 226) = **Padişahın** iki tane oğlu varmış.

“**Meyhāna** var **hāne** var.” (UMA: 165) = **Meyhane** var **hane** var.

⁴⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 55

⁴⁶ Zeynep Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu Ağızları-Ses Bilgisi (Fonetik)*, TDK Yay. , Ankara 1994, s. 19.

UMA’da olduğu gibi SMA’da da asli uzun ünlülerin korunduğu sınırlı sayıda alıntı kelime örneği mevcuttur:

“Kıtto’nın **fermānı** çıkmış, ohiyan kim, dinliyen kim.” (SMA: 157) = Kıtto’nun fermanı çıkmış, okuyan kim dinleyen kim.

“**Beyhūde** yazmahtan ne ma‘na.” (SMA: 157) = Boşuna yazmanın bir anlamı yok.

“Akşam oldi diyer çavuş da orada **nām** salmış adam iki üç yıldır ‘ askerlik yapı piskopatın biridir.” (SMA: 124) = Akşam oldu diğer Çavuş da orada **nam** salmış, adam iki üç yıldır askerlik yapıyor psikopatın biridir.

DA’da ise UMA ve SMA’nın tersine yabancı kelimelerin çoğunda asıllarındaki uzun ünlülerin korunduğu dikkati çekmektedir:

“Kimi kız kaçırırdi, kimi adam vurardi, kimi havşhanaya düşerdi, kimi başi **belāya** girseydi doğru mahlenin böyiği kimse ona gelip sığınırđılar ve derdini **ahvālını** söylerdi.” (DA: 95) = Kimi kız kaçırırdı, kimi adam vururdu, kimi hapishaneye düşerdi, kimin başı belaya girseydi doğru mahallenin büyüğü kimse ona gelip sığınırđılar ve derdini halini söylerdi.

‘Ayni üç günde o kocasına **mu‘āmele** yapmış. (DA: 81) = Aynı üç günde o, kocasına **muamele** etmiş.

“Bi gün **hāmile** kalmış. **Hāmile** kalmış, çocuğı dünyaya gelir gelmez ben demiş, çocuğumu mi sevecağam, buni mi sevecağam?” (DA: 79) = Bir gün hamile kalmış. Hamile kalmış, çocuğu dünyaya gelir gelmez ben demiş, çocuğumu mu seveceğim yoksa bunu mu seveceğim?

DA’da olduğu gibi BA’da da yabancı kelimelerdeki uzun ünlülerin çoğunun korunduğu tespit edilmiştir:

“Adam, **cāsus** yolladığı kadın gétti dédi ki valla hoca efendi bugün ...ni de göstertti.” (BA: 128) = Adamın **casus** olarak yolladığı kadın gitti dedi ki valla Hoca efendi bugünni de göstertti.

“**Cādı** anası oldu kılavuz.” (BA: 135) = Cadının anası oldu kılavuz.

“Geldi, dédi seyda valla **vefāt** étmiş, cenāzesi yérden kaḥmıyor.” (BA: 121) = Geldi, dedi Seyda vallahi **vefat** etmiş, cenazesi yerden kalkmıyor.

Kilis ağzında daha çok STT’de bulunan normal uzunluğa sahip ünlüler bulunur. Ancak, diğer GDA’dan farklı olarak KA’da, yabancı kelimelerde bulunan uzun ünlülerin çoğunun normal uzunluktaki ünlülere dönüştüğü görülmektedir. İncelediğimiz metinlerde alıntı kelimelerdeki bazı asli uzun ünlülerin kısaltılarak söylendiği tespit edilmiştir. Fakat yine de, gerek vurgu ve tonlamaya, gerekse çeşitli ses olaylarına bağlı olarak uzun ünlülerin ortaya çıktığı görülmektedir:

“Kaymbabam da bir '**acâyipTi** yanı.” (KA: 452) = Kayınbabam bir acayıpti yanı.

“İşTe baylek baylek bizi kandırdı kaynanam, **ḥale** yüreyimde.” (KA: 452) = İşte böyle böyle bizi kandırdı kaynanam, **hāla** yüreğimde.

GAA’da ise yabancı kelimelerde var olan asli uzun ünlülerin tam olarak yörede yaşamadığı görülmektedir. Alıntı kelimelerde bulunan asli ünlülerin kısaltmış olduğu birçok örnek mevcuttur:

“O da öyle ğaldı, savāṣta öldü, ben dahā öyle iki üc defā géttim. **kâtıp** dédi ki sen şahit deilsin.” (GAA: 130) = O da öyle kaldı, savaşta öldü, ben daha öyle iki üç defa gittim. **Kâtıp** dedi ki sen şahit değilsin.

“Ardı gelmezdi, babası **hikāye** anlatırdı.” (GAA: 133) = Ardı gelmezdi, babası **hikāye** anlatırdı.

“Bir gün kıymakām geldi ben **şikâyet** ettim, müftüye de imāmız cumādan cumāyā camiye gelirdi.” (GAA: 182) = Bir gün kaymakam geldi ben **şikâyet** ettim, müftüye de imamımız cumadan cumaya camiye gelirdi.

GMA’da da yabancı kelimelerdeki uzun ünlülerin büyük oranda korunduğu, kısa ünlüye sahip bazı Türkçe kelimelerdeki ünlülerin de uzun söylendiği görülmektedir:

“Hekaye söledımı ardı gelmezdi **râmetliğin** öle mı?” (GMA: 133) = Hikâye söyledi mi ardı gelmezdi rahmetliğin.

“Çayınızı **tâzele hoş** geldin iyi misin **rahât** mısın?” (GMA: 144) = Çayınızı tazele hoş geldin iyi misin rahat mısın?

“Arhadaşlara işde kâhvede **yârin** ceyizim var deym.” (GMA: 199) = Arkadaşlara işte kahvede yarın çeyizim var deyin.

AMA’da alıntı kelimelerdeki uzun ünlülerin çoğunlukla korunduğu görülmektedir:

“Bî **cumā** iki çarşamba su getirirlerdi. (AMA: 169) = Bir **Cuma** iki Çarşamba su getirirlerdi.

“İki tene gardaş varmış. Biri **âlim**, hocamış.” (AMA: 135) = İki tane kardeş varmış. Biri **âlim**, biri hocaymış.

1.25.2. Ses Olayları Sonucunda Meydana Gelen Uzun Ünlüler

Ses olaylarının, GDA’da uzun ünlülerin oluşmasında etkin bir rol oynadığı göze çarpmaktadır.

1.25.2.1. Ünsüz Düşmesinden Meydana Gelen Uzun Ünlüler

UMA'da uzun ünlülerin oluşmasını sağlayan ses olaylarından biri ünsüz düşmeleridir. Bu ünsüzler daha çok *n*, *r* ve *y* ünsüzleridir:

“**Yimegīz** padişahdan gelecaḡ.” (UMA: 230) = **Yemeğiniz** padişahdan gelecek.

“Eşḡab-ı keḡ'ı ziyaret ettiḡten **sōra** sabahsı bindiḡ tekrar otoboza.” (UMA: 159)
= Ashabı Kef'i ziyaret ettikten **sonra** sabah bindik tekrar otobüse.

“Neyse iredde gelen ḡizmetçileri kimse ikki tene kızı, padişahın avradı bir **olıllār ḡahallār** giderler.” (UMA: 232) = Neyse ilerde gelen hizmetçileri kimse iki tane kızı, padişahın karısı bir **olurlar, kalkarlar**, giderler.

SMA'da bazı alınma kelimelerdeki asıl uzun ünlülerin korunduḡu görülür. SMA'da diğerk GDA'nın tersine ses olayları sonucu oluşank uzun ünlülerin sayıca çok az örnekleri mevcuttur:

“Bi baḡtıḡ, ben çocuḡ, çoḡ küçüktüm, tabi ḡorḡtuḡ ‘eceba cinler nasıl olacaḡ, nasıl **çaḡıracālar**?” (SMA: 244) = Bir baktık, ben çocuk, çok küçüktüm, tabi korktuk acaba cinler nasıl olacak, nasıl **çaḡıracaklar**?

DA'da uzun ünlülerin daha çok ünsüz düşmesi ve ünsüz kaynaşması gibi ses olayları sonucunda oluştuḡu göze çarpmaktadır:

““ Abem dedi, kızk benim, oḡlan benim, sen heş bi şeye ḡarışma **dōrusu**.” (DA: 105) = Abim dedi, kızk benim, oḡlan benim, sen hiçbir şeye ḡarışma **doḡrusu**.

“Bōle dıḡariya baḡısan, ya'ni nasıl, Nuh **pēḡamberin** ḡavmi gibi, Ḥazreti Musa vahi getirdi.” (DA: 104) = Bōyle dıḡariya bakıyorsun yani nasıl, Nuh **peygamberin** kavmi gibi, Hazreti Musa'ya vahiy getirdi.

“**Nēse** o gün başladı, radyo açıldı.” (DA: 104) = **Neyse** o gün başladı, radyo açıldı.

BA’da da, DA’da olduğu gibi ünsüz düşmesi ve ünsüz benzeşmesi gibi ses olayları sonucunda uzun ünlülerin ortaya çıktığı görülmektedir:

“Onun idu, yanı kız terefin **dēil** ha!” (BA: 81) = Onundu yani kız tarafının **değil** ha.

“Bırahtılar yolda gidene **ḡadē**.” (BA: 103) = Bıraktılar yolda gidene **kadar**.

“O parayı adam cebine **ḡoārdı**.” (BA: 81) = O parayı adam cebine **koyardı**.

KA’da da UMA, DA ve BA’da olduğu gibi uzun ünlülerin oluşumunda ünsüz düşmesi etkin rol oynamıştır:

“Bir de baktım ki günlerden bele akşam gün yüzüne, gece olucu ya gün yüzüne bi de baktım ki **ōlen** sa‘atinde çığırdı.” (KA: 445) = Bir de baktım ki günlerden böyle akşam gün yüzüne, gece (gibi) olur ya bir de baktım ki **öğlen** saatinde çığırdı.

“Ondan **sōna** beni istollar.” (KA: 445) = Ondan **sonra** beni istiyorlar.

“**Sōna** ḡâri bunu almış getmiş.” (KA: 448) = **Sonra** kadın bunu almış gitmiş.

“Vallayı bēle **yōrum**.” (KA: 448) = Vallahi böyle **yavrum**

“Soğan **dōrarım**, biber **dōrarım**, domatiz **dōrarım**, koyarım kıymanın içine çiy yaparım buğruldan.” (KA: 459) = Soğan **doğrarım**, biber **doğrarım**, domates **doğrarım**, koyarım kıymanın içine çiğ yaparım bulgurdan.

GAA’da, uzun ünlülerin oluşmasında özellikle, *ḡ*, *g*, *r*, *v* ve *y* ünsüzlerinin düşmesi etkili olmuştur:

“**Nūmālde** kaṣṣiyūm mikdārı normāl bī insānda on iki oḷur dēdi, sen de beṣ buçuk dēdi.” (GAA: 211) = **Normalde** kalsiyum miktarı normal bir insanda on iki olue dedi, sende beş buçuk dedi.

“Sonunda birinde iki yılḷıḡı dutturdu, iki yılḷıḡa da gēndi gētmedi, mūdūrū çairdı beni vārdım **şōle** gēnç bī ḡadın oturuyó o da ōretmenmıṣ, hoṣ beṣ ēttik.” (GAA: 121) = Sonunda birinde iki yılḷıḡı tutturdı, iki yılḷıḡa da kendisi gitmedi, mūdūrū çağırdı beni vardım **şöyle** genç bir kadın oturuyor o da öğretmenmiş.

“İṣte ō mustafā tanıḡ erzincānda **ōretmendi.**” (GAA: 180) = İşte o Mustafa Tanık Erzincanda **öğretmendi.**

GMA’da da diğēr GDA’da olduḡu gibi uzun ünlülerin oluşmasında ünsüz düşmesi önemli bir rol üstlenmiştir. GMA’da daha çok *g, k, l* ve *y* ünsüzlerinin düşmesiyle uzun ünlülerin oluştuḡu görülür:

“Eyle eyle geldik bu zamanı bulduḡ yanı kākḏıḡ bi nane **dā** yidik getdik bi düven **dā** aṣdıḡ, keṣke de açmaz oleydım yirmi biñ yuro para gömdüm düvene hāsaplasaḡ kitaplasaḡ on beṣ milyar çıkmaz içindē **māzeme**, artanı ḡayıp yanı bōḡünü yidik bâbanıñ ayıp **sōlemesi.**” (GMA: 206) = Öyle öyle geldik bu zamanı bulduk yanı kalktıḡ bir nane **daha** yedik gittik bir düven daha aṣtıḡı keṣke de açmaz olaydım, yirmi bin Euro para gömdüm düvene hesaplasaḡ kitaplasaḡ on beṣ milyaz çıkmaz içinde **malzeme**, artanı kayıp yanı büyüḡünü yedik babanın ayıptır **söylemesi.**

“Bi denesi beki burdeysañ biliñ, doḡzanbir mi doḡzaniki mi **dādelenler’iñ** tūp doldurma fabriḡhāsı vardı, orda patladı, belediye ṣındı bir yeri iptal edik, orda tāmırḡhanesi vardı, otübüs tāmır ediydi, ordan hemen yüz metre yoḡardeydi, tūp patladı, parçalandı öldü diyeri eceliynen öldü, mısdafa **dādelen** o.” (GMA: 192) = Bir tanesi belki buradaysan bilirsin, doksan bir mi doksan iki mi **Dağdelenlerin** tūp doldurma fabrikası vardı, orda patladı, belediye ṣimdi bir yeri iptal ediyor, orda

tamirhanesi vardı, otobüs tamir ediyordu, ordan hemen yüz metre yukarıdaydı, tüp patladı, parçalandı öldü, diğeri eceliyle öldü, Mustafa **Dağdelen**.

“**Yōsa** eşim o şeyi bilir misin?” (GMA: 156) = **Yoksa** eşim o şeyi bilir misin?

AMA’da da ünsüz düşmesi sonucu oluşan uzun ünlüler bulunmaktadır:

“Bağ şeytanı ha... Oğlan gendi gendine **sōlenor**.” (AMA: 137) = Bak şeytana ha... Oğlan kendi kendine **söyleniyor**.

“Ğızım o allah’ ın verdiği gánaat etmedi **dīyor** gedine **bī** heybe verdi onu verdi on sekiz sene **sōña** işTe günü doldu. (AMA: 138) = Kızım o Allah’ın verdiği kanaat etmedi **dīyor** kendisine **bir** heybe verdi onu verdi on sekiz sene **sonra** işte günü doldu.

1.25.1.2. Hece Kaynaşmasından Meydana Gelen Uzun Ünlüler

UMA’da hece kaynaşması, şimdiki zaman eki ve iyelik eki üzerine gelen belirtme ekinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülere UMA’ da çok sık rastlanmaktadır:

“**Elī** toprağa atasan, altın ola.” (UMA: 209) = **Elini** toprağa attığında altın olsun.

“Benım de ‘aqlım **basmi**.” (UMA: 149) = Benim de aklım **basıyor**.

“Bi çift yavrusını **veriler** bi milyona.” (UMA: 149) = Bir çift yavrusunu **veriyolar** bir milyona.

DA'da UMA'da olduğu gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlüler mevcuttur. DA'da buna ek olarak birden fazla sesin kaynaşması ve düşmesi ile de uzun ünlülerin oluştuğu görölmektedir:

“Şēr dışına geli, güzel bir ‘ataş yağı böle çalı çırpı.” (DA: 67) = Şehrin dışına geliyor, güzel bir ateş yakıyor böyle çalı çırpı.

“Nūran ḥastēdi, ḥastaḥanede yatīdi.” (DA: 113) = Nuran hastaydı, hastanede yatıyordu.

“Deyi yāv ne istīm?” (DA: 72) = Diyor yahu ne istiyeyim.

“Sābaḥa ḳadār beni ayaḥta bekledi.” (DA: 83) = Sabaha kadar beni ayakta bekledi.

BA'da, UMA'nın tersine hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülere nadiren rastlanmaktadır:

“Diyi ō menīm tāḥlarum vardur, ōy menīm inegim vardur.” (BA: 112) = Diyor o benim tavuklarım vardır, oy benim ineğim vardır.

KA'da da BA'da olduğu gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülerin az sayıda örneğı mevcuttur:

“Ēdi otuz tene de bilezik ḳolumda.” (KA: 451) = Ediyor otuz tane bilezik kolumda.

“He yorım, adnan menderesden birabar **āgey**.” (KA: 448) = He yavrum, Adnan Menderesle beraber **agey**.

GMA’da da UMA ve DA’da olduğu gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülere sık rastlanmaktadır. Gaziantep ağzında da görülen, daha çok ğ, h, k, v, y gibi ünsüzlerin eriyerek düşmesi ile oluşan bu ses olayının sonucunda uzun ünlülerin olduğu görülmektedir:

“Üç yüz **ķāt** benzin parası verdik o zaman.” (GMA: 164) = Üç yüz **kāğıt** benzin parası verdik o zaman.

“Bizim o belediye pasacınıñ **yandā** usdamıñ dükkânında ermeni, Yahudi müşderilerimiz de vardı.” (GMA: 182) = Bizim o belediye pasajının **yanında** ustamın dükkânında Ermeni, Yahudi müşterilerimiz de vardı.

“Bizim yimēmizi, bizim giyecēmizi, bizim lafımızı herkeş ğaba bilir amma onnan sōna da **āzını** ayırır mācık kimi diñner.” (GMA: 179) = Bizim yemeğimizi, bizim giyeceğimizi, bizim lafımızı herkes kaba bilir ama ondan sonra da **ağzını** ayırır gibi dinler.

AMA’da da hece kaynaşması ile oluşmuş uzun ünlüler bulunmaktadır:

“Bağ babanı getirdim. Seslenme ha! Dīyor yemek **pīşor**.” (AMA: 134) = Bak babanı getirdim. Seslenme ha! Diyor yemek **pişiyor**.

“Sen benim padişah olduğımı nerden **bīlon**?” (AMA: 134) = Sen benim padişah olduğumu nerden **biliyorsun**?

1.25.1.3. Vurgu Ve Tonlamaya Bağlı Oluşan Uzun Ünlüler

Vurgu ve tonlamaya bağlı oluşan uzun ünlüler hem Türkçe hem de yabancı asıllı kelimelerde bulunabilmektedir. Bu uzunlukların süreleri konuşmacıdan konuşmacıya değişiklik göstermektedir.

UMA’da vurguya bağlı oluşan uzun ünlülerin az olmasının yanı sıra daha çok ünlemlerde ortaya çıktığı görülmektedir:

“Bu gördüğün çarşı **tûmî** belê kazançıldı.” (UMA: 130) = Bu gördüğün çarşının **tümü** böyle kazançıldı.

“Oy bacım bu nanca hoşmış, **ûy** aman bacım bu halı ne hoşmış, örtî ne hoşmış, perde hoşmış... “(UMA: 230) = Oy bacım ne kadar hoşmuş, **oy** aman bacım bu halı ne hoşmuş, örtü ne hoşmuş, perde hoşmuş...

“**Vē, vē**, bi bebeg oldı.” (UMA: 250) = **Vay vay** bir bebek oldu.

“**Ū** deyi, kurban oladım.” (UMA: 227) = **U** diyor kurban olaydım.

SMA’da da UMA’da olduğu gibi vurgu ve tonlamaya bağlı uzun ünlüler bulunmaktadır. Yine UMA’da olduğu gibi SMA’da da bu ünlülerin daha çok ünlemlerde ortaya çıktığı görülmektedir:

“**Ķâldırımlari** gene éle ondan sonracığıma...” (SMA: 140) = **Kaldırımları** yine öyle ondan sonracığıma.

“**Bâhır** eşyanan dōşiler, nedir, şark köşeleri diyiler.” (UMA: 248) = **Bakır** eşyayla dōşüyorlar nedir şark köşeleri diyolar.

“**Ĥâmırımızi** yogurıyoruz. “(SMA: 273) = **Hamurumuzu** yoğuruyoruz.

DA'da vurgu ve tonlamaya bağlı oluşan uzun ünlüler azdır. DA'da da SMA ve UMA'da olduğu gibi bu çeşit uzun ünlülerin daha çok ünlemlerde ve seslenme edatlarında bulunduğu görölmektedir:

“Deıidi **yāv v'āv** deıidi, hele bağ bağın adamları haça getti neler getirdi falan.” (DA: 96) = Diyordu **ya vay** diyordu, hele bak bakın adamları hacca gitti neler getirdi falan.

“**Vū** dedim, böle bi ağır misafirimiz gelecaė. (DA: 103) = **Vay** dedim böyle bir ağır misafirimiz gelecek dedim.

“**Yā** deıi heç sorma kari **yāv**.” (DA: 71) = Ya diyor hiç sorma kari **ya**.

BA'da da vurgu ve tonlama sonucu ortaya çıkan uzun ünlüler bulunmakla birlikte, BA'da da diğer GDA'da olduğu gibi uzayan bu ünlülerin daha çok ünlemler, seslenme ve gösterme edatlarında bulunduğu görölmektedir:

“Dédi **yōh**, onu birağun gétsin dédi, **dōėru** eve.” (BA: 103) = Dedi **yok**, onu bırakın gitsin dedi, **doğru** eve.

“Diyi **yōh**, sökmez dédi arkadaşlar, siz hiç kimse üstiyize almadıyız **yāv**!” (BA: 103) = Diyor **yok**, sökmez dedi arkadaşlar, siz hiç kimse üstünüze almadınız **ya**.

“**Hā**, bi yatağ yapardı kendisine koyun yüngünden.” (BA: 81) = **Ha** bir yatak yapardı kendisine koyun yününden.

“Yani bi çocuğ tutuyorduğ, hāyvanları otlatidu **tē** ağşama kader.” (BA: 119) = Yani bir çocuk tutuyorduk, hayvanları otlatıyordu ta akşama kadar.

KA'da diğer GDA'dan farklı olarak vurgu ve tonlamaya bağlı oluşan uzun ünlüler Türkçe kelimelerde sık görölmektedir:

“O kaçakçıyı da bu **deyzāmin** herifi buldu, yani getirdi, benim sözüm yere düşer, dedi.” (KA: 446) = O kaçakçıyı da bu **teyzemin** herifi buldu, yani getirdi, benim sözüm yere düşer, dedi.

“Vallah korkumdan saña söyleyemedim, demiş, **ossūn**, bak ustam...” (KA: 461) = Vallah korkumdan sana söyleyemedim, demiş **olsun** bak ustam...

AMA’da da KA’da olduğu gibi vurgu ve tonlama sonucu oluşan ünlü uzun ünlülere sık rastlanmaktadır:

“Avratda bīṣī dēmor ha **hādı** bī ğat elbise, bī ğat çorap her gēyeceğini götür.” (AMA: 138) = Avrat da bir şey demiyor ha **hadi** bir kat elbise bir kat çorap her giyeceğini götür.

“Eee allah’a **gûrbanım** allah verdiği Teñi vēror.” (AMA: 133) = Eee Allah’a **kurbanım** Allah verdiği teni veriyor.

“**bīi iniltı** ortalığı bâsor **bī iniltı** gēlor ki...” (AMA: 137) = **Bir inilti** ortalığı basıyor **bir inilti** geliyor ki...

İKİNCİ BÖLÜM

ÜNSÜZLER

STT’de kullanılan ünsüzlerin yanında GDA’da şu ünsüzler de vardır:

UMA: ğ, Һ, Һ, ք

SMA: ğ, Һ, Һ, ք, ʈ, ʈ, ʈ

DA: ğ, Һ, ք, ʊ

BA: ğ, Һ, Һ, ք

GAA: Һ, Ç, F, ğ, Һ, ք, K, ʈ, ʈ, P, S, Ş, T, ʊ,

KA: ğ, Һ, ք, ʈ, ʈ, ʈ, w, ʈ, Ç, K, ք, P, T, ğ, ʈ, ʈ

GMA: P, ğ, Һ, Һ, ք, ք, ք, ʈ,

AMA: ğ, Һ, ʈ, ğ, P, Ç, K, Ć, Ć, ğ, ք, S, T, Ć, Һ, ք

Şimdi incelediğimiz metinlerde bu ünsüzlerin tespit ettiğimiz özelliklerini karşılaştırmalı olarak örnekleriyle birlikte sunacağız:

2.1. ğ Ünsüzü

Arka damak g’si olup GDA’da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. GDA’nın tamamında bulunan bu ünsüz, hem Türkçe hem de alınma kelimelerde görülmektedir:

“**Ağ bağda** altın tahtı ola.” (UMA: 209) = **Ak bağda** altın tahtı olsun.

“Hemen hayvanı yatır, **pıçağı** atı.” (UMA: 171) = Hemen hayvanı yatırıyor, **bıçağı** atıyor.

“İşte öle, eski usüller böleydi **oğul**.” (DA: 115) = İşte öyle, eski usüller böyleydi **oğul**.

“**Çağırıldı** koni kōnşılarımız, akrubalarımız hep otururdu.” (DA: 87) = **Çağırıyorduk** konu komşularımızı, akrabalarımızı hep otururduk.

“...eger bunlar hepsi askerlik yapıyor dēmağ ki ben de **yapacağam**.” (SMA: 125) = ...eğer bunların hepsi askerlik yapıyor demek ki ben de **yapacağım**.

“Üzerine özel olarak hususi yapılan bi **yorğan** atıldı.” (SMA: 158) = Üzerine özel olarak hususi yapılan bir **yorgan** atılıyordu.

“...bakıyólār da banā karşı **saygılılar** da çevrem de **saygılı**...” (GAA: 142) = ...bakıyorlar da bana karşı **saygılılar** da çevrem de **saygılı**...

“...bunā parā harcıyólār **dağlara** atıyólār...” (GAA: 143) = ...buna para harcıyorlar **dağlara** atıyorlar...

“Afēdersen o hāyvannarı **bırahtığımız** zaman bi sa‘atte toplıyamıdıñ ikü üç kişiden.” (BA: 106) = Affedersin o hayvanları **bıraktığımız** zaman bir saatte toplayamıyorduk, iki üç kişiyle.

“Gédidıñ daru **kesmeğe**, kızlar gédidıñ **kesmeğe**.” (BA: 111) = Gidiyorduk darı **kesmeye**, kızlar gidiyorduk **kesmeye**.

“Ne **ğalmış** bi miğdar **ğalmış** bu eletrikciniñ borcu, şu sucunuñ borcu, şu sıvacınıñ borcu dey onu **ğapadırıñk.**” (GMA: 203) = Ne **kalmış** bir miktar kalmış bu elektrikçinin borcu, şu sucunun borcu, şu sıvacının borcu diye onu **kapatırdık.**

“Özel sivil aşcımız vardı ām, ey yimekler bişdē gimi birer kâsiye, **ğavanoz** **ğonurdu** tūgeneralıñ önne çıhardı.” (GMA: 209) = Özel sivil aşcımız vardı ağam, ey yemekler piştiği gibi bir kâseye, **kavanoz konurdu** tuğgeneralin önüne çıkardı.

“Zar zar zarlañ, **ağlan**, sızlañ, amañ karnım, deñ.” (KA: 456) = Zar zar zarlanıyor, **oğlan**, sızlanıyor, aman karnım diyor.

“...geTdik a babam geTdik, babam kıror **ağaçları** yaqor, qaranlık göz gözü görmor...” (KA: 450) = ...gittik a babam gittik, babam kırıyor **ağaçları** yakıyor, karanlık göz gözü görmüyor.

“Bahmış **gi** üç tene **ğuş** geldi. (AMA: 132) = Bakmış **ki** üç tane **kuş** geldi.

“**Ğırğ** gün **ğırğ** gece davıl çaldırırlar. (AMA: 134) = Kırk gün kırk gece davul çaldırırlar.

2.2. ħ Ünsüzü

Sedalı, sızıcı bir gırtlak ünsüzüdür. GDA’da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Daha çok Arapça’dan alınma kelimelerde görülmektedir:

“Cum’a günleri **sebah** gelidiler mezarlıhta birer Fātiha oğıdıñ.” (DA: 97) = Cuma günleri **sabah** gelirlerdi mezarlıkta birer Fatiha okurduk.

“**Ĥâmâmın** kubbesindeır.” (DA: 68) = **Hamamın** kubbesindeir.

“**H**ankısından yiyecağsan şaşırmışsan.” (UMA: 184) = **H**angisinden yiyeceğini şaşırmışsın.

“Şimdi kim **h**isaba alı.” (UMA: 191) = Şimdi kim **h**esaba alıyor.

“**H**ale **h**alenın bir kız wardi, abla **R**ahime.” (SMA: 142) = **H**ele **h**alanın bir kız vardı, **R**ahime abla.

“Ayle kerebalıhse dört karıç we beş karıç genişliğinde **h**er bi köşesi.” (SMA: 158) = Aile kalabalıkse dört karış ve beş karış genişliğinde **h**er bir köşesi.

“**H**albuki dizimî tepreştiremiyordum.” (BA: 122) = **H**âlbuki dizimi tepreştiremiyordum.

“Diyi valla munu **k**urt yapıptır, **k**urt yapıptır bunu béle.” (BA: 126) = Diyor valla **k**urt yaptı, **k**urt yaptı bunu böyle.

“Orda şeyde o caddede şey vardı **h**asan usda, yapıcı **h**asan usda vardı...” (GMA: 158) = Orda şeyde o caddede şey vardı **H**asan usta, yapıcı **H**asan usta vardı...

“Şe etmişler, avrad da demişler, zenginmiş **h**eralda demişler...” (GMA: 157) = Şey etmişler, avrat da demişler, zenginmiş **h**erhalde demişler.

2.3. **h** Ünsüzü

h ünsüzü, sedasız, hırıltılı bir arka damak ünsüzüdür. Hem Arapça hem de Türkçe kelimelerde **k** < **h** değişmesi sonucunda ortaya çıkan bu ünsüz GDA'nın tamamında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır:

“Cum’a günleri sebah gelidiler mezarlıhta birer Fātiha **oħidıh**.” (DA: 97) = Cuma günleri sabah gelirlerdi mezarlıkta birer Fatiha **okurduk**.

“**Baħ** ben de **ħocayam**, **ķonşiyıh** dēyisen.” (DA: 77) = **Bak** ben de **hocayım**, **komşuyuz** diyorsun.

“**Dedıh** **ķorktuħ** dışariya **götüräħ**, **ħama baħçaya gömduħ**.” (DA: 77) = **Dedik** **ķorktuk** dışariya **götürelim**, **hemen baħçeye gömdük**.

“ Pazar günü de aħşama kadar artıh yemekler yapılır, sabah kaħvaltısı, övlen yemekleri, **aħşam** yemekleri.” (UMA: 148) = Pazar günü de akşama kadar artık yemekler yapılır, sabah kahvaltısı, öğlen yemekleri, **akşam** yemekleri...

“Diyarbakır **ķalabalıh** melmeket...” (UMA: 151) = Diyarbakır **kalabalık** memleket.

“Onun içinde bi on daķa kaldıktan sonra **tabaħlara** **ķoyarıh** herkes yiyebildiği ķeder yer.” (SMA: 208) = Onun içinde bir on dakika kaldıktan sonra **tabaklara** **koyarız** herkes yiyebildiği kadar yer.

“**Ĥanımi** gidip kediyi getiriyor.” (SMA: 152) = **Hanıımı** gidip kediyi getiriyor.

“**Çōħ** **ħoşumā** gētti, sen ā bēle nēbilem ki yirmi göbeg mi yā biz ikinci üçüncü...” (GAA: 205) = **Çok hoşuma** gitti, sen a böyle ne bileyim ki yirmi göbek mi ya biz ikinci üçüncü...

“**Yóħ** hēc bī řī **yóħ** gafa **yóħ** ki emekli oħım ġafām **yóħ** bu bī zemān **ķociħlārın** elinde...” (GAA: 139) = **Yok** hiçbir şey **yok** kafa **yok** ki emekli olayım kafam **yok** bu zaman **çocukların** elinde.

“Menne sen birbirimize **yaramaruḥ**.” (BA: 127) = Benle sen birbirimize **yaramıyoruz**.

“Vücuduna kırtlar da düşi, yanına kimse **koḥudan** yaklaşami, bütün dalyan gibi évlatlarını elinden ali, malını servetini elinden ali, **ḥalkı** kendisinden uzaklaştırı.” (BA: 130) = Vücudunda kırtlar da düşüyor, yanına kimse **kokudan** yaklaşıyor, bütün dalyan gibi evlatlarını elinden alıyor, malını, servetini elinden alıyor, **halkı** kendisinden uzaklaştırıyor.

“Bacım şeyle etdi, **ḥayce** dedi, anca sen seni mi **naḥışladıñ**, dedi.” (GMA: 165) = Bacım şöyle yaptı, **Hatice** dedi, anca sen seni mi **nakışladın** dedi.

“Kilimci usdası, kilimci **ḥalfesi** beyleydi evelden...” (GMA: 166) = Kilimci ustası, kilimci **kalfası** böyleydi önceden.

“Biz şalları üstümüze bürüdük, he, **ḥavva** soğuk yatTık...” (KA: 450) = Biz şalları üstümüze bürüdük, he **hava** soğuk yattık.

“Naḳḳış işlerdim, her **ḥafta** bir bilezik gider alırdım.” (KA: 451) = Nakış işlerdim, her **hafta** bir bilezik gider alırdım.

“Vezirten çıḥmış **seyeḥete** geze geze gétmişler bi körpının başında durmuşlar.” (AMA: 148) = Vezirle çıkmış seyahate geze geze gitmişler bir köprünün başında durmuşlar.

2.4. ḡ Ünsüzü

AMA’da bulunan bu ünsüz, çıkış noktası öne kayan ön damak g’sidir:

“Bī tene de **ḡoyınımız** vardı. (AMA: 142) = Bir tane de **koyunumuz** vardı.

2.5.   Ünsüzü

  ünsüzü, sedasız, patlayıcı bir arka damak ünsüzüdür. Güneydoğu Anadolu’nun tüm ağızlarında yaygın olarak gör len bir üns zd r:

“Gece yarısı Deli Balta ba ı ki **kızın** a zı bi **karış** açıldı, içinden böyy k bi yılan **   ma a** başladı.” (DA: 74) = Gece yarısı Deli Balta bakıyor ki **kızın** a zı bir **karış** açıldı, içinden b y k bir yılan **   maya** başladı.

“** ari** b le ** apıdan** giri...” (DA: 65) = **Kadın** b yle **kapıdan** giriyor...

“ imdi ** arda ım** nasıl ** apı** bele diyelim ‘eni bı oda.” (UMA: 171) =  imdi karde im nasıl ** apı** b yle diyelim eni bu oda.

“** ıllıkı** bi b y k le ende bi su ** oyarlar**.” (UMA: 200) = ** ıllık’ı** bir b y k le ende bir su **koyarlar**.

“Abla Zeynonun da bi ** ızı** war.” (SMA: 143) = Zeynep ablanın da bir **kızı** var.

“Siwereg’de b t n ayle hepsi bi ** abdan** yemek yiyidiler.” (SMA: 159) = Siverek’te b t n aile hepsi bir ** ap’tan** yemek yerlerdi.

“O da ** abu suzdu**, beyaz!” (BA: 111) = O da **kabu suzdu**, beyaz!

“Hindileri ruj s ri, ** aşına  alem** s ri, boya vuri.” (BA: 113) =  imdileri ruj s r yor, ** aşına kalem** s r yor, boya vuruyor.

“...** ıkıntısı** y nı g ne do   ıy  ** ocuk** kimseye b    yi **y  t r**.” (GAA: 120) = ...** ıkıntısı** yani yine dola ıyor ** ocuk** kimseye bir   yi **yoktur**.

“va   ha **  utma ** istedim ama **  utamadım**.” (GAA: 122) = Vallahi **okutmak** istedim ama **okutamadım**.

“Tavsiyon, işde **ķāl̥p** habi, tavsiyon habi, işde ġan habi...” (GMA: 167) = Tansiyon, işte **kalp** hapı, tansiyon hapı, işte kan hapı...

“Dünya beyle, ölümlü dünya var mı **yok** mu hös. ā ben yanı pasda masda yapamam. **Yapamazıķ** bitti.” (GMA: 170) = Dünya böyle, ölümlü dünya var mı **yok** mu höö. A ben yani pasta masta yapamam. **Yapamazdıķ** bitti.

“**Ķız** ‘aḡsan her yerde şarkı söyler, dolandı, fırlandı bizim eve geldi.” (KA: 541) = **Kız** akşam her yerde şarkı söyler, dolandı, fırlandı bizim eve geldi.

“İşTe bizim bir **ķızımız** oldu, ince, ḡalı yoh, **ķırḡ** basTı bunu dediler.” (KA: 452) = İşte bizim bir **kızımız** oldu, ince, hali yok, **kırk** bastı bunu dediler.

2.6. ı, T Ünsüzü

t-d arası yarı ötümsüz bir ünsüzdür. GDA’daki kullanımı yaygın değildir. Türkiye Türkçesi ağızlarında transkripsiyon işaretlerinde belli bir standart olmadığından aynı ses farklı şekilde gösterilmiştir. Örnekler, geçtiği kaynakta tercih edilen çeviri yazı işaretiyle sunulacaktır:

“Allaḡ sene ķezada beladan **ıofandan** sıtar etsın.” (SMA: 214) = Allah seni kazadan, beladan, **tufandan** korusun.

“Biz yazı-**ıura** attıḡ iki ķişı bu Wanlıyla Maraşılı...” (SMA: 126) = Biz yazı-**tura** attık iki ķişı bu Vanlıyla Maraşılı...

“Ġarı dēdi oduna sāl dēdi, **tutTum** oduna sālını ķi millet...” (GAA: 157) = Gayrı dedi oduna sal dedi, **tuttum** oduna salınca millet...

“...ķorķmā diyó hēķ bī şey olmaz, nēyse ġeri **ġetTik**...” (GAA: 120) = ...korkma diyor hiçbir şey olmaz neyse geri **gittik**.

“İşTe bizim bir kızımız oldu, ince, halı yoh, kırh **basTı** bunu dediler.” (KA: 452) = **İşte** bizim bir kızımız oldu, ince, hali yok, kırk **bastı** bunu dediler.

“Biz şalları üstümüze bürüdük, he, havva soğuk **yatTık...**” (KA: 450) = Biz şalları üstümüze bürüdük, he hava soğuk **yattık**.

2.7. ú Ünsüzü

f ile *v* arası, sedalı bir diş-dudak ünsüzüdür. GDA’da sınırlı sayıda örneği vardır:

“Deyi baḡ, bu **seḡer** anlatacaḡam, dā gelse ḡarışmam.” (DA: 68) = Diyor bak, bu **sefer** anlatacaḡım, da gelse karışmam.

“Şimdi Diyarbakır hepsi olmiş **etraú.**” (DA: 98) = Şimdi Diyarbakır’ın hepsi olmuş **etraf**.

“...atıyoḡ bī kölgeye aḡşām alıp ḡeliyóḡ, ḡelen **öFkeleniyo** sen bunu kēndi ēlinle öldürdün...” (GAA: 120) = ...atıyoruz bir gölgeye akşam alıp geliyoruz, gelen **öfkeleniyor** sen bunu kendi elinle öldürdün...

“...bizim aḡrāba onā birāz **öúkelendi**, öldürdün bizi dedi...” (GAA: 118) = ...bizim akraba ona biraz **öfkелendi**, öldürdün bizi dedi...

“...çıḡardıḡlar yúksüklerini vėrdiler, kúpesini vėrdi, **yáúrum** ā ben kúpenizi de yúksügünüzü de istemiyóm.” (GAA: 179) = ...çıkdılar yüzüklerini verdiler, küpesini verdi, **yavrum** a ben küpenizi de yüzüğünüzü de istemiyorum.

2.8. Ç Ünsüzü

c ile *ç* arası, yarı ötümlü, patlamalı bir ünsüzdür. GDA'da nadiren kullanılmaktadır:

“Burā eşgiden bağcılık, güzel bağcılık bēsni üzümü burdan **Çıhardı...**” (GAA: 200) = Burası eskiden bağcılık, güzel bağcılık besni üzümü burdan **çıkardı**.

“Erken getTim ben, diyer arkadaşlar da **geÇ** gelmiş.” (KA: 467) = Erken gittim ben, diğer arkadaşlar da **geç** gelmiş.

2.9. K Ünsüzü

g ile *k* arası, yarı ötümlü bir ünsüzdür. Bu ünsüzün kullanımına GDA'da az rastlanmaktadır:

“Bī kaç risālesini oħuduħ bī kaç kere burayā sohβete **gēldiK**, sonā imāmın oğlunu istānbuħa **gōnderdiK...**” (GAA: 223) = Bir kaç risalesini okuduk bir kaç kere buraya sohβete **geldik**, sonra imamın oğlunu İstanbul'a **gönderdik**.

“Bir de bī şey ben bunuñ babası vār he babası vār, bu **güççüK** bağırır, bağırır, bağırır...” (GAA: 156) = Bir de bir şey ben bunun babası var he babası var, bu **küçük** bağırır, bağırır, bağırır...

“Erzurumda, on **seKiz** gün kaldıK, yollar kapalıdı.” (KA: 467) = Erzurumda, on **sekiz** gün kaldık, yollar kapalıydı.

“Sağā, sola kaħviye, çayħanıya, şura, bura **geTmemişik**”. (KA: 467) = Sağa sola, kahveye, çayhaneye, şuraya, buraya **gitmemiştik**.

2.10. İ Ünsüzü

GAA'da kullanılan bu ünsüz, akıcı, art avurt bir ünsüzdür. GAA'da nadiren görülür. Bu ses diğer GDA'da ayrı bir ses olarak ele alınmamıştır:

“Burā eşgiden bağcılık, güzel **bağcılık** bēsni üzümü burdan Çıhardı...” (GAA: 200) = Burası eskiden bağcılık, güzel **bağcılık** besni üzümü burdan çıkardı.

“Ney onun adı şu **halılardan** doḡurdum, bēle **çuvāllar** doḡurdum, ḡarāllar doḡurdum.” (GAA: 160) = Ne onun adı şu **halılardan** dokudum, böyle **çuvallar** dokudum, harallar dokudum.

2.11. ñ Ünsüzü

Türkçenin bütün dönemlerinde görülen ve her dönemde farklı şekillerde gösterilen bu ses Türkiye Türkçesi ağızlarında en sık kullanılan ünsüzlerdendir. STT'de normal *n*'ye dönüşen Türkiye Türkçesi ağızlarında genizden gelen *n* olarak telaffuz edilen ve *nazal n* olarak adlandırdığımız bu ünsüz GDA'da GAA, AMA, GMA ve KA'da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır:

“Hanı sen onları **dönderebiliyõñ** mu?” (GAA: 204) = Hani sen onları **döndürebiliyor** musun?

“Haḡā vahşî işte **duyúyõññuz** işte.” (GAA: 180) = Hala vahşî işte **duyuyorsunuz** işte.

“Ormānmış he **görüyõñ** işte şu vadide hangisini assān öle bî sulū tārım yóḡ.” (GAA: 153) = Ormanmış he görüyorsun işte şu vadide hangisini assan öyle sulu tarım yok.

“Yémegini yediḡTen **sõña** dutmus ġendíní bî ḡásıra sarmış.” (AMA: 132) = Yemeğini yedikten **sonra** tutmuş kendini bir hasıra sarmış.

“Bunnar böyümis babayiyit oldıhtan **sõña** bu berdoş ölmış.” (AMA: 135) = Bunlar büyümüş babayiğit olduktan **sonra** bu berduş ölmüş.

“Eveli hâzar **deñizi** dey bi **deñiz** var gurumuş, orda gıtlık başladı kimi sultan **alpaslan’ıñ** malazirt zaferi’nden sõna bu taraflara dõru gelmişler.” (GMA: 190) = Evveli Hazar **Denizi** diye bir **deniz** var kurumuş, orda kıtlık başladığı gibi Sultan **Alparslan’ın** Malazgirt zaferinden sonra bu taraflara doğru gelmişler.

“Allah da yüzümüze bākdı gètdim **biñ** kãda bi änteP evi aldım işde bu ğazancımız bu.” (GMA: 177) = Allah da yüzümüze baktı gittim **bin** kadar Antep evi aldım işte bu kazancımız bu.

“İşde **deriniñ yuñunu** biz kireşnen **uñarırdık.**” (GMA: 193) = İşte **derinin yününü** biz kireçle **onanırdık.**

“Bi dene ona vurur bi dene ona vurur **ğaçıñ eviñize** dèllerdi.” (GMA: 188) = Bir tane ona vurur bir tane ona vurur **kaçın evinize** derlerdi.

“**Eliñ, ayağıñ** beyaz pammık kimi olur, ya‘ni şeyinde.” (KA: 466) = **Elin, ayağın** pamuk gibi olur, yani şeyinde.

“Onu **kaynadıñ** akşama kadar. Accık leymun tuzu **koñ.**” (KA: 458) = Onu **kaynatın** akşama kadar. Azıcık limon tuzu **koyun.**

“Beş tene ciğer **alıñ, yaqıñ** ‘akrebelerini **götürüñ.**” (KA: 463) = Beş tane ciğer **alın, yakın** akrabalarınızı **götürün.**

2.12. P Ünsüzü

b ile *p* arası yarı ötümlü, patlamalı bir çift dudak ünsüzüdür. GDA’da örnekleri azdır:

“Nê arazisi nê hükümeti ilk **mePus** çıktı adıyamanda...” (GAA: 137) = Ne arazisi ne hükümeti ilk **mebus** çıktı Adıyamanda...

“Dağın surâtında nê ararsın tuğla **faPriķası** kurmuşlar.” (GAA: 199) = Dağın suratında ne ararsın tuğla **fabrikası** kurmuşlar.

“Otübis rampıya çıhıyhan mângal beri geliy, **kebaP** mângalı, aşşā eniyken ötü yüze gèdiy.” (GMA: 177) = Otobüs rampaya çıkarken mangal beri geliyor, **kebap** mangalı, aşağıya inerken öteki yüze gidiyor.

“Allah da yüzümüze bākdı gètdim biñ kãda bi **ānteP** evi aldım işde bu ğazancımız bu.” (GMA: 177) = Allah da yüzümüze baktı gittim bin kadar **Antep** evi aldım işte bu kazancımız bu.

“**HePsini** bunnarın bilirim, budam, aşı, kırma **hePsini** bilirim.” (KA: 466) = **Hepsini** bunların bilirim, budama, aşı, kırma **hepsini** bilirim.

2.13. S Ünsüzü

GAA’da bulunan bu ünsüz, z ile s arası, sızıcı bir ünsüzdür. GAA’da nadiren kullanılmaktadır:

“Bî şî bilmîm ki anlattığım **Satan** oydu.” (GAA: 152) = Bir şey bilmiyorum ki anlattığım **zaten** oydu.

“Görücü üsülü **saten** bunu bilmiyósun güneydoğū insānın doğum tarihi sıfır sıfır birdir, evlili görücü usulidir.” (GAA: 122) = Görücü usulü **zaten** bunu bilmiyorsun Güneydoğu insanın doğum tarihi sıfır sıfır birdir, evliliği görücü usulüdür.

2.14. Ş Ünsüzü

Sızıcı bir diş ünsüzü olup GAA’da bulunmaktadır. Sınırlı sayıda örneği vardır:

“Yáú o zamān şeydi **iŞte** barzānī nin adamlārı telsizciydim...” (GAA: 207) =
Ya o zaman şeydi **iŞte** Barzani’nin adamları telsizciydim...

2.15. ñ Ünsüzü

ñ ile *y* arası, bazen *ny* bazen de *yn* çift ünsüz sesine karşılık gelen bu ünsüz KA’da kullanılmaktadır. Örnekleri azdır:

“Şu **ķonşudan** yeri gidin ĥocıya dedi, ĥoca bana bir kâğıt yazsın dedi.” (KA: 452) = Şu **komşudan** yeri gidin Hocaya dedi, Hoca bana bir kâğıt yazsın dedi.

“Yavrım yavrım dor o **beñe.**” (KA: 452) = Yavrum yavrum diyor o **bana.**

2.16. ř Ünsüzü

Normal *r* sesinden daha vurgulu olup, bazı konuşurlarca çift *r* (*rr*) ünsüzüne yakın bir kullanıma sahiptir. KA’da kullanılan bu ünsüzün örnekleri azdır:

“Bir de kiliste gelin geldi mi énmez meselâ arabadan ya ona bir inek veriller ya ona **biş** mal, tarla, zeytin veriller, hediye verilir ona göre.” (KA: 462) = Bir de Kiliste gelin geldi mi inmez mesela arabadan ya ona bir inek verirler ya ona **bir** mal, tarla, zeytin verirler, hediye verilir ona göre.

“Evel doñ ġazanı **deşik** toķaT ġazanı **deşik.**” (KA: 474) = Önceden don kazanı **derdik**, Tokat kazanı **derdik.**

2.17. ğ Ünsüzü

Eriyerek ünlüleşmek üzere olan, yarı ünlü derecesine sahip *ğ* ünsüzüdür. KA'da kullanılmaktadır. Az zayıda örnekleri vardır:

“**Düğün** sâbı hazıllar, bes sen giden yimēñi yapañ.” (KA: 474) = **Düğün** sahibi hazırlar, basıp gideyim yemeğini yapayım.

“Yolluyorlar ki **böğün** de bunu yiyici deyin.” (KA: 473) = Yolluyorlar ki **bugün** de bunu yiyeceksin deyin.

2.18. ħ Ünsüzü

Eriyerek ünlüleşmek üzere olan *ħ* ünsüzüdür. Az kullanılmaktadır:

“**Padşāħ** diyo kına kim öldürdüse kızımı ona vericim diyo.” (KA: 473) = **Padişah** diyor ki kim öldürdüyse kızımı ona vereceğim diyor.

“Bir ti de **saħana** üzüm göyullardı.” (KA: 478) = Bir ti de **sahana** üzüm koyuyorlardı.

2.19. y Ünsüzü

Eriyerek ünlüleşmek üzere olan *y* ünsüzüdür. KA'da kullanılan bu ünsüzün örnekleri azdır:

“La sürsene dedim, baħTım kesildi, **hösüyn** ağa öge geşTim.” (KA: 449) = La sürsene dedim, baktım kesildi **Hüseyin** ağa öne geçtim.

2.20. Ƶ Ünsüzü

ğ ile *Ƶ* arası yarı ötümlü bir ünsüzdür. KA'da kullanılan bu ünsüzün örnekleri azdır:

“He yününü deriyi çıkardıKTan sōna, deriyi **çıkdıKTan** sōna...” (KA: 466)
= He yününü deriyi çıkardıktan sonra, deriyi **çıkdıktan** sonra.

“**TabaKlıK** dediyim de şu ayakkabı derilerinden.” (KA: 465) = **Tabaklık**
dediğim de şu ayakkabı derilerinden.

2.21. W Ünsüzü

Normal v sesinden daha geniş telaffuz edilen v sesidir. SMA’da sık kullanılmaktadır:

“Bi gün **Sîwèregîn** anahtarını Şeh Lutfi’ye **wèriyor**, dedi Şeh camida yatiyor, hêç umurunda degıl.” (SMA: 233) = Bir gün **Siverek’in** anahtarını Şeyh Lütfi’ye **veriyor**, dedi Şeyh camide yatıyor hiç umurunda değil.

“Düğinde de **mewlit** oğınır, yemek yapılır.” (SMA: 182) = Düğünde de **mevlit** okunur, yemek yapılır.

“Yanı hastanenın güvenlik açısından, duhtorların dışında, bi de güvenlik açısından, nöbetçi subay **war**.” (UMA: 228) = Yani hastanenin güvenlik açısından, doktorlar dışında, bir de güvenlik açısından, nöbetçi Subay **var**.

“Turalılar **war** mesela, tura büyük, burdan küçülör küçülör böyle.” (KA: 462)
= Turalılar **var** mesela, tura büyük, burdan küçülüyor küçülüyor böyle.

“Harman yeri **war** kilisdē, zeytinlerin altına ğaradaşı **war** kilisin, giderik hep oralarda yaparık.” (KA: 463) = Harman yeri **var** Kilis’te, zeytinlerin altında karataş **var** Kilisin, gideriz hep oralarda yaparız.

2.22. ƙ Ünsüzü

k ile *g* arası, yarı tonlu, ön damak ünsüzü olan bu ses GMA'nın karakteristik seslerinden biridir. GMA'da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır:

“Bütün evlerde esgi evlerde çatıydı, **bärdäk** çatının altı, **bärdäk** altı dëllerdi.” (GMA: 186) = Bütün evlerde eski evler de çatıydı. **Bardak** çatının altı, **bardakaltı** derlerdi.

“ Bu palamud **sumäk** yaprāndan bi -iki ğat dāha şeyli güçlü.” (GMA: 193) = Bu palamut **sumak** yaprağından bir iki kat daha şeyli güçlü.

“İlacını vërdik, yimēne **bäkdik**, işde orālī biliysiñ, oranıñ aziyetini.” (GMA: 165) = İlacını verdik, yemeğine **baktık**, işte oralı biliyorsun, oranın aziyetini.

2.23. ƙ Ünsüzü

GMA'da bulunan bu ses, *k* ünsüzünün ince sıradan ve patlamalı bir şekilde telaffuzu ile oluşmuştur. *ä* sesinin etkisiyle incelmış olan *k* sesidir:

“Evel sütlacı **ķäsiye** göydüm, artı ğızlara şey oluydum, dökerim şëderim diyerekden, gelin ğızlar şunnarı **ķäsilere** çekin dëdim.” (GMA: 159) = Önce sütlacı **kâseye** koydum, artı kızlara şey oluyordum, dökerim şey ederim diyerekten, gelin kızlar şunları **kâselere** çekin dedim.

“Onnan sōna da allah nāsib etdi işde **ķäkđik**.” (GMA: 206) = Ondan sonra da Allah nasip etti işte **kalktık**.

2.24. ʿ Ünsüzü

Bu ünsüz daha çok Arapçadan alınma kelimelerde görülür. GDA'da sık kullanılmaktadır:

“Hem ‘**umrí** de gendi de kalın bakır oldığı için ‘**umrí** uzundur.” (UMA: 129) = Hem **ömrü** de kendi de kalın bakır olduğu için **ömrü** uzundur.

“Bunun esasında sebebi iblisín, efendím pehemberín çok ‘**ibadet** yaptığına ihtirazı üzerine olí.” (UMA: 247) = Bunun esasında sebebi İblisin, efendim Peygamberin çok **ibadet** yaptığına itirazı üzerine oluyor.

“Oruci açardılar, evendime söliyim, bu **da‘fe** giderdiler terevühe.” (DA: 93) = Orucu açarlardı, efendime söyleyeyim, bu **defa** giderlerdi teravihe.

“İşTe bele bele topal olmuş, ‘**avtadan** ‘**avtıya** bir adam gidiyo...” (KA: 472) = İşte böyle böyle topal olmuş, **haftadan haftaya** bir adım gidiyor...

“Evde millet gelip gidecağ ya baş sağlığı dileceğ, ya **ta‘ziye** dileceğ herkez cenaze hazırlığından urğaşı.” (SMA: 116) = Evde millet gelip gidecek ya baş sağlığı dilecek, ya **taziye** dilecek herkes cenaze hazırlığıyla uğraşıyor.

“Bin yıl turalım olsa da ‘**ümrfn** bu cihanda.” (UMA: 137) = Bin yıl turalım olsa da **ömrün** bu cihanda.

“ ‘**Urfa** Kapi bağıdır.” (DA: 139) = **Urfa** Kapı bağıdır.

“On altın ya demlik veyahut bilezik, oğlan **sa‘ibíne** bi kát elbise veyahut oğlan **sa‘ibíne** bi kolye.” (BA: 101) = On altın ya demlik ya da bilezik, oğlan **sahibine** bir kat elbise ya da oğlan **sahibine** bir kolye.

“**Si‘irt’ten** yüklidih Şarnak’a, on kuruşa.” (BA: 106) = **Siirtten** yükledik, Şırnak’a on kuruşa.

“Sağ vezirin avradı, sol vezirin avradı, sedir ‘ezemín avradı, padişahın avradı geliller, gene ‘**izzet** ikram, karşılanı.” (UMA: 233) = Sağ vezirin avradı, sol vezirin avradı, sedir ezemin avradı geliyorlar yine **izzet** ikram ile karşılanıyorlar

“ ‘**İzzeti**, ikrāmi, evlerindeki gönillerinden ne kıptisa misafire ikramlarında bulunurlar.” (DA: 99) = **İzzeti** ikramı evlerinde gönüllerinden ne koptuysa misafire ikramlarında bulunurlar.

“Diyi zatán diyi benim burda ne kâ ‘**ömrüm** kalmış?” (DA: 63) = Diyor zaten, diyor benim burada ne kadar **ömrüm** kalmış?

“Yani béle ‘**ömrümüzi** çürüttü.” (BA: 120) = Yani Böyle **ömrümüzü** çürüttük.

“Evlatlarımız yani bilâkma döyüşse valla ben birşi olduğu zaman, bunnarın morali bozulduğu zaman giderim bazen veyahut da döyüşüklerini gördüyüm kimi ben vallaahi ‘**ayriyeten** oğlumu çeker, dünyanın dilini sayarım dedi.” (KA: 447) = Evlatlarımız yani bilakis dövüşse valla ben bir şey olduğum zaman, bunların morali bozulduğu zaman giderim ya da dövüşüklerini gördüğüm gibi ben vallaahi **ayriyeten** oğlumu çeker, dünyanın dilini sayarım dedi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SES OLAYLARI

3.1. SES TÜREMESİ

3.1.1. Ünlü Türemesi

GDA’da genel olarak görülmekle birlikte, örnekleri azdır. Türkçe ve yabancı kelimelerde, kelime başında, içinde ve sonunda görülür:

“Hoca bi **istob** ét dinlením.” (SMA: 124) = Hoca bir **stop** et dinleneyim.

“Bu ‘ aynı bi **bıranş** gıbı. Onların **bıranşı** ayrı.” (UMA: 149) = Bu aynı **branş** gibi. Onların **branşı** ayrı.

“Bi sefer gelır kıza dır ki: “**korıhıma** yarın padişahgıller söle gelsinler.” (UMA: 232) = Bir sefer gelir kıza der ki: “**korkma** yarın padişahgillere söyle gelsinler.

“**Zatana** hayvana pıçağı atar atmaz su var kan bulaşmasın dıye tezyıklı su verı. (UMA: 171) = **Zaten** hayvana bıçağı atar atmaz su var kan bulaşmasın diye tazyikli su vuruyor.

“ÈÈ Kamil Turan wardı mesela bu **Purofösördür**, ‘İhsan Sezan war **Purofösördür**, Sılaman Çıfçı war **Purofösördür**, Cuma Ocahlı war **Purofösördür**. (SMA: 257) = E Kamil Turan vardı **profesördür**, İhsan Sezan var **profesördür**, Süleyman Çiftçi var **profesördür**, Cuma Ocaklı var **profesördür**.

“Bir gün böle gáydı yılān kaçtı gētti gēndi de yóhtu **ırahmatlıh** bilmiyi nère gitti.” (GAA: 156) = Bir gün böyle kaydı yılan kaçtı gitti kendi de yoktu **rahmetlik** bilmiyor nereye gitti.

“...vallā ékin buğday ékiyóh apra ékiyóh hēr şeyi ékiyóh elhāmdulillāh fistıh vār **tırāhtör** var...” (GAA: 224) = ...vallah ekin ekiyoruz arpa ekiyoruz her şeyi ekiyoruz elhamdülillah fıstık var **traktör** var...

“**İrehen** eğdim evleK evleK.” (AMA: 182) = **Reyhan** eğdim evlek evlek.

“Kövde bize yémek yapılar. Kövlüdür, **kadaastroda** çalışıyor.” (BA: 104) = Köyde bize yemek yapıyorlar. Köylüdür, **kadaastroda** çalışıyor.

“Ayıp sōlemesi etiynen ekmēynen, işde meyvasıynan, çereziyenen, **arahısıynan**.” (GMA: 213) = Ayıp söylemesi etiyile, ekmeğiyle, işte meyvesiyle, çereziyle, **rakısıyla**.

“Bundan evel şu yüz **metire** yaḥarda asgeri billik var, şehriñ suyu kesildē zaman...” (GMA: 191) = Bundan evvel şu yüz **metre** yukarıda askeri birlik var, şehrin suyu kesildiği zaman.

“**Ürüyende** öldürürsen töbeye getirirsen gızım, yanaşmazmış.” (KA: 478) = Rüyanda öldürürsen tövbeye getirirsin kızım, yanaşmazmış.

“Ġaz ocağı **moderindi** o zaman. Önce ġaz ocağı mı vardı, sonra çıkTı.” (KA: 481) = Gaz ocağı **moderndi** o zaman. Önce gaz ocağı mı vardı, sonra çıktı.

3.1.2. Ünsüz Türemesi

Bir ünsüzün kelimedede bulunmamasına karşın kelime içinde türemesi olayıdır. Türkçede iki ünlünün yan yana gelmemesi nedeniyle ortaya çıkar. Ünlü ile biten bir

kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde bu iki ünlü arasında bir *y* ve *n* ünsüzleri türer. Bu ünsüzlere yardımcı ünsüz denmekle birlikte GDA’da da ünsüz türemelerinin birçoğu bu şekilde ortaya çıkmıştır. GDA’da ünsüz türemesi, ünsüz düşmesinden daha az görülen bir olaydır.

3.1.2.1. h Türemesi

GDA’da birçok örneği olan bir türemedir:

“Gidip ona göre anlaşırlardı, başlallardı iş bittikten soyra yanı nese, yanı başlığı veyahut alıp verecahları neyse ondan soyra düğün yapallardı **havluda**.” (UMA: 136) = Gidip ona göre anlaşırlardı, başlarlardı iş bittikten sonra yanı neyse, yanı başlığı veya alıp verecekleri neyse ondan sonra düğün yaparlardı **avluda**.

“Dêr: “**halla halla**... Şahin kuş nasıl tavuğ altından çıktı?” (UMA: 219) = Der: “**Allah Allah**... Şahin kuşu nasıl tavuğun altından çıktı?”

“Bi berber sahnesi: Damat tıraş olacağ **havluda** çalgılar çalını, rakılar içili, kıyametler kopılı, silehler sıhılı.” (SMA: 165) = Bir berber sahnesi: Damat tıraş olacak, **avluda** çalgılar çalınıyor, rakılar içiliyor, kıyametler koparılıyor, silahlar sıkılıyor.

“Heer tereften bazen **heger** ki ële ğaz yapan yëmegler yëdihleri zaman...” (SMA: 159) = Her taraftan bazen **eğer** ki öyle gaz yapan yemekler yedikleri zaman...

“Gididiğ biz bize şe alidiğ, **hayva** alidiğ.” (DA: 120) = Gidiyorduk biz bize şey alıyorduk, **ayva** alıyorduk.

“Çocuğlâra yó ğurbân biz de ëvvelî yogudu ôle bî şey onu yâptık **hêlbet** köyün ëbesi bendim, yâptık onu yâptık.” (GAA: 162) = Çocuklara yo kurban biz de önceleri yoktu öyle bir şey onu yaptık **elbet** köyün ebesi bendim, yaptık onu yaptık.

“**Haḷḷāh haḷḷāh** epeyce békledik héliķopterle adıyámana müzeye götüreceķ odḷuḷar.” (GAA: 184) = **Allah Allah** epeyce bekledik helikopterle Adıyaman’a müzeye götüreceķ oldular.

“Bi de su geldí. Su geldí, valla **havlusu** doldu.” (BA: 118) = Bir de su geldi. Su geldi valla **avlusu** doldu.

“Orda bu ırayın **hisi** var ıdu. Lamba ışıḡ yoh ıdı.” (BA: 88) = Orda bu ıranın **isi** vardı. Lamba ışıķ yoktu.

“Aḡşama gelir **helbet**.” (AMA: 150) = Akşama gelir elbet.

3.1.2.2. y Türemesi

GDA’da birçok örneği bulunmaktadır:

“Ė ottız kırḡ bin lera bu zamanda bi ‘**amelye** alı.” (UMA: 134) = E otuz-kırķ bin lira bu zamanda bir **amele** alıyor.

“Orda alışırken gençliğimde yarım ollı **fanilye** geyerdım.” (UMA: 130) = Orda alışırken gençliğimde yarım kollu **fanila** giyerdim.

“Onları **yendiridi** aşığıya amuce, getiridi beyaz kâğıtlar.” (DA: 91) = Onları **indirirdi** aşığıya amca, getirirdi beyaz kâğıtlar.

“Ondan gelidıḡ Şemsünis’e orda da ekirdegimizi, sonra ceviz, bastıkımızı, **yüzümmizi** götürürdıḡ.” (DA: 87) = Ondan geliyorduk Şemsünis’e orda da ekirdeğimizi, sonra ceviz, bastıkımızı, **üzümümüzü** götürürdük.

“Orayá dödiler baba burda **yinek** te suyá girek dödiler tâbi biz endik o ęardāşda kimdi onda bı ęölgede oturuyóduķ böyle.” (GAA: 177) = Oraya dediler baba burda

inelim de suya girelim dediler tabi biz indik o kardeş de kimdi onda bir gölgede oturuyorduk böyle.

“Yanı géderdih oriya, diyerdih valla mesela Memed’in Ahmed’in kaynbabası iyi bi adam idu, uç yuz kağıttan élli kağıt bizim hatremiz için nimet bize vérdi, élli kağıt **yéndi**.” (BA: 82) = Yani giderdik oraya, diyorduk vallah mesela Mehmet’in Ahmet’in kaynbabası iyi bir adamdı, üç yüz kâğıttan elli kâğıt bizim hatırımız için nimet bize verdi, elli kâğıt **indi**.

“Diyidi valla yemeği yemenih élli kağıt **yénmesen**.” (BA: 82) = Diyordu vallah yemeği yemeyiz elli kâğıt **inmezsən**.

“Bähırcılar var, şindi olanları avıgát mı **ney**, bähırcılarıñ.” (GMA: 156) = Bakırcılar var, şimdi oğulları avukat mı **ne**, bakırcıların.

“Sirke, limon duzunu kimse şimdi bi denesiniñ doğdor ölu var da **leymun** duzu ğullanmañ dëmiş.” (GMA: 169) = Sirke, limon tuzunu kimse şimdi bir tanesinin doktor oğlu var da **limon** tuzu kullanmayın demiş.

“Onu kaynadıñ aqşama kadar. Accık **leymun** tuzu koñ.” (KA: 458) = Onu kaynatın aqşama kadar. Azıcık **limon** tuzu koyun.

“Ya vezir **neyetTın** o oğlanı?” (AMA: 151) = Ya vezir **ne ettin** o oğlanı?

3.1.2.3. m Türemesi

GDA’da sınırlı sayıda örneği mevcuttur:

“**Belkım** bu yaz ğünı eger sebehten ğelır ğayret yaparsa **belkım belkım**... Yoħsa diğér zaman zannetmem bitırır.” (UMA: 134) = **Belki** bu yaz ğünü eğér sabahtan ğelir ğayret ederse **belki belki**... Yoksa diğér zaman zannetmem.

“**Hamzine** var diye ben de gëttim aradım biri bana dëdi kī yólđaş dëdi.” (GAA: 195) = **Hazine** var diye ben de gittim biri bana dedi ki yoldaş dedi.

“**Vallahim** bazen camış kıyruğunu bōle sallidı ya, bırama degidi, düşidim yére.” (BA: 120) = **Vallahi** bazen camış kıyruğunu bōyle sallıyordu ya, burama değiyordu, düşüyordum yere.

“Dëller kine ‘**acebem** göbeyiñ mi düşTü?” (KA: 444) = Derler ki **acaba** göbeğın mi düştü?

“**Asılım** tadı suyunda, suyu dökülür mü?” (KA: 459) = **Asıl** tadı suyunda, suyu dökülür mü hiç?

3.2. SES DÜŞMESİ

3.2.1. Ünlü Düşmesi

GDA’da yaygın olan bir ses olayıdır. Orta hece ünlüsünün vurgusuzluğu sebebiyle, r ve l ünsüzlerinin etkisiyle, telaffuz, ulama, hızlı konuşma gibi çeşitli sebeplerden ötürü ünlü düşmesi olayı yaşanmaktadır:

“Aaađ bēle bi yetkí verilecağ bēle çığacağam **hükmat** meydanında konuşacağam.” (UMA: 156) = Aaah bōyle bir yetki verilecek bōyle çıkacağım **hükümet** meydanında konuşacağım.

“Sevdığım saydığım dostlar **burya** gelı.” (UMA: 149) = Sevdığım saydığım dostlar **buraya** geliyor.

“Bunları **burdan** göttır, **nērye** göttırısen göttır.” (UMA: 142) = Bunları **buradan** götür, **nereye** götürüyorsan götür.

“Diyi zatán diyi benim burda ne kâ ‘**ömrüm** kalmış?” (DA: 63) = Diyor zaten, diyor benim burada ne kadar **ömrüm** kalmış?

“Yani béle ‘**ömrümüzi** çürüttü.” (BA: 120) = Yani Böyle **ömrümüzü** çürüttük.

“Bunun **gönli** rahat olmi, bizim reben köylinin.” (DA: 67) = Bunun **gönlü** rahat olmuyor, bizim zavallı köylünün.

“**Sewergin** ileri gelenleri o wali Beye gidiyorlar.” (SMA: 174) = **Sivereğin** ileri gelenleri o Vali Beye gidiyorlar.

“Şehirden köwe giderken **kimsi** bi torba şeker göttiri, **kimsi** bi teneke yağ göttiri, **kimsi** bi çuval pirinc göttiri.” (SMA: 117) = Şehirden köye giderken **kimisi** bir torba şeker götürüyor, **kimisi** bir teneke yağ götürüyor, **kimisi** bir çuval pirinç götürüyor.

“**Hatçe** bacı, bilemiyóm kı nêyi be sanā bî hikâye anlatım...” (GAA: 158) = **Hatice** bacı, bilemiyorum ki neyi ben sana bir hikâye anlatayım...

“Babam savāştā atatürk gëndinin ablaşını duyuyó **yánna** bir adam saıyó...” (GAA: 147) = Babam savaşta Atatürk kendisinin ablasını duyuyor yanına bir adam salıyor...

“Goşısından **burnım** göşdı der.” (AMA: 172) = Kokusundan **burnum** göçtü der.

“Aç **ğarnına**, aç kâkdık geldik öleynen sōna mersin’nen bura.” (GMA: 179) = Aç **karnına**, aç kaldık geldik öğlenleyin sonra Mersin’den buraya.

“Böyle sá‘ át ona kádár yat, seni **dakıkada** boşallardı.” (KA: 452) = Böyle saat ona kadar yat, seni **dakikada** boşarlardı.

“Bir kızın yasdık çarşafı **yirmbeş** tane olmalıdı, bohça yapmalıdık yirmi tene köşesi işlenmeli.” (KA: 462) = Bir kızın yastık çarşafı **yirmi beş** tane olmalıydı, bohça yapmalıydık yirmi tane köşesi işlemeli.

3.2.2. Ünsüz Düşmesi

GDA’da ünsüz düşmesi ses olayı çok yaygındır.

3.2.2.1. d Düşmesi

GDA’da örnekleri azdır:

“Bízde kızlar da oğlanlar da küçük **evlenírlír.**” (UMA: 193) = Bizde kızlar da erkekler de küçük yaşta **evlendirilir.**

“Gêçen biri **zêhirlenik** herâlde, birisi girik **zêhirlenik** azâplı gölünü ondan sonâ...” (GAA: 126) = Geçen biri **zehirleniyor** herhalde, birisi giriyor **zehirleniyor** Azaplı gölüne ondan sonra...

3.2.2.2. f Düşmesi

GDA’da sınırlı sayıda örnekleri vardır:

“...adam şöle yâhlâşmış şarampolden aşşâı tiren hattını **şöer** kızmıssa diyó, **şöer** yá diyó * sen kimsin né dîsin?” (GAA: 163) = ...adam şöyle yaklaşmış şarampolden aşağı tiren hattını **şoför** kızmıssa diyor, **şoför** ya diyor sen kimsin ne diyorsun?

“...istersen kıru ev ekmeginen, -hanı **yuha** ekmek yapıyılı ya bíz evde- istersen **yuha** ekmekten yê.” (UMA: 207) = ...istersen kuru ev ekmeğiyle, hani **yufka** ekmek yaparız ya biz evde, istersen **yufka** ekmekten ye.

“Şindik sıhıntılı oldu bizim dönemlerimizde, yanımızdâ işçilerimiz acı usda bi **çüt** bāma āyağgabı ver verrik, bi **çüt** ğardaşıma āyağgabı ver verrik ayip sōlemesi.”

(GMA: 211) = Şimdi sıkıntılı oldu bizim dönemlerimizde, yanımızda işçilerimiz acı usta bir **çift** babama ayakkabı ver verirdik, bir **çift** kardeşime ayakkabı ver verirdik ayıp söylemesi.

“**ÇũTçũ! ÇũTçũ!** Demiş. bahmış eTrafına gi bĩ ses gēlor.” (AMA: 165) = **Çiftçi! Çiftçi!** demiş. Bakmış etrafına ki bir ses geliyor.

3.2.2.3. h Düşmesi

GDA’da yaygın görülen bir ünsüz düşmesi olayıdır:

“Ondan sōra kızın evine aḥşam da erkeklerin **epsini** toplarıḥ gideriḥ.” (DA: 99) = Ondan sonra kızın evine akşam da erkeklerin **hepsini** toplarıḥ gideriz.

“Deyidim vala ben **periz** meriz dinnemem, sōliyeçaḡam.” (DA: 117) = Diyordum vallah ben **perhiz** merhiz dinlemem, söyleyeceḡim.

“Oy **maşalla maşalla**, başa çıḡar **işalla**.” (UMA: 211) = Oy **maşallah maşallah**, başa çıkar **inşallah**.

“Dédĩ bana ‘**Abdullā** Dayi bu ḡadın var ya dedĩ on iki senedir ḡocaya gelmiş, ḡucuḡı yoḡtur, Allah ḡucuḡı vérmiyor.” (BA: 123) = Dedi bana **Abdullah** dayı bu kadın var ya dedi on iki senedir kocaya gelmiş, ḡocuḡu yoktur, Allah ḡocuk vermiyor.

“**Abdillĩ**’ya dedĩm: “ hele yürĩ ḡidaḡ baḡaḡ, bu nedir, neyin nesidir.” (UMA: 192) = **Abdullah**’a dedim: “ hele yürü gedelim bakalım, bu nedir, neyin nesidir.”

“...ḡünkü ben **cumuriyet** te dünyáyá gēldim ō zamān aḡlımız başımıza gēldi ki ḡaḡānı da saḡalıḡı maḡalıḡı ḡalıḡıdı...” (GAA: 139) = ...ḡünkü ben **Cumhuriyet**’te dünyaya geldim o zaman aklımız başımıza geldi ki kalanı da sakallı makallı kalmıştı...

“Şimdi diyólâr ki harmānlı misāfir almaz, harmānlı ěmek vĕrmez sen de bilirsin **muārrem** bazı zamān...” (GAA: 178) = Şimdi diyorlar ki Harmanlı misafir almaz, Harmanlı ekmek vermez sen de bilirsin **Muharrem** bazı zaman...

“Ne diye Diyarbakır’ın karpuzu **meşurdur**?” (BA: 115) = Ne diye Diyarbakır’ın karpuzu **meşhurdur**?

“O zāman böleydi. Ama şindi **ķavaltıya** oturiyılı.” (BA: 120) = O zaman böleydi. Ama şimdi **kahvaltıya** oturuyoruz.

“Ordaki adam da dĕmiş ki ĝral o zamanıñ ĝralı **şĕre** küsdü de ĝtdi dĕmişler, buralıñ adı şehre küsdü.” (GMA: 182) = Ordaki adam da demiş ki kral o zamanın kralı küstü de gitti demişler, buranın adı **şehre** küstü.

“... asger mısda va, asger **māmet**, hacı mamdeli dellerdi, onnarıñ ĝızlarıynan arħadaşdı...” (GMA: 158) = ...asker Mustafa, asker **Mehmet**, Hacı Mamdeli derlerdi, onların kızlarıyla arkadaşlık.

“Oĝlanın sünnetine, ĝapıya **aparlo** çıĝırdık.” (KA: 454) = Oĝlanın sünnetine, kapıya **hoparlör** çıkardık.

“Meselâ pide semirseĝi yapallar. Kilisin yimeĝi, pidesi **meşūr**.” (KA: 463) = Mesela pide semirseĝi yaparlar. Kilis’in yemeĝi, pidesi **meşhur**.

“Ĥa ĥaķiki Urfa biberi dĕsen alsam, kilosu dĕt bĕş milyondan aşıĝı deĝil **ani**.” (SMA: 198) = Ha hakiki Ufa biberi desen alsam, kilosu dört beş milyondan aşıĝı deĝil **hani**.

3.2.2.4. 1 Düşmesi

GDA’da yaygın olmayan bir ünsüz düşmesi olayıdır:

“Ĥoca **ķahmış** evlenmaĝa.” (DA: 76) = Hoca **kalkmış** evlenmeye.

“Herif gettiğtan sōra gine hizmetçile yīp içip, yatıp **kağımış**.” (DA: 80) = Herif gittikten sonra yine hizmetçiler yiyip içip, yatıp **kalkıyormuş**.

“Ancak aḥşam oli, eve geliyīḥ birbirimizin yüzini görüyīḥ, merhaba **nasisan**, eyiyem.” (DA: 95) = Ancak akşam oluyor, eve geliyoruz birbirimizin yüzünü görüyoruz, merhaba **nasılsın**, iyiyim.

“**Hah** namaza durmuş, allahın ḥuzurında.” (SMA: 183) = **Halk** namaza durmuş, Allah’ın huzurunda.

“İçerī gidiler, **boşatmağa** ki o yimekler de heppī altın olmuş, inci mercan olmuş.” (SMA: 229) = İçeri gidiyorlar, **boşaltmaya** ki yemekler de hepsi altın olmuş, inci mercan olmuş.

“...sen bunu kēndi ēlinle öldürdün ayāğıylā gēziyódu, şimdi hēç **kaḡāmıyoñ**, yaşı anām da vārdı, babam da vārdı banā öfkeleniyólār.” (GAA: 120) = ...sen bunu kendi elinle öldürdün ayağıyla geziyordu, şimdi hiç **kalkamıyorsun**, yaşlı anam da vardı, babam da vardı bana öfkeleniyorlar.

“Şimdi insānlārın görüşleri deīşti o da zamānlār deīşecek zamānlā zamān gēcmiş ēller áyá yürüdü, **deī** mı yēenım.” (GAA: 142) = Şimdi insanların görüşleri değişti, o da zamanla değişecek zamanla, zaman geçmiş eller aya yürüdü, **değil** mi yeğenim.

“Anam gédídí **ḡahın** tarlasında başağ édídí, un édídí, yéyídíḥ.” (BA: 113) = Annem gidiyordu **halkın** tarlasında başak ediyordu, un yapıyordu, yiyorduk.

“Arḡadaş, geziyem, geziyem eşşegim yoḡ, bi de **ḡaranuḡ**.” (BA: 107) = Arkadaş, geziyorum geziyorum eşğim yok, bir de **karanlık**.

“Onuñ bitişēnde nur **māzemecisiydi**, inşat **māzemecisiydi**. Nur **māzemesi** dēllerdi yanı eyiydi allah rāmet eylesiñ, işde, şey heralada, oniki yıl oldu.” (GMA: 156) = Onun bitişğinde Nur **malzemecisiydi**, inşaat **malzemecisiydi**. Nur **malzemesi** derlerdi yanı iyiydi Allah rahmet eylesin, işte şey herhalde on iki yıl oldu.

“Elli sene olmuş ben buruya geleli, elli sene olmuş, bāyākdan hasab etdik de **beki** de elli bir-elli iki var.” (GMA: 169) = Elli sene olmuş ben buraya geleli, elli sene olmuş, kafadan hesap ettik de **belki** de elli bir elli iki var.

“Gelinin arhadaşları yanına oturur, işte ğinasını onnar yaħar, **ġahallar**, gelinin hatırası üçün öyünde oynallar, oturullar işte bale.” (KA: 468) = Gelinin arkadaşları yanına oturur, işte kınasını onlar yakar, **kalkarlar**, gelinin hatrı için önünde oynarlar işte böyle.

“**Nası** sizin ev dēl demiş. Kivresi ğapıyı çalmış içerden adam bağırılmış.” (KA: 480) = **Nasıl** siz ev deĝil demiş. Kirvesi kapıyı çalmış içerden adam bağırılmış.

3.2.2.5. n Düşmesi

GDA’da birçok örneĝi mevcuttur:

“Hālbuki **deveñ** heķiķi sa‘ıpları da yuħarda.” (UMA: 170) = Hālbuki **devenin** hakiki sahipleri de yukarıda.

“Herif gettiħtan **sōra** gine ħizmetçile yīp içip, yatıp kaħımiş.” (DA: 80) = Herif gittikten **sonra** yine hizmetçiler yiyip içip, yatıp kalkıyormuş.

“Sābah, ħari kaħmış, ħocasına söylemaħ istemiş fakat **sōradan** derviş sölediĝi sözler aħlına gelmiş bi türlü söylememiş.” (DA: 81) = Sabah kadın kalkmış, kocasına söylemek istemiş fakat **sonradan** dervişin söylediĝi sözler aklına gelmiş bir türlü söylememiş.

“On başı yèrine gèndini **baā** emir vèrdi sen saļ dèrdi, gèçti hēpsi.” (GAA: 131)
= Onbaşı yerine kendisi **bana** emir verdi sen sal dedi, geçti hepsi.

“... soğanı yüklemiş gètirmiş ki **satā** sogānı üzümle mi deışecek onun için şiir yázmış.” (GAA: 185) = ... soğanı yüklemiş ki **zaten** sogānı üzümle mi deışecek onun için şiir yazmış.

“Bayramlarda, diyelim işte Remezan Bayramı’nda, herkez oruçunu tuttułtan **sora** bayram akşamı ne kade de işin olsaydu o işi iptal édiyordun.” (BA: 80) = Bayramlarda diyelim işte Ramazan Bayramı’nda, herkes orucunu tuttuktan **sonra** bayram akşamı ne kadar da işin olsaydı o işi iptal ediyordun.

“Amañ gız dèdim heralda bi şey oldu, düşdü mü noldu ben sesini duydum dedim, bāñıñ **gocāza** dèdim.” (GMA: 164) = Aman kız dedim herhalde bir şey oldu, düştü mü ne oldu ben sesini duydum dedim, bakın **kocanıza** dedim.

“**İnteretten** şetmiş, tanışmışlar genner, artı bunun ğızı gene əyle.” (KA: 462) = **İnternetten** şetmiş, tanışmışlar kendileri, artı kızı yine öyle.

“He, çabaladıñ. Çalıştıñ, çabaladıñ, yá‘ni **reçberliñ** etTik.” (KA: 448) = He, çabaladık. Çalıştık, çabaladık, yani **rençberlik** ettik.

“Bu adam **finasman** yoğlığından kpatmış şeyi kombineyí.” (UMA: 216) = Bu adam **finansman** yokluğundan kapatmış şeyi kombineyi.

“Diyor ki “vezirim ben padişahım bu mekTubı **saa** gönderiyorum.” (AMA: 150) = Diyor ki “vezirim ben padişahım bu mektubu **sana** gönderiyorum.

3.2.2.6. r Düşmesi

GDA’da az örnekleri vardır. DA’da birçok örneği mevcuttur:

“**Nomālde** parator hormon mikdārı vārmış ğanda normāl bī insānda yētmiş yēdi olur dēdi, o da iki yüz kırk doḡuz, birisi çok fazlā birisi çok az ondan sonā abi şey yaptım komitān bī sürü o zamān yārbaydı.” (GAA: 211) = **Normalde** parator hormon miktarı varmış kanda normal bir inda yetmiş yedi olur dedi, o da iki yüz kırk dokuz, birisi çok fazla birisi çok az ondan sonra abi şey yaptım, komutan bir sürü, o zaman yarbaydı.

“Valļā hocām antep olsun, adıyāman olsun, marāş olsun bizim **götümedigimiz** yēr kaļmadı nērde bī şīḡ vārsa götürmedigimiz yēr kaļmadı.” (GAA: 119) = Vallahi Hocam Antep olsun, Adıyaman olsun, Maraş olsun, bizim **götürmediğimiz** yer kalmadı, nerede bir Şeyh varsa götürmediğimiz yer kalmadı.

“Bayramlarda, diyelim işte Remezan Bayramı’nda, herkez oruçunu tuttuktan sora bayram akşamu ne **kade** de işin olsaydu o işi iptal édiyordun.” (BA: 80) = Bayramlarda diyelim işte Ramazan Bayramı’nda, herkes orucunu tuttuktan sonra bayram akşamı ne **kadar** da işin olsaydı o işi iptal ediyordun.

“He valla! **Biķeç** tene béle mani mani söledim.” (BA: 105) = He vallah! **Birkaç** tane böyle mani söyledim.

“O da bura evlendi birez iki çocuk sābi oldu. Bura **kalōfersiz** deyi bēnmediler.” (GMA: 156) = O da bura evlendi biraz iki çocuk sahibi oldu. Burası **kalorifersiz** diye diye beğenmediler.

“Şindi anam bir ay evel, bir buçuḡ ay evel **yuvalameyi** yapıḡ dolaba ḡoyuylar, nası olur eyle, ne biliym ben.” (GMA: 160) = Şimdi anam bir ay evvel, bir buçuk ay evvel **yuvarlanmayı** yapıp dolaba koyuyorlar, nasıl olur öyle, ne bileyim ben.

“Oḡlanın sūnnetine, ğapıya **aparlo** çıḡırdık.” (KA: 454) = Oḡlanın sūnnetine, kapıya **hoparlör** çıkardık.

“Ėapıdan gireni bunnar **vuruyo, öldürüyo**, Ėapıdan gireni hepsini **yohluyola...**” (KA: 470) = Kapıdan gireni bunlar **vuruyor, öldürüyor**, kapıdan gireni hepsini **yokluyorlar**.

“Bële terezı geli ya. Onı **ķaldırıken** ķopardı o yana atı.” (UMA: 156) = Böyle terazi geliyor ya. Onu **kaldırırken** kopardı o yana attı.

“Otırı o fırınçıyı yalançı **ķıĥadılar**.” (UMA: 160) = Oturuyor(lar) o fırıncıyı yalancı **ķıkarıyorlar**.

“E bu seber o **ġeli**, ķıĥtıĥda yıĥardılar, bitirirdiler, ķıĥardılar dışariya, geydirirdiler.” (DA: 90) = E bu sefer o **ġelir**, ķıķtıĥında yıķarlardı, bitirirlerdi, ķıķardılar dışariya giydirirlerdi.

“**Bi** ġün hāmıle ķalmıř.” (DA: 79) = **Bir** ġün hamile kalmış.

“Yemegını de yemis. Yemegını yediĥTen **sōña** dutmus ġendını bı ĥasıra sarmış. (AMA: 132) = Yemeġini de yemiş. Yemeġini yedikten **sonra** tutmuş kendini bir hasıra sarmış.

3.2.2.7. t Düşmesi

GDA’da az sayıda örnekleri mevcuttur:

“Urfa’da bız ėle **rashyamadıĥ**.” (UMA: 168) = Urfa’da biz öyle **rastlayamadık**.

“Yooġurt alan pa! Bu Türkçe. Bu kere **kurçe** için de.” (SMA: 164) = Yooġurt alan pa! Bu Türkçe. Bu kere **Kürtçe** için de.

“İşi **rās** ġelisice o unutulacāĥ şey mi.” (GAA: 172) = İşi **rast** gelesice o unutulacak şey mi?

“İşte **rasgele**! Bi de cara kırarular.” (BA: 94) = İşte **rastgelsin**! Bir de cara kırarlardı.

“**Dürüslük** bambaşğa ölüm, **dürüslük** bambaşğa, bu bir.” (GMA: 178) = **Dürüstlük** bambaşka oğlum, **dürüstlük** bambaşka, bu bir.

“**Çifci** gelmişkine tarlasında bi saban duruy.” (GMA: 197) = **Çiftçi** gelmiş ki tarlasında bir saban duruyor.

“Kaynanm **aPTez** alır. İbrığını doldurdu, çıkıdı.” (KA: 446) = Kaynanam **abdest** alır. İbrığını doldurdu, çıktı.

“Geldi ha şöyle, tükürüyünü çaldı, heçbişim kalmadı. **Şerbeli** ya.” (KA: 457) = Geldi ha şöyle tükürüğünü çaldı, hiçbir şeyim kalmadı. **Şerbetli** ya.

3.2.2.8. v Düşmesi

GDA’da sınırlı sayıda örnekleri bulunmaktadır:

“Yetmişte gëttim, orda tavāf ëttik, **taaf** etTik otobozünān gëttik bağdāda iki gün bağdādda ğaldıķ.” (GAA: 130) = Yetmişte gittim, orda tavaf ettik, **tavaf** ettik otobüsle gittik Bağdat’a iki gün Bağdat’ta kaldık.

“Béle **işne** mişne hoşabı kimse tanimidu.” (BA: 84) = Böyle **vişne** mişne hoşafı kimse tanımıyordu.

“Sünnette yapidılar. Ne yapidılar? Béle elbise melbise yoķ idu. Mesele **küre** var idu. Bi tene bi **küre** tutiduķ.” (BA: 86) = Sünnet de yaparlardı. Ne yapıyorlardı? Böyle elbise melbise yoktu. Mesela **kirve** vardı. Bir tane **kirve** tutardık.

“Yanna g tdim n ldu usda d dim, **y rum** niye eyle   tdi  d di bu adam s  b km ya gelik d di.” (GMA: 214) = Yanına gittin ne oldu usta dedim, **yavrum** niye  yle  ey ettin bu adam sana bakmaya geliyor dedi.

“Bi de nenmden duyd m, nenem be -altı ya ındeykan babası balteynan  rmenilernen **d  miye**  ıkmı lar.” (GMA: 201) = Bir de ninemden duydum, ninem be -altı ya ındayken babası baltayla Ermenilerle **d v  meye**  ıkmı lar.

“ r yende  ld r rsen **t beye** getirirsen  ızım, yana mazmı .” (KA: 478) = R yanda  ld r rsen **t vbeye** getirirsin kızım, yana mazmı .

“Vallay  b le **y rum.**” (KA: 448) = Vallahi b yle **yavrum**

3.2.2.9. y D  mesi

GDA’da yaygın olan bir ses olayıdır:

“ ektikten sonra, daha o duva ı  rtt se, s sled lirse o lan evinden  attiyen o gelinin ** z n ** daha kimse g remez.” (UMA: 198) =  ektikten sonra, daha o duva ı  rtt yse, s sled lirse o lan evinden kattiyen o gelinin **y z n ** daha kimse g remez.

“Hatta e hab-ı hubabi b z m pir m z **pe amberm  .**” (UMA:187) = Hatta a hab-ı hubabi bizim pirimiz **Peygamberm  .**

“Akrep, **il n**  ı idılar, hama alıdı  a  amızı, k pi  apattırdı , bira ıdı  gelid  .” (DA: 88) = Akrep **yılan**  ıkıyordu hemen alıyorduk e yamızı, k p  kapattırıyorduk bırakıp geliyorduk.

“**Sob lıdı** oca a b  k tt k goyar ardı, b le hekaye s leye s leye adrı g lmezdi, uygumuz g lirdi.” (GAA: 133) = **Sobalıydı** oca a bir k t k koyarlardı, b yle hik ye s leye s leye ard  gelmezdi, uykumuz g lirdi.

“Ėbeydi o **köün** oğumuş deilde hanı ėsgiden böyle ninelerimiz dedelerimiz maşallāh yitenehleri olurmuş.” (GAA: 189) = Ebeydi o **köyün**, okumuş değildi hani eskiden böyle ninelerimiz, dedelerimiz maşallah yetenekleri olurmuş.

“Bir de baktım ki günlerden **bele** akşam gün yüzüne, gece olucu ya gün yüzüne bi de baktım ki ōlen sa‘ atinde çığırdı.” (KA: 445) = Bir de baktım ki günlerden **böyle** akşam gün yüzüne, gece (gibi) olur ya bir de baktım ki ōĖlen saatinde çığırdı.

“Ŗlücük, demli Ėalımız yoğ, gene o iki tane bulaşığı lababonun içine **ķomazıķ**.” (KA: 452) = Ŗlecek denli halimiz yok, yine o iki tane bulaşığı lavabonun içine **koymazdık**.

“Arpa **buğda** ėkiyiĖ, ķıfķilik yapıyiğ, ek gelirimiz bi Ėurda dükkenmiz var.” (BA: 99) = Arpa **buğday** ekiyoruz, ķıftķilik yapıyoruz, ek gelirimiz bir hurda dükķânımız var.

“Dėdim **teze** oğlu, sábbah Seyda Melle Emin’in yanına gidelim.” (BA: 122) = Dedim **teyze** oğlu, sabah Seyda Melle Emin’in yanına gidelim.

“Şindi teneke ben aşdım onu bi sáķlama Ėabına aldım üsdüne bi tane şey ėtdim bi de Ėápām var benim yapıdırmışdım tenekeciye üsdüne bi de havlı ķāt **Ėodum** hırp diye otuturdum bitdi o.” (GMA: 229) = Şimdi tenekeyi ben açtım onu bir saklama kabına aldım üstünde bir tane şey ettim bir de kapağım vardı benim yaptırmıştım, tenekeciye üstüne bir de havlu kâğıt **koydum** şıp diye oturturdum bitti o.

“Yaşım benim sekilen iki, sekilen iki senedir burdeyım, anam bubam **kölü** dēl.” (GMA: 176) = Yaşım benim seksen iki, seksen iki senedir burdayım, annem babam **köylü** değil.

“Der neyse giderler havızın başinde **şöle** bī Ėöl.” (AMA: 166) = Der neyse giderler havuzun başında **şöyle** bir Ėöl.

3.3. SES DEĞİŞMELERİ

3.3.1. Ünlü Değişmeleri

3.3.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

3.3.1.1.1. a > e Değişmesi

GDA'da yaygın olarak görülen bir değişmedir.

UMA'da sık görülen değişmedir. Özellikle yabancı kelimelerde görülür:

“Bu **tereften** kapı kapanı, bu **teref** zenzirli. **Heyvanlar** bi yere gidem̄.” (UMA: 171) = Bu **taraftan** kapı kapanıyor, bu **taraf** zincirli. **Hayvanlar** bir yere gidemiyor.

“O zamanın insanları mağarada **rehet** edilerdi.” (UMA: 174) = O zamanın insanları mağarada **rahat** ederlerdi.

“Peki, bu kuşların **fiyeti** niye bele pahalı?” (UMA: 149) = Peki bu kuşların **fiyatı** niye böyle pahalı?

a>e değişimi, SMA'da da UMA'da olduğu gibi alıntı kelimelerde yaygın görülen bir değişmedir:

“Onun hücreci bu karakola karşı olan, o yol, yani bahçeye mektebe **teref** olan, kısımda bi ufağ hücreci war.” (SMA: 168) = Onun hücreci bu karakola karşı olan, o yol, yani bahçeye mektebe **taraf** olan kısımda bir ufak hücreci var.

“Demek o günü **rehmete** getti.” (SMA: 173) = Demek o gün **rahmete** kavuştu.

“**Sebeğ** erken seher wahtidir.” (SMA: 161) = Sabah erken seher vaktidir.

a>e değişimi, DA'da, UMA'nın ve SMA'nın tersine Türkçe kelimelerde yaşanan bir değişmedir:

“Ulā bi el düşti, bi **eyah** düşti, gövde düşti.” (DA: 68) = Ulan bir el düşti, bir **ayak** düşti, gövde düşti.

“O bayramda babalari genlerine elbise alırdı, **eyakķabi**.” (DA: 94) = O bayramda babaları kendilerine elbise alırdı, **ayakkabı** (alırdı).

“Felan ķaleye deyi **oraye** gidecağız.” (DA: 84) = Falan kaleye diyor **oraya** gideceğız.

a>e değışimi BA’da hem Türkçe hem de alınma sözcüklerde görölür:

“**Ķazeye bele**ye uğra!” (BA: 148) = Kazaya belaya uğra!

“Yav dédim Süleyman eliyden düşer **eyağımin** üstünde rüyamda.” (BA: 122) = Ya dedim Süleyman elimden düşer **ayağımin** üstünde rüyamda.

Ünlü incelmesi KA’da da BA’da olduğı gibi hem Türkçe hem de alınma kelimelerde görölün bir değışmedir:

“Her **terefine** ip dolandırırđık.” (KA: 442) = Her **tarafına** dolandırırđık.

“Yüz **tene** haraba veririm.” (KA: 477) = Yüz **tane** haraba veririm.

GAA’da daha çok yabancı kelimelerde görölün, gerileyici ve ilerleyici benzeşme sonucunda ortaya çıkan bir değışmedir:

“...bayrām günleri **ğadeyif** olur, baķķāva olur, sūtlāc olur.” (GAA: 126) = ...bayram günleri **kadayıf** olur, baklava olur, sütlaç olur.

“...aynēn yirmi gün geĉti yirmi birinci gün **birez** canķānmayā başladı.” (GAA: 120) = ...aynen yirmi gün geĉti yirmi birinci gün **biraz** canlanmaya başladı.

“Biz zāten öbürü **haste** yanı ilkoğul ikiyeçe gètti.” (GAA: 121) = Biz zaten öbürü **hasta** yani ilkokul ikinci (sınıfa) gitti.

a>e değişimi UMA’da ve SMA’da olduğu gibi GMA’da da yaygındır:

“...**sebaha** gader bākdık ki **ezen** oğundu yeri şeye gèdek namaza şeye işde, türbiye gètdik.” (GMA: 164) = ...**sabaha** kadar baktıkdık ki **ezan** okundu yeri şeye gidelim namaza şeye işte, türbeye gittik.

“Getirillermiş **hasdelere** gara üzüm, guru gara üzüm verillermiş ām.” (GMA: 209) = Getirirlermiş **hastalara** kara üzüm, kuru üzüm verirlermiş ağam.

“Bu yatanlardan biri padīşahın oğlu biri de yaveri şeyh **meḥemmed**.” (AMA: 155) = Bu yatanlardan biri padişahın oğlu biri de yaveri Şeyh **Muhammed**.

3.3.1.1.2. ı>i Değişmesi

UMA’da daha çok şimdiki zaman eklerinde görünen, ı ünlüsünün i ünlüsüne göre zayıf olmasından kaynaklanan bir değişmedir:

“...hele baḡ, bele ḥeyretime gètti de **baḡiyam** onun için.” (UMA: 130) = ...hel bak, böyle hayretime gitti de **bakıyorum** onun için.

“-Nasıl **yapisan** peki?” (UMA: 213) = Nasıl **yapıyorsun** peki?

“...baḡ düşmişih, daha başka bi iş **yapamiyih**.” (UMA: 214) = ...bak düşmüşüz, daha başka bir iş **yapamıyoruz**.

“Akşam oldı diyer çavuş da orada nām **salmiş** adam iki üç yıldır ‘ askerlik yapı psikopatın biridir.” (SMA: 124) = Akşam oldu diğer çavuş da orada nam **salmış** adam iki üç yıldır askerlik yapıyor psikopatın biridir.

“Bi **varmış** bi yoğmuş iki tane tane arkadaş **varmışlar**.” (SMA: 135) = Bir **varmış** bir yokmuş iki tane adam **varmış**.

Bu değişme, DA’da yaygın olan ve DA için karakteristik özellik arz eden bir değişmedir:

“Düğünümüz olduhtan sora **bañiyam** bi kürsünün üstine...” (DA: 113) = Düğünümüz olduktan sonra bakıyorum bir kürsünün üstüne...

“Orada bi soba kıradıñ suba, **sicañ** ola.” (DA: 91) = Orada bir soba kurardık soba **sıcak** olsun.

“Nasil olsa **yiyeñi**.” (DA:89) = Nasıl olsa **iyoruz**.

BA’da da DA’da olduğu gibi yaygın görülen bir değişmedir:

“Bi kız keten bağlasaydı, bi **dışardan** biri gelse diyidi bu mese övlidir.” (BA: 80) = Bir kız keten bağlasaydı, bir **dışarıdan** biri gelse diyordu bu mesela evlidir.

“Yünnen **yapilidi**.” (BA: 80) = Yün ile **yapılıyordu**.

“İki tepsi paqlava götürisen, beş-**altı** tene şey götürisen içiler.” (BA: 91) = İki tepsi baklava götürüyorsun, beş-**altı** şey götürüyorsun içiyorlar.

GAA’da örnekleri azdır:

“Ëvvelde giliç varımış, kürtler şūr dërdi, türkler giliç hëmen babam **gılicini** çekiyó...” (GAA: 146) = Evvelde kılıç varmış, Kürtler şur derdi, Türkler kılıç hemen babam **kılıcını** çekiyor...

“Beş ay **isparta’da** galdım”. (AMA: 218) = Beş ay **Isparta’da** kaldım.

ı>i değişiminin GMA’da sınırlı sayıda örneği vardır:

“**Ayni** bişdi işde.” (GMA: 159) = Aynı pişti işte.

3.3.1.1.3. o>ö Değişimi

GDA’da nadiren görülen bir değişmedir:

GAA’da yabancı kelimelerde ortaya çıkan bir değişmedir:

“Bī araba tırdı bēn bildim, ḥastalık vardı, adam güsdü **şöfer** dedim nē oldu?”
(GAA: 151) = Bir araba durdu ben bildim, hastalık vardı, adam küstü **şoför** dedim ne oldu?

“He **ğazöz** vardı, ondan sona yidi içTi doydular mı yavrım kalkallar, sofrayı kaldırırlar.” (KA: 444) = He **gazoz** vardı, ondan sonra yedi içti doydular mı yavrum kalkarlar, sofrayı kaldırırlar.

3.3.1.1.4. u>ö Değişimi

GDA’da seyrek görülen bir değişmedir:

“Eşkisiniñ ḳodıḥtan soyra **öfeliyecahsan** onı.” (UMA: 204) = Ekşisini koyduktan sonra **ufalayacaksın** onu.

“Heremiz oldıḥ sekkız on nüfus, **bögün** altı kardaşıḥ.” (UMA: 153) = Herbirimiz olduk sekiz on nüfus, **bugün** altı kardeşiz.

“Duz, duz götüridıḥ **hökmete** teslim édiyıḥ.” (BA: 106) = Düz düz götürüyorduk **hükûmete** teslim ediyorduk. (hükümet<Ar. ḥukûmet)

“**Mörekkep** degil valla!” (BA: 88) = **Mürekkep** değil valla! (mürekkep<Ar. Murekkeb)

“Ustası demiş kine oğlum sen **böğün** eviñe gidicin.” (KA: 460) = Ustası demiş ki oğlum sen **bugün** evine gideceksin.

“Sōna **dōha** okuduk netTik.” (KA: 475) = Sonra **dua** okuduk ne ettik.

“**Hökümet** tü‘ âf, millet tü‘ âf.” (KA: 448) = **Hükümet** tuhaf, millet tuhaf.

“Sabri efendígılın evinde **bögün** ne var?” (UMA: 174) = Sabri Efendigilin evinde ne var **bugün**. (bugün<(bu+gün)

“Çōh şükür gëndini hēç **möhtāc** étmedim köyümüzün yeri fakir köy he he yá yemái ölen yerseniz.” (GAA: 216) = Çok şükür kendimi hiç **muhtaç** etmedim köyümüzün yeri fakir köy he he ya yemeği öğlen yersiniz.

“Demiş ki bu kızı demiş **böyüce**...” (KA: 445) = Demiş ki bu kızı demiş **büyüyünce**...

3.3.1.1.5. u>e Değişimi

GDA’da az görülen bir değişmedir. Tespit ettiğimiz kadarıyla GDA’da tek örneği UMA’da görülmektedir:

Çaylar içilí, meyveler yenir. Tatlı tatlı **felan** gettirílir. (UMA: 148) = Çaylar içilir, meyveler yenir. Tatlı falan getirilir. (falan<Ar. fulān)

3.3.1.1.6. a>á Değişmesi

DA, BA ve KA’da sık görülen bir değişimdir:

“...gündüz bu süsler takılır, gece soyulur, sábağa kıdár **áyahta** bekler.” (DA: 83) = ...gündüz bu süsler takılır, gece soyulur, sabaha kadar **ayakta** bekler.

“Her **máhlede** dostu olan adam.” (BA: 138) = Her **mahallede** dostu olan adam.

“ **Námaz** kılan **námazını** kılar özüne.” (BA: 89) = **Namaz** kılan **namazını** kendine kılar.

“Vār şimdi şurā **yá!nız** dahā önceleri vārıdı dağlārda geyik.” (GAA: 189) = Var şimdi şurda yalnız daha önceleri vardı dağlarda geyik.

“Beş tane ciğer alıñ, yaqıñ ‘**ákrebeleri**yi götürüñ. (KA: 463) = Beş tane ciğer alın, **akrabalarınızı** götürün.

“Şe ‘**alá**addin bacısının ğızı gene bale evlâtliye verdiler kocası öldü.” (KA: 468) = Şey **Alaaddin** bacısının kızını yine böyle evlatlık olarak verdiler kocası öldü.

3.3.1.1.7. a>ä Değişimi

GMA’da görülen çok belirgin ve yaygın olan bir değişmedir:

“Tabî **sohâklar** nerde.” (GMA: 158) = Tabi sokaklar nerde?

“...tud **âğacından** yapılan, meşe **âğacından** yapılan **tâhdadan** yapılan gèyecek.” (GMA: 184) = ...dut **ağacından** yapılan, meşe **ağacından** yapılan **tahtadan** yapılan giyecek.

“Yav şindiki **uşâklara** biz gèyecek bëndiremeyk, yiyecek bëndiremeyk, **säbähleyn...**” (GMA: 185) = Ya şimdiki **uşaklara** biz giyecek beğendiremiyoruz, yiyecek beğendiremiyoruz, **sabahleyin...**

3.3.1.1.8. ā>e Değişmesi

BA’da sık görülen bir değişmedir:

“Bením **cenezem** çıhacağ.” (BA: 129) = Benim **cenazem** çıkacak.

“O kofiyi böyle bağlardı, **etrefinde** de o kırmızı...” (BA: 80) = O kofiyi böyle bağlardı, **etrafında** da o kırmızı...

“Nice dertlilere **dermen** yetirir.” (BA: 143) = Nice dertlilere **derman** getirir.

3.3.1.1.9. o>ó Değişimi

GAA’nın en belirgin özelliklerindendir. GAA’da sık görülen bir değişimdir:

“...fıstıkçılık üzerine arpā, buğdáy, nohūt **ékiyók**...” (GAA: 115) = ...fıstıkçışık üzerine arpa, buğday, nohut **ekiyoruz**...

“Mārdinde **yóh** savūrda batmāna yáqın.” (GAA: 127) = Mardinde **yok** sahurda Batman’a yakın.

“O **a** ismi reō **ğullanıyódum**.” (GAA: 175) = O **kamyonların** ismi Reno **kullanıyordum**.

3.3.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

3.3.1.2.1. e>a Değişmesi

GDA’da ince ünlülerin kalınlaşması bakımından en çok görülen değişimdir:

“Hānı dērler: “su aḥī delí baḥī.” bu olmazsa, eger ağaçlandırılmazsa çuhurova kímí olur. Herḥal bugín **daḫanın** sözi.” (UMA: 133) = Hani derler: “ su akıyor deli bakıyor.” bu olmazsa, eğer ağaçlandırılmazsa Çukurova gibi olur. Herhalde bugün **dekanın** sözü.

“İşte o suyu **içmağa** başlamışlar.” (UMA: 143) = İşte o suyu **içmeye** başlamışlar.

“Dört seneden sora adam dedi ki ben senin **babalın** yemiyem.” (DA: 116) = Dört seneden sonra adam dedi ki ben senin **vebalini** yemem.

“Dedih kırktuh dışariya götürah, hama **bağçaya** gömduh.” (DA: 77) = Dedik korktuk dışariya götürelim, hemen **bağçeye** gömdük.

“**Wıranan** dönmış bu bizim güzel bağlar.” (SMA: 152) = **Viraneye** dönmüş bu bizim güzel bağlar.

“**Alavım** çıktı ‘arşe.” (BA: 143) = **Alevim** çıktı arşa.

“**Bağçaya** saldı senı.” (BA: 132) = Bağçeye saldı senı.

“Évli olan **bayaz**, o keten diyerdi, onu bağlardı.” (BA: 80) = Evli olan **beyaz**, o keten diyerdik, onu bağlardı.

“Getdiler bī gece gel **barabar** gideh deyneginı vurdılar.” (AMA: 195) = Gittiler bir gece gel **beraber** gidelim deyneğini vurdular.

“Su **degirmanı** su **degirmanı** var ya ceryan **degirmanı** yóh.” (AMA: 206) = Su **değirmeni** su değirmeni var ya elektrikli **değirmen** yok.

“Unu da garışdırır garışdırır **ataşda** bişirirdik.” (KA: 478) = Onu da karıştırır, karıştırır **ateşte** pişirirdik.

“O zaman adam geldi beni çıkartmıya, geldi **hastanadan**.” (KA: 443) = O zaman adam geldi beni çıkartmaya, geldi **hastaneden**.

“...şu **ğasaphananıñ** yeri şindi şey oldu ya...” (GMA: 210) = ...şu **kasaphanenin** yeri şimdi şey oldu ya...

“Ey **navar** a dēdi hambal getirmiş, arabacı getirmiş, sã assîñ gessiñ dēdi, ey dēdim.” (GMA: 168) = Ey **ne var** ya dedi hamal getirmiş, arabacı getirmiş, sana alsın gelsin dedi, ey dedim.

“**Madam** sen bana bēle dogrısın ben sana oyun ēdom.” (AMA: 157) = **Madem** sen bana böyle doğrusun ben sana oyun ediyorum.

3.3.1.2.2. ı>í Değişmesi

GDA’nın tamamında bulunmayan bu ünlü değişimi, UMA ve BA’nın belirgin özelliklerindendir. UMA ve BA’da sık görülürken, GAA’da seyrek görülmektedir:

“**Heppíyízín bîlgísí** var, yoh mı?” (UMA: 149) = **Hepinizin bilgisi** var, yok mu?

“Zamanında eşhab-ı kehf, **síze** aynattığım **kímí**, berábár mağaraya sığınmışlar.” (UMA: 159) = Zamanında ashab-ı kehf, **size** anlattığım **gibi** beraber mağaraya sığınmışlar.

“Bi **tenesí** kaçtı bi **tenesí tekerín** altında kaldı.” (UMA: 177) = Bir **tanesi** kaçtı, bir **tanesi tekerin** altında kaldı.

“Tuttu, **arazímí** da üstüne koydu.” (BA: 114) = Tuttu, **arazimi** de üstüne koydu.

“O **senín dizlerindeki** yer dēdi **bízímdır**.” (BA: 123) = O **senin dizlerindeki** yer dedi **bizimdir**.

“Gülduhten sora diyor ki hanımı valla **senín** altında bi iş var.” (BA: 129) = Güldükten sonra diyor ki hanımı valla **senin** altında bir iş var.

“İsmim **sevlí sevímli, sevlí sevímli** bu yoğüdu...” (GAA: 146) = İsmim **Selvi Sevimli, Selvi Sevimli** bu yoktu...

“...dost  sge dost kimi de l  arda   sge  arda  **k b ** de l...” (GAA: 138) = ...dost eski dost gibi de il, karde  eski karde  **gibi** de il.

3.3.1.2.3. i> De i mesi

UMA, BA ve AMA’da s k g r l rken, DA ve GMA’da seyrek g r len bir de i medir:

“**Zal m** ab m uyandı.” (SMA: 133) = **Zalim** abim uyandı.

“**Cam da** hoparloyan ‘ilan  dilir...” (SMA: 109) = **Camide** hoparl r ile ilan edilir...

“O  ına     n  eyi var ya, bazar **camısının** orda.” (UMA: 167) = O K nac    n  eyi var ya, Pazar **Camisinin** orda.

“O  lan, eger **m saf r** para atar...” (UMA: 195) = O  lan, e er **misafir** para atar...

“**      ** oldu      un.” (UMA: 129) = **      ** oldu      in.

“   o deyi **c ns** o   ,    ar ol  c  zdani hele ba ,    tine yatma!” (DA: 67) = H seyin diyor **c ns** o   ,    ar ya c  zdani hele bak,    tine yatma.

“   tuli,  ok **zal md r** dayi, he  yemek vermi buna.” (DA: 69) = Kurtuluyor,  ok **zalimd r** Day , hi  yemek vermiyor buna.

“Bize bu gece **m saf r** olun.” (AMA: 133) = Bize bu gece **misafir** olun.

“   te babam bu el legen n  bu ** br  **, bu pe etey  ta  r.” (AMA: 134) =    te babam bu el legenini bu ** br  **, bu pe eteyi ta  r.

“Çopu yandırdıh, **bırbırımızı** görüyorduğ içerde”. (BA: 119) = Çöpü yakardık, **birbirimizi** görüyorduk içerde.

“Diyi valla Seyda **Bısmıl’e** gidecağam.” (BA: 121) = Diyor valla Seyda **Bısmıl’e** gideceğim.

“Almannar ğumaşı **ısdambıl** yahüdilerinden getirillerdi.” (GMA: 195) = Almanlar kumaşı **İstanbul** Yahudilerinden getirirleri.

“Ondan sōna şişe **fabrıhası** gurdu ğarşıyağ’a da kimse yoğdu bağı vardı orda, bahçesi.” (GMA: 190) = Ondan sonra şişe **fabrikası** kurdu Karşıyaka’da kimse yoktu bağı vardı orda, bahçesi.

3.3.1.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

GDA’da yuvarlaklaşmadan çok düzleşme yönelimi vardır. Bu nedenle GDA’da düz ünlülerin yuvarlaklaşması örnekleri azdır.

3.3.1.3.1. ı>u Değişmesi

DA ve BA’da sık görülürken diğer GDA’da seyrek görülen bir değişmedir:

“Ne varsa çerez, yüzümdür, **bastuğdır** filandır.” (DA: 91) = Ne varsa çerez, üzümdür, **pastuhtur** filandır. (pastuh>pestil)

“Dev **puñarıñ** gözine oturmuş, ‘avtadan ‘avtıya bir taş şıllıh edellermiş.” (KA: 472) = Dev **pınarın** gözüne oturmuş, haftadan haftaya bir taş şıllık ederlermiş.

“Hani kaç altun, kaç elbise veya kaç **ayağkabu**.” (BA: 100) = Hani kaç altın, kaç elbise veya kaç **ayakkabı**.

“Kürtük degil, **zubun** diyiler.” (BA: 85) = Kürtük değil, **zıbın** diyorlar.

“Otuz doğuz doğumluyum ben elin **ķapsunda...**” (GAA: 155) = Otuz dokuz doğumluyum ben elin **ķapısında...**

3.3.1.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

3.3.1.4.1. u>ı Değişmesi

GDA’da en yaygın görülen ünlü değişmelerindendir:

“Bi de çoğ pis **deddi’aları** vardır.” (UMA: 208) = Bir de çok pis **bedduaları** vardır.

“Eşkisini ķodıđtan soyra öfeliyecağsan **onı.**” (UMA: 204) = Ekşisini koyduktan sonra ufalayacaksın **onu.**

“Kadınlar çoluğ çocuğnan beraber orada giderdiler çi kűfte **yoğırmaya**, dolma, çeşitli yemekler, çeşitli tatlılar.” (SMA: 162) = Kadınlar çoluk çocukla beraber orada giderlerdi çiğ kűfte **yoğurmaya**, dolma, çeşitli yemekler, çeşitli tatlılar.

“**Bılgura** ķarşılıđ. **Bılgurlan** beraber” (SMA: 163) = **Bulgurla** ķarşılık. **Bulgurla** beraber.

“Birinde **Yusıf**, dokuzunda da bizim ablamın oğlı Cengiz İzmir’de düğün yapacağ.” (DA: 109) = Birinde **Yusuf**, dokuzunda da bizim ablamın oğlu Cengiz İzmir’de düğün yapacak.

“...ben ne Kur’ an **ķursına** gididim, ne **okıla** gididim.” (DA: 96) = ...ben ne Kur’ an **kursuna** gidiyordum, ne de **okula** gidiyordum.

“Ondan sōra **otırırdığ**, yemeklerini yiyerdiler.” (DA: 95) = Ondan sonra **otururduk**, yemeklerini yerlerdi.

“Ondan sōna da aḥması bitTi mi şey edellerdi, bir tene **çabıt** tutunullardı, geri yatağın içine girellerdi.” (KA: 467) = Ondan sonra da akması bitti mi şey ederlerdi, bir tane **çaput** tuttururlardı, geri yatağın içine girerlerdi.

“ ...avradını olmadığın yerde yatırma, kimsiye güvenme **namısını**, demiş...” (KA: 460) = ...karını olmadığın yerde yatırma, kimseye güvenme **namusunu**, demiş...

“ Elíní **omızına** vurî, çıḥî.” (UMA: 185) = Elini **omuzuna** vuruyor, çıkıyor.

“**Buyır** söyle, **buyırın** gelin.” (UMA: 232) =**Buyur** şöyle, **buyurun** gelin.

“Ondan sōra **otırırdıḥ**, yemeklerini yiyerdiler.” (DA: 95) = Ondan sonra **otururduk**, yemeklerini yerlerdi.

“Vala **yoğırırım** o Țaricdağı, o güzel o lavaşlari heppi böyle yağlı yağlı götürüdim.” (DA: 115) = Valla **yoğuruyordum** o Karacadağı, o güzel lavaşları hepsini böyle yağlı yağlı götürüyordum.

“Çantama tegme **wurıldı** orda.” (SMA: 179) = Çantama tekme **vuruldu** orda.

“...**uyḥısızlıḥtan** yatmışız ḥaberimiz yoḥtır bızım.” (SMA: 126) = ...**uykusuzluktan** yatmışız haberimiz yoktur bizim.

“Ben de kepçeye pilavımı **doldırıyam** rastgele.” (BA: 104) = Ben de kepçeye pilavımı **dolduruyorum** rastgele.

“İki de **ķıraḥlarımda** taḥmiştıḥ.” (BA: 84) = İki tane de **kulaklarıma** takmıştık.

“Bēlik **ķomitānı** vardı şükrü tanyēri benı yānına aldı, posta ben oḥulda bizim şükrü ḳanatlı vardı jendırmenın orgēnāraḥı o zımān şükrü ḳanatlıydı he işte nēblīm bī

geldim ceyhāna göçtüm iki evliydim.” (GMA: 138) = Bölük **komutanı** vardı Şükrü Tanyeri beni yanına aldı, posta ben okulda bizim Şükrü Kanatlı vardı, Jandarma Orgenerali o zaman Şükrü Kanatlıydı he işte ne bileyim bir geldim Ceyhan’a göçtüm iki evliydim.

“**Mısā** dedi iki yıllığı tutturdı getmiyó dedi onu yánıma gönder...” (GAA: 121) = **Musa** dedi iki yıllığı tutturdı gitmiyor dedi onun yanına gönder...

“Kimi yordu gaynadır, dadlı olmalı, eti goymalısın, etnen nohut bişer, **fasılyayı** üsdüne atarsın.” (GMA: 161) = Kimi yoğurdu kaynatır, tatlı olmalı, eti koymalısın, et ile nohut pişer, **fasulyeyi** üstünr atarsın.

“Yavaş yavaş buam da ciyer **gavırması...**” (GMA: 203) = Yavaş yavaş babam da ciğer **kavurması...**

3.3.1.4.2. ü>í Değişmesi

UMA’nın çok belirgin özelliklerindendir. UMA’da yaygın bir şekilde görülen bu ünlü değişmesi, UMA için karakteristik bir özellik göstermektedir:

“Bu adam unı alır **göttirir...**” (UMA: 218) = Bu adam onu alır **götürür**.

“**Öldiginde** yüz bin lera bi şeye bağlamış.” (UMA: 152) = **Öldüğünde** yüz bin lira bir şeye bağlamış.

“Çimento **töktirdim**, hamballığı yaptım.” (UMA: 180) = Çimento **döktürdüm**, hamallık yaptım.

“O tawanın da içersinde her bir **biyüklığı** yimurtanın biyüklığı keder...” (SMA: 207) = O tawanın da içerisinde her bir **büyükülüğü** yumurtanın büyüklüğü kadar...

3.3.1.4.3. ö>e Değişimi

ö sesinin kapalı e sesine dönüşmesi şeklinde olan değişimdir. DA'ya özgü bir değişim olup, sözcüklerin ikinci ünlüsü olan e vokalinin inceltici etkisiyle oluşan bir değişimdir. Bu değişim DA için karakteristik bir özellik taşımaktadır:

“Ondan sora aylar yıllar **bēle**.” (DA: 63) = Ondan sonra aylar yıllar **böyle**...

“Oğlum ū, **bēle şēle** bilmem ne...” (DA:124) = Oğlum, **böyle şöyle** bilmem ne.

“Dedi haḥ **ēve** sürmez götürürem.” (DA: 111) = Dedi hah **öğleye** kadar sürmez götürürüm.

3.3.1.5. Geniş Ünlülerin Daralması

3.3.1.5.1. a>ı Değişmesi

GDA'da birçok örneği mevcuttur:

“Bahçalarda **oynıyan**, söliyen, salınçağa binen...” (UMA: 192) = Bahçelerde **aynayan**, söyleyen, salınçağa binen...

“İşte **orıyı** ziyaret ettih.” (UMA: 160) = İşte **orayı** ziyaret ettik.

“...bi kōmıṭa çadıri bi miṭbaḥ çadıri o diğēr çadıri da walla tam olaraḥ bilmiyem ama bi çadır **dıha** wardı.” (SMA: 125) = ...bir komuta çadırı, bir mutfak çadırı o diğer çadırı da vllahi tam olarak bilmiyorum ama bir çadır **daha** vardı.

“Kōndıgı gibi **riḥet** tutup vēriyōr çocuğa al oğlum on paran da senin olsun, kuş da senin olsun.” (SMA: 153) = Konduğu gibi **rahat** tutup veriyor çocuğa al oğlum on paran da senin olsun, kuş da senin olsun.

“Biz **hıraba** deyidiĥ hani, otuz kırĥ evdi.” (DA: 119) = Biz **harabe** diyorduk hani, otuz kırk evdi.

“O ĥün, ‘aynı **mıĥrīb** zámanı.” (BA: 104) = O ĥün aynı **maĥrīb** zamanı. (Akşam vakti<Ar. maĥrīb)

“Kıtlıĥ orda kıalsın, yani **kıtlıĥ** olmadıĥı záman de buĥda ékmeĥi az az yiyordular.” (BA: 119) = Kıtlık orda kalsın, yani **kıtlık** olmadıĥı zaman da buĥday ekmeĥi az az yiyorlardı. (kıtlık>Ar. **ķaĥtlık**)

“Saymıyacam o yerinde goldı **bunı** şedye derlerdı cırmigde.” (AMA: 240) = Saymayacaĥım o yerinde kaldı **buna** şedye derlerdı Ćermikte.

“Getdı bu sefer de o gardasını **mıĥaraya** ĥötırdı.” (AMA: 274) = Gitti bu sefer de o kardeşini **maĥaraya** ĥötürdü.

“Demiş bu senin babansa ben bundan aylıĥ maylıĥ **almıyācam**.” (AMA: 240) = Demiş bu senin babansa ben bundan aylık maylık **almayacaĥım**.

“Hādı oĥlım ĥeT de bizim köyın berberını **ĥıĥır**. Gider köyın berberını **ĥıĥırırılar**. (AMA: 146) = Hadi oĥlum git de bizim köyün berberini **ĥaĥır**. Gider köyün berberini **ĥaĥırırılar**.

“Nası ĥeřdi fir fir, ĥözünü acık **yummiya** ben şeyle bāzen başımı yasdā ĥodōm.” (GMA: 158) = Nasıl ĥeĥti fir fir, ĥözünü azıcık **yummaya** ben şöyle bazen başımı yastıĥa koydum.

“Başladık dürüm **satmiya**.” (AMA: 203) = Başladık dürüm **satmaya**.

“Amma şunu biliym ben oruya goyun **almıya** gëtdēimde tedaşın işçileri kepce getirmiş o mezalları söküydü.” (AMA: 195) = Ama şunu biliyorum ben oraya koyun **almaya** gittiğimde tedaşın işçileri kepçe getirmiş o mezarları söküyordu.

“Et alırsan **tavıya** kıorsan.” (UMA: 206) = Et alırsın, **tavaya** koyarsın.

“...köşe başlarında **oynıya oynıya**, fasıl ède ède, kıonısa kıonısa...” (UMA: 197) = ...köşe başlarında **oynaya oynaya**, fasıl ede ede, konuşıa konuşıa...

“...yëdi yüz èlli gişı üc **jendirme...**” (GAA: 138) = Yedi yüz elli kışı üç **jandarma...**

“Bëlik kıomıtānı vardı şükrü tanyëri benı yānına aldı, posta ben okulda bizim şükrü kıanatlı vardı **jendirmenın** orgēnāraşı o **zımān** şükrü kıanatlıydı he işte nēblīm bī gēldim ceyhāna göçtüm iki evliydim.” (GAA: 138) = Bölük komutanı vardı Şükrü Tanyeri benı yanına aldı, posta ben okulda bizim Şükrü Kanatlı vardı, **Jandarma** Orgenerali o **zaman** Şükrü Kanatlıydı he işte ne bileyim bir geldim Ceyhan’a göçtüm iki evliydim.

“Bura **sıgımıyannar** köv ğurmuşlar köv.” (GMA: 194) = Buraya **sıgımayanlar** köy kurmuşlar köy.

“İşde şindi soñ **aşamıya** geldik, işde ğadısdroyu bizim avıhat mahkemiye veriy...” (GMA: 211) = İşte şimdi son **aşamaya** geldik, işte kadastroyu bizim avukat mahkeme veriyor...

3.3.1.5.2. e>i Değişmesi

GDA’da yaygın görülen bir değişmedir:

“Şındı kim **hisaba** alı.” (UMA: 191) = Şimdi kim **hesaba** alıyor.

“A burada olsun inşallah aşağıya **düşmiye**.” (SMA: 136) = A burada olsun inşallah aşağıya **düşmez**.

“Senin bir daha dama çıktığını **görmiyecağam**.” (SMA: 153) = Senin bir daha dama çıktığını **görmeyeceğim**.

“**Temizliyen** adam geldi.” (KA: 442) = **Temizleyen** adam geldi.

“O günner gide **gelmiye**.” (KA: 447) = O günler gitsin **gelmesin**.

“Kızını **istiyecağam** deyî.” (DA: 74) = Kızını **isteyeceğim** diyor.

“Deyî vallah **getmiyecağam** oğlum.” (DA: 68) = Diyor vallah **gitmiyeceğim** oğlum.

“...arazisini satıyó, köyünü satıyó hêr bî **şisini** satıyó babam asgerini düzüyó.” (GAA: 147) = ...arazisini satıyor, köyünü satıyor her bir **şeyini** satıyor babam askerini düzüyor.

“Onlardan gël lâ dèdi senin gözünü **öpim** dèdi, ben elîne gëttim bî öptüm.” (GAA: 140) = Onlardan gel la dedi senin gözünü **öpeyim** dedi, ben eline gittim bir öptüm.

“**Kefin** tektir.” (BA: 87) = **Kefen** tektir.

“**Perçimi** büküm büküm.” (BA: 135) = **Perçemi** büküm büküm.

“Ben sabah **yimēne**, āşam **yimēne** ekmek de **yimem** onu eyle **yirim**, severim.” (GMA: 160) = Ben sabah **yemeğine**, akşam **yemeğine** ekmek de **yemem** onu öyle **yerim**, severim.

“Biz geçiyken, bağa gëdiyken o sudan alırdık, **içmiye**.” (GMA: 192) = Biz geçerkeni bağa giderken o sudan alırdık, **içmeye**.

“**Gene** bacım senin suçın varmış benim hêç yoğdı.” (AMA: 142) = **Yine** bacım senin suçun varmış benim hiç yoktu.

3.3.1.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

3.3.1.6.1. i>è Değişimi

i sesinin kapalı e sesine dönüşmesi şeklinde olan bu ünlü değişmesinin örnekleri azdır:

“Orda çalışırken gençliğimde yarım kollı fanilye **gëyerdım**.” (UMA: 130) = Orda çalışırken gençliğimde yarım kollu fanila **giyerdim**.

“O kêçeyî koyar gögsínin altına, kendi kendini kaldırır **ëndírır** vurur gögsíyle.” (UMA: 187) = O keçeyi koyar göğsünün altına, kendi kendini kaldırır **indirir** vurur göğsüyle.

“Sen diyi ana kılıhsız **gëyinisen**, onunçin kızın anası sahan ele edi.” (DA: 124) = Sen diyor ona kılıksız **giyiniyorsun**, onun için kızın anası sana öyle ediyor.

“Bi ine vurdılar, ineden sora **ëyileşti**.” (DA: 107) = Bir iğne vurdular, iğneden sonra **iyileşti**.

“...jendirmeler sêçiyólâr dëdi, **pëyádelik** he bu sêfer yëdi yüz ëllı kişi seçtiler...” (GAA: 138) = ...jandarmalar seçiyorlar dedi, **piyadelik** he bu sefer yedi yüz elli kişi seçtiler...

“...anası da babası da gendiylē gelirmiş savāşa anasıyla babasıyla **gētmeyin...**”
(GAA: 148) = ...anası da babası da kendiyle gelirmiş savaşa anasıyla babasıyla **gitmeyin...**

“Gene bacım senin suçın varmış benim **hēç** yoḥdı.” (AMA: 142) = Yine bacım senin suçun varmış benim **hiç** yoktu.

3.3.1.6.2. u>o,ö Değişmesi

GDA’da hem Türkçe hem de alınma kelimelerde görülen bir değişmedir:

“Malkara’dan sonra **қақтық істанбол’а** geldim.” (UMA: 180) = Malkara’dan sonra kalktık **İstanbul’a** geldim.

“Şındı **аламыон** geldí, **çelik** geldí.” (UMA: 134) = Şimdi **alüminyum** geldi, **çelik** geldi.

“**Бөгүн** altı kardaşıh heremizinkı mesele yeddi tene...” (UMA: 153) = **Bugün** altı kardeşiz her birimizinkı mesela yedi tane...

“...herkes biliyo işāreti **borda** ôreniyó yá imhā da ēdermiş...” (GAA: 195) = ...herkes biliyor işareti **burda** öğreniyor ya imha da edermiş.

“Çōḥ şükür gēdini hēç **mōhtāc** étmedim köyümüzün yēri fakir köy he he yá yemái ölen yērseniz.” (GAA: 216) = Çok şükür kendimi hiç **muhtaç** etmedim köyümüzün yeri fakir köy he he ya yemeği öğlen yersiniz.

“**Қорназлғ** yapıдım iyiydi.” (BA: 116) = **Kurnazlık** yapıyordum iyiydi.

“**Қоветіміз** yoḥ.” (BA: 93) = **Kuvvetimiz** yok.

“Şurda dükkânı var, **şordan** çıkdı kimi millet...” (GMA: 180) = Şurada dükkânı var, **şuradan** çıktı kimi millet...

“Ne vardıkine biz güccük uşādık, āyāmıza āyākğabı elimize geçmezdi, **ğondura**.” (GMA: 184) = Ne vardı ki biz küçük çocuktuk, ayağımıza ayakkabı elimize geçmezdi, **kundura**.

3.3.2. Ünsüz Değişmeleri

3.3.2.1. Sedalılaşıma

Sedasız ünsüzlerin değişerek yerini sedalı karşılıklarına bırakması olayıdır. Tonlulaşıma ve ötümlüleşme olarak da adlandırılmaktadır. Ünsüzlerdeki bu değişmeler GDA’da yaygın bir şekilde görülmektedir. GDA’da en yaygın değişmeler ise $k > g$ ve $t > d$ değişmeleridir.

3.3.2.1.1. $k > g$ Değişmesi

Çoğunlukla ince ünlülerin yanında oluşan bu ses olayı, kelime başında, ortasında ve sonunda görülmektedir. DA’da çoğunlukla kelime sonlarında rastlanır:

“İşte baḡ ēle **erkeḡler** var baḡsız.” (DA: 77) = İşte bak öyle **erkekler** var bahtsız.

“**Demeg** içerdekilere biri de ḡakimdir.” (DA: 71) = **Demek** içerdekilere biri de hâkimdir.

“Üş tene, dört tene koyun alan iki tene **geçi** vuridi arasında, kavurmasını yapıdi.” (DA: 120) = Üç tane, dört tane koyun alan iki tane **keçi** vururdu arasında, kavurmasını yapıyordu.

“Hem ‘umrı de **gendi** de ḡalın bakır oldıḡı için ‘ümri uzundur.” (UMA: 129) = Hem ömrü de **kendi** de kalın bakır olduḡu için ömrü de uzundur.

“Genní genníne biraz **ekmeg** yapsın.” (UMA: 218) = **Kendi kendine** biraz **ekmek** yapsın.

“Sōra da **çegirdek** getirılır.” (SMA: 214) = Sonra da **çekirdek** getirilir.

“Bunarí, **çüngü** hepsi çoğu unutuldı.” (SMA: 252) = Bunların, **çünkü** hepsi çoğu unutuldu.

“O **deligten** yolcular gidib gelirdi.” (BA: 109) = O **delikten** yolcular gidip gelirdi.

“O zaman kocam degildi, **gişimíz** diyidiğ.” (BA: 110) = O zaman kocam değildi, **kişimiz** diyorduk.

“**Mércimeg** bulamidiğ.” (BA: 120) = **Mercimek** bulamıyorduk.

“Biri öldü, biri de **tergledi**, şeyde **asgerliimi** istānbulda yáptım.” (GAA: 155) = Biri öldü, biri de **terk etti**, şeyde **askerliğimi** İstanbul’da yaptım.

“**Ėsgiden** bura ormāndı, şu da vār dört çevreyi çevirmiş.” (GAA: 124) = **Eskiden** burası ormandı, şu da var dört duvar çevreyi çevirmiş.

“Şindi de geri tekral ġarşıyağ’a da **bebeg** şeyleri işde ġaryula örtüsü, **bebeg** işleri yapıymış, onu yapıymış artığ.” (GMA: 162) = Şimdi de geri tekrar Karşıyaka’da **bebek** şeyleri işte karyola örtüsü, **bebek** işleri yapıyormuş, onu yapıyormuş artık.

“Şindi belli başlı **mesleg** oldu.” (GMA: 176) = Şimdi belli başlı **meslek** oldu.

“Mâharif kağvesinde bir adam **genni** öyretmiş.” (KA: 446) = Maarif kahvesinde bir adam **kendi** öğretmiş.

“Eskiden doğumları kövlerden, şeylerden avrat getirillerdi, yanı bilgili **gişi** deyim.” (KA: 467) = Eskiden doğumları köylerden, şeylerden avrat getirirlerdi, yanı bilgili **kişi** diyeyim.

“**Ġardaşlarım** çıhTı. **Ġardaşımı** cellaT etTın.” (AMA: 134) = **Kardeşlerim** çıktı. **Kardeşlerimi** cellat ettin.

3.3.2.1.2. t>d Değişimi

Bu değişim GDA’da en çok görülen değişimlerdenidir. Yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Kelime başında, sonunda ve ortasında görüldüğü örnekler mevcuttur:

“Hazreti Hamza kestirince, Hazreti ‘Ali şak şak şak deyi **daşlarnan** demirleri kaleye çağmağ isti.” (DA: 84) = Hazret-i Hamza kestirince, Hazret-i Ali şak şak şak deyip **taşlarla** demirleri kaleye çakmak istiyor.

“Ağzınızın **dadını** dedim bozmiyayım.” (DA: 64) = Ağzınızın **tatını** dedim bozmayayım.

“Ondan sora çekilmiş ette kıyma, domatezi doğrıyacağsan, biberi sarmısağı, pul biberi, **düzü** atarsen.” (SMA: 111) = Ondan sonra çekilmiş ete kıyma ve domatesi doğrayacaksın, biberi, sarmısağı, pulbiberi, **tuzu** atarsın.

“Béle bi **daş** getiri elínin öğüne koya.” (SMA: 219) = Böyle bir **taş** getiriyor elinin önüne koyuyor.

“Dédi üçüncü **hudbede** de saz çalacağsan.” (BA: 127) = Dedi **hutbede** de saz çalacaksın.

“Onnan sora beş ay-**dörd** ay, doktor arkadaş **idi**, istirahat éttim.” (BA:117) = Ondan sonra beş ay-**dört** ay, doktor arkadaştı, istirahat ettim.

“**Dabānca** birinci **dabānca** bu **dabānca** dahā göstertmemişler birine bī tānesinin bizim bī aqrābanın kötü bī **dabancası** vār gētmışler parasıynān onu göstertmişler.” (GAA: 161) = **Tabanca** birinci **tabanca** bu **tabanca** daha göstertmemişler birine bir tanesinin bizim bir akrabanın kötü bir **tabancası** var gitmişler parasıyla onu göstertmişler.

“...kēklik vurmuş hā **davşān** vurmuş hā git söyle bizim ēve gētirsin.” (GAA: 137) = ...keklik vurmuş ha **tavşan** vurmuş ha git söyle bizim eve getirsin.

“Selavat getire getire **darakTan**, yüzükten suyu başına kırklarım.” (KA: 458) = Salavat getire getire **taraktan**, yüzükten suyu başına dökerim.

“Bayram depesinde orda da bir halay **dutar**, halay çekerdik.” (KA: 477) = Bayram tepesinde orda da bir halay **tutar**, halay çekerdik.

“Gel bu gece barmağını kesim **duzla** isotı bāsim. (AMA: 137) = Gel bu gece parmağını keseyim **tuzla** isotu basayım.

“Ben de çiy **simid atdım** ama beğmez godum, şeker godum.” (GMA: 231) = Ben de **simit attım** ama pekmez koydum, şeker koydum.

“...çadırına gētsēn beş altı **çeşid**, yok pendirdi, yok leçerdi, yok bilmem neydi var.” (GMA: 185) = ...çadırına gitsen beş altı **çeşit**, yok peynirdi, yok reçeldi, yok bilmem neydi var.

“Bunları bibernen **duznan** güzel ezdiğtan soyna birez sulandıracağsan. (UMA: 131) = Bunları biberle, **tuzla** güzel ezdikten sonra biraz sulandıracaksın.

3.3.2.1.3. p>b Değişmesi

GDA’da az görülen bir değişmedir:

“Burgulu legene koymadan önce burgul temsil bi **ķabta**, biberi, ķarabiberi, soķanı...” (UMA: 131) = Bulguru leģene koymadan önce bulgur temsil bir **kapta**, biberi, karabiberi, soķanı...

“**Beksemet** yapidiķ fırınnarda.” (BA: 106) = **Peksimet** yapıyorduk fırında.

“Onnan sora, ğaz ocağı çıķtı, ğaz ocağından sora hele bu **İbraĝazlar** çıķtılar.” (BA: 119) = Ondan sonra, gaz ocağı çıķtı, gaz ocağından sonra hele bu **İpragazlar** çıķtılar.

3.3.2.1.4. ķ>c Deĝişmesi

GDA’da seyrek görülen bir deĝişmedir:

“Ya Rebbi **sucumuz** nedir?” (SMA: 174) = Yarabbi **suķumuz** nedir?

“**Saclar** olur.” (SMA: 204) = **Saçlar** olur.

“Geldi uzaķtan baķtı bi **genc** orda ottırı.” (UMA: 247) = Geldi baktı bir **genķ** orda oturuyor.

“Altın idim **tunc** oldım, ayıķlandım pırınc oldım.” (UMA: 241) = Altındım **tunķ** oldum, ayıklandım, pirińç oldum.

“Evinden **ac** ĝet, misafirliĝa ĝet ķarnın doyar.” (DA: 94) = Evinden **aķ** git, misafirliĝe git karnını doyur.

“Bu sefer onları bōle iskelenin ũstine heppi beķe **aĝac aĝac** dikidi.” (DA: 92) = Bu sefer onları bōyle iskelenin ũstüne hepsi bōyle **aĝaķ aĝaķ** dikerdi.

“Hemşirelerden birine dēdi bir ĩne ĝetir **cocuĝa** vūr dēdi.” (GAA: 119) = Hemşirelerden birine dedi bir iĝne getir **ķocuĝa** vur dedi.

“**Borc** yoḥ idi, bi séy yoḥ idi.” (BA: 120) = **Borç** yoktu, bir şey yoktu.

“**Güclerí** yétmidi.” (BA: 124) = **Güçleri** yetmiyordu.

“İşde **sādic** olur.” (GMA: 200) = İşte **sağdıç** olur.

“Küfür edemeñ, âhâra atallar seni, **oruc** yiyemeñ âhâra atallar seni, âhâra atallar.” (GMA: 180) = Küfür edemem, akara atarlar seni, **oruç** yiyemem akara atarlar seni, akara(akarsu) atarlar.

3.3.2.1.5. f>v Değişmesi

GDA’da örnekleri azdır:

“Onı kîreçden yapmışlardı o zaman çimento yoḥtı bu mancınıḡlar **gavırların** işidir.” (UMA: 181) = Onu kireçten yapmuşlardır o zaman çimento yoktu bu mıcınıklar **kâfirlerin** işidir.

“Bi **esnav** bile olsadi deydidi ma utanmisiz?” (DA: 97) = Bir **esnaf** bile olsaydı derdi ya utanmıyor musunuz?

“Oruci açardılar, **evendime** söliyim, bu da‘ fe giderdiler terevühe.” (DA: 93) = Orucu açarlardı, **efendime** söyleyeyim, bu defa giderlerdi teravihe.

“Tabi ki ben de Siwerekle ilgili çalışma yaptığım için éé ben de **teklivín** üzerine sewe sewe kabul éttim.” (SMA: 237) = Tabi ki ben de Siwerekle ilgili çalışma yaptığım için e ben de **taklifin** üzerine seve seve kabul ettim.

“İşTe bele bele total olmuş, ‘**avtadan** ‘**avtıya** bir adam gidiyo...” (KA: 472) = İşte böyle böyle total olmuş, **haftadan haftaya** bir adım gidiyor...

“Kuzey **tarāv**larında kār vardı, güney tarāflarında yeşillik bahār gibi...”
(GAA: 208) = Kuzey **taraf**larında kar vardı, güney taraflarında yeşillik bahar gibi...

“Merkeze cumhuriyete gēldik on iki sēne burda oħuttuktan sonā **müvettişlik** bölümünü kazandık gittik.” (GAA: 184) = Merkeze Cumhuriyete geldik on iki sene burda okuduktan sonra **müfettişlik** bölümünü kazandık.

3.3.2.1.6. s>z Değişmesi

GDA’da seyrek görülen bir değişmedir. Kelime başında, ortasında ve sonunda görülebilmektedir:

“Yüz **sekzen** doḡkız bin ceza bundan bir ay evvel geldi.” (UMA: 153) = Yüz **seksen** dokuz bin ceza bundan bir ay önce geldi.

“Eşhab-ı keḡ’ı ziyaret éttiḡten sōra sabahsı bindiḡ tekrar **otoboza**.” (UMA: 159)
= Ashabı Kef’i ziyaret ettikten sonra sabah bindik tekrar **otobüse**.

“Evde millet gelip gidecaḡ ya baş saḡlıḡı dileceḡ, ya ta‘ziye dileceḡ **herkez** cenaze hazırlıḡından urḡaşı.” (SMA: 116) = Evde millet gelip gidecek ya baş saḡlıḡı dileyecek, ya taziye dileyecek **herkes** cenaze hazırlıḡıyla uğraşıyor.

“Ondan sora çekilmiş ette kıyma, **domatez**i doḡrıyacaḡsan, biberi sarmısaḡı, pul biberi, düzi atarsen.” (SMA: 111) = Ondan sonra çekilmiş ete kıyma ve **domatesi** doḡrayacaksın, biberi, sarmısaḡı, pulbiberi, tuzu atarsın.

“**Hapiz** édiyorlar, bu kâder vérecaḡsan.” (BA: 93) = **Hapsediyorlar**, bu kadar vereceksin.

“Bíz **domaté**z yiyidiḡ? “(BA: 84) = Biz **domates** yiyorduk.

“Acemi birliğ izmîr yēni foçā ordān doğru doğuyā vaļļā acemi birliğim hēp māceraydı günlük **zopā** yiyódum.” (GAA: 127) = Acemi birlik İzmir Yenifoça ordan doğru doğuya valla acemi birliğim hep maceraydı günlük **sopa** yiyordum.

“Adıyámanda **minibüz** durağında bēklerim sizi üc gişi arhadaşļār dēdi...” (GAA: 196) = Adıyamanda **minibüs** durağında beklerim sizi üç kişi arkadaşlar dedi...

Herşe yerinde duruyo, **zebzeler**, şeyler, onnan sona, geysi, elbiseler, bilmem neler... (KA: 471) = Her şey yerinde duruyor, **sebzeler**, şeyler, ondan sonra giysi, elbiseler, bilmem neler...

3.3.2.1.7. k<g Değişmesi

DA’da daha çok kelime sonlarında görülen bu değişim, bu ağız için karakteristik bir özellik taşımaktadır:

“Herif baļi ulā koltuğının altında ‘acayip bi **yaratıg** var.” (DA: 70) = Adam bakıyor ya koltuğunun altında acayip bir **yaratık** var.

“Herif deli oli ha, herif divāne oli, böyle **şog** geçiri.” (DA: 64) = Adam deli oluyor ha, adam divane oluyor, böyle **şok** geçiriyor.

3.3.2.1.8. k>ğ Değişmesi

AMA’da görülen yaygın değişmelerdendir. Diğer GDA’da az kullanılmaktadır:

“Sen benden gıcılön sen benim **ğumam** mısın?” (AMA: 140) = Sen benden gıcık alıyorsun sen benim **kumam** mısın?

“Pır aTladılar havızın başına üç dene **ğız** durdı.” (AMA: 132) = Pır atladılar havuzun başına üç tane **kız** durdu.

“...üzerinde geçti çöktü yıkıldı aynı **göprüydü**, bî de köristenin altında...”
(GAA: 184) = ...üzerine geçti çöktü yıkıldı aynı **köprüydü**, bir de köristenin altında...

“...oturullardı, bi **ğahve** bi çay veriyken ğapıyı şeyle tık tık döverdik...”
(GMA: 157) = Otururlardı, bir **kahve** bir çay verirken kapıyı şöyle tık tık döverdik...

“**Yöğ** dedim, **ğaynnam** dedi ki gelinçi isdeme ben sâ bilenzik alıym dedi.”
(GMA: 157) = **Yok** dedim, **kaynanam** dedi ki gelince istemeye ben sana bilezik alayım dedi.

3.3.2.1.9. k>κ Değişmesi

k sesinin, yarı tonlu k - g arası ön damak ünsüzü olan κ'ye dönüşmesidir. GMA'nın karakteristik bir özelliği olan bu değişmenin oluşmasında *a* ile *e* arası bir ses olan *ā* sesinin büyük bir etkisi vardır:

“**kākdık** ora gētdik adam şeyle geldi.” (GMA: 179) = **Kalktık** oraya gittik
şöyle geldi.

“...işde ben de eviñ içinde dolanıym, oturuym, **soḥākda** oyneyk, anam dedi...”
(GMA: 182) = ...işte ben de evin içinde dolanıyorum, oturuyorum, **sokakta** oynarken,
anam dedi...

“...eveli **ufākdım** usdam gētdi āyāma bi dene...” (GMA: 184) = ...önceden
ufaktım ustam gitti ayağıma bir tane...

3.3.2.2. Sedasızlaşma

Sedalı ünsüzlerin değişerek yerini sedasız karşılıklarına bırakması olarak tanımlanır. Tonsuzlaşma ve ötümsüzleşme olarak da adlandırılmaktadır. GDA'da sedalılılaşmanın sedasızlaşmaya göre daha sık olduğu görülmektedir.

3.3.2.2.1. d>t Değişmesi

Kelime başında, ortasında ve sonunda görülebilen bu değişme, UMA'da görülen en yaygın sedasızlaşma örneği olup AMA'da da sık kullanılmaktadır. DA'da, BA'da, KA'da, GMA'da, SMA'da ve GAA'da ise örnekleri azdır:

“Hazret-i peyhamber medine'ye géttiğinde o bađi ki **patişah** ayağını uzatmış ‘arabada gidiler.” (UMA: 133) = Hazret-i Peygamber Medine'ye gittiğinde o bakıyor ki **padişah** ayağını uzatmış arabada gidiyorlar.

“Geldím gene azanılığ ettiím, o arada **tüken** almıştım, o zaman ‘anbardı.” (UMA: 135) = Geldim yine kazancılık ettim, o arada **dükkân** almıştım, o zaman ambardı.

“Penceresi de senin **tükenen** karşı.” (SMA: 170) = Penceresi de senin **dükkâna** karşı.

“Eskiden dedelerímiz diyidi gün olacağ **Teccal** ađacađ, Dicle'yi urutacađ.” (BA: 115) = Eskiden dedelerimiz diyordu gün olacak **Deccal** kalacak, Dicle'yi kurutacak.

“...đurtuldu, **tođtára** gitmedik évveli **toğtorumuz** óydu.” (GAA: 162) = ...kurtuldu, **doktora** gitmedik önceleri **doktorumuz** oydu.

“...beşinci sınıfıār camiye gitmek istiyóıār **détim**.” (GAA: 182) = ...beşinci sınıflar camiye gitmek istiyorlar **dedim**.

“O zaman da **toğTor** moğTor yoğmış bī berber varmış berber de her derde bahormış.” (AMA: 146) = O zaman da **doktor** moktor yokmuş, bir berber varmış berber de her derde bakıyormuş.

“şindi **toğTur** yok.” (KA: 478) = şimdi **doktor** yok.

3.3.2.2.2. g>k Değişmesi

GDA'da az görülen bir değişmedir:

“...aḥṣām karanlıġdan da soġuk suyú kóy yıḥar, aṣṣam **kélirlerdi.**” (GAA: 169) = ...akşam karanlıġından da soġuk suyu koyup yıkar, akşam **gelirlerdi.**

“...elek istedi, hatta et istedi, şindiki gün **kimi** 'aklımda.” (KA: 447) = ...elek istedi, hatta et istedi, şimdiki gün **gibi** aklımda.

“Bir yazının yüzünde bir tek bir ağaç varımış, ağacın dibine **kömmüş.**” (KA: 477) = Bir yazının yüzünde bir tek ağaç varmış, ağacın dibine **gömmüş.**

“Nizib'e göçtükleri **kimi** bu da bubam da onaltı yaşındeymiş, o da getmiş.” (GMA: 156) = Nizip'e göçtükleri **gibi** bu da babam da on altı yaşındaymış, o da gitmiş.

“Bele gettiḥ, bi **kölgeḥ** yer var.” (UMA: 170) = Böyle gittik, bir **gölge**lik yer var.

“Hanı mesele balcanları karnıyarıḥ yaptığımız **kibi.**” (UMA: 206) = Hani mesela patlıcanları karnıyarık yaptığımız **gibi.**

“Ataştan **kömleg** olsan.” (DA: 129) = Ateşten **gömlek** olsan.

“Kapiya **kölge** bastı.” (DA: 130) = Kapiya **gölge** bastı.

3.3.2.2.3. b>p Değişmesi

Özellikle BA'da yaygın olarak görülmekle birlikte Güneydoğu Anadolu'nun diğer ağızlarında da rastlanan bir değişmedir. Kelime başında, ortasında ve sonunda görülmektedir:

“**Paqlava** dilimí şeden keserler.” (UMA: 200) = **Baklava** dilimi şeyden keserler.

“İnce **paqır** kullanırlar.” (UMA: 129) = İnce **bakır** kullanırlar.

“Götürmüş, tam **piçağını** çıharmış çocuğu kesecağ bakmış...” (DA: 80) = Götürmüş, tam **bıçağını** çıkarmış çocuğu kesecek bakmış...

“Biz de dedih vala **poğçi** takımı, hepi Diyarbakır’ın **poğçi** takımları...” (DA: 122) = Biz de dedik vala **bohça** takımı, hepsi Diyarbakır’ın **bohça** takımları...

“He **pağırdı, pağırdı** gëtti.” (GAA: 156) = He **bağırdı bağırdı** gitti.

“**Pacānın** içine bī ataş goyarlārdı.” (GAA: 190) = **Bacanın** içine bir ateş koyarlardı.

“**Pıçağ** mıçağ var mı filan.” (BA: 103) = **Bıçak** mıçak var mı filan.

“Bu keynenalar қаһиду, bu kazanın қарası var ya ocahta, гëтриду **puriya** vuridu.” (BA: 88) = Bu kaynanalar kalkıyordu, bu kazanın karası var ya ocakta, getiriyordu **buraya** vuruyordu.

“...evi vardı iki gattlı heç şu ğarşıda bi **pirketden** yapılığ eyle bi ev vardı.” (GMA: 157) = ...evi vardı iki katlı hiç şu karşıda bir **briket** (Fr. **brique**) yapılı öyle bir ev vardı.

“O yeşil zeytini getirrim ben kızım, **pıçaqlarım** iki yerinden...” (KA: 450) = O yeşil zeytini getiririm ben kızım, **bıçaklarım** iki yerinden...

“Şeker mekerini, mewliti **pistüwitini** mewlitini yaparlar.” (SMA: 181) = Şeker mekerini, mevliti **bisküvisini** mevlitini yaparlar.

“Kıpıdan kowisan **pacadan** geli, bacadan kowisan locından geli.” (SMA: 157)
= Kıpıdan kovuyosun **bacadan** geliyor, bacadan kovuyorsun, mutfak bacasından geliyor.

3.3.2.2.4. z>s Değişmesi

GDA’da az görülen bir değişmedir:

“Meyva ne varsa, **satan** sücuḥ...” (DA: 88) = Meyve ne varsa, **zaten** sucuk...

“Tavafa giriyiḥ, şındı **endenosyalı** var, pakistanlı var, afganistanlı var, mısırlı var, sudanlı var.” (UMA: 160) = Tavafa giriyoruz, şimdi **Endonezyalı** var, Pakistanlı var, Afganistanlı var, Mısırlı var, Sudanlı var.

“Görücü üsülü **saten** bunu bilmiyósun güneydoḡu insānın doğum tarihi sıfır sıfır birdir, evlili görücü usulidir.” (GAA: 122) = Görücü usulü **zaten** bunu bilmiyorsun Güneydoḡu insanın doğum tarihi sıfır sıfır birdir, evliliği görücü usulüdür.

“Bī šī bilmīm ki anlāttığım **Satan** oydu.” (GAA: 152) = Bir şey bilmiyorum ki anlattığım **zaten** oydu.

“**Mërkesde** mi?” (GAA: 216) = **Merkezde** mi?

“...yanı feḥat birbirine misafir gēden ayleler **yüssüg** oyunu oynallar.” (GMA: 201) = ...yani fakat birbirine misafir giden aileler **yüzük** oyunu oynarlar.

“O da hürriyetiñ olmalı, hürriyetiñ **olmassa** yok.” (GMA: 195) = O da hürriyetin olmalı, hürriyetin **olmazsa** yok.

“**Bus** kimi olur onun suyu, kışın sıcak, yazın soḡuk olurdu.” (KA: 465) = **Buz** gibi olur onun suyu, kışın sıcak, yazın soḡuk olurdu.

3.3.2.3. Süreklileşme

Süreksiz ünsüzlerin çeşitli sebeplerle değişerek yerlerini sürekli ünsüzlere bırakması olayıdır. GDA’da süreklileşme olayı süreksizleşme olayından daha yaygındır:

3.3.2.3.1. k>h, k>ğ Değişmesi

GDA’da görülen en yaygın değişmelerden biridir. Bu değişimde, Oğuz grubu şivelerinden Azerbaycan Türkçesinde karakteristik bir özellik arz eden kelime içi ve sonunda, k > h değişiminin etkisi görülmektedir.⁴⁷ Kelimelerin başında, ortasında ve sonunda bu değişimi görmek mümkündür:

“Gazelleri de эле **toħanıhlı** эле şey.” (UMA: 132) = Gazelleri de öyle **dokunaklı** öyle şey.

“Başladığımız zaman **insanlıh** vardı, **aħlah** vardı, bereket vardı.” (UMA: 151) = Başladığımız zaman **insanlık** vardı, **ahlak** vardı, bereket vardı.

“Aħşam sa‘ at dörtte biz yola **çıhtıh** altı araba.” (DA: 107) = Akşam saat dörtte biz yola **çıktık** altı araba.

“Ey ne bileyim, çamaşır günü olaydı **kaħacaħtıh** ikinci **vaħti** oyunlarımızı **çıħaracaħtıh**.” (DA: 90) = Ey ne bileyim, çamaşır günü olsaydı **kalkacaktık** ikinci **vakti** oyunlarımızı **çıkarcaktık**.

“Çoh hoşti. Béle onın içine **giriğih oyniyidih**, aħşama kede onın **içindeydih**.” (SMA: 138) = Çok hoştu. Böyle onun içine **girişiyorduk oynuyorduk**, akşama kadar onun **içindeydik**.

⁴⁷ Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında # h Sesi Üzerine”, **Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı Belleten** 2001 I/II, Ankara 2003, s.130.

“**Ƙaɓ** ƙızıɓ **ƙaɓ**.” (SMA: 220) = **Kalk** kızım **kalk**.

“Benım cenezem **ɕıɓacɓ**.” (BA: 129) = Benim cenazem **ɕıkacak**.

“Déyi valla bu bizi **yiyeceɓ**.” (BA: 126) = Diyor valla bu bizi **yiyecek**.

“...samānda **yóɓdu**, nè èkmek de **yóɓ ɕóɓ bulduɓ fağirliɓ bulduɓ, gıtlıɓ bulduɓ...**” (GAA: 139) = ...saman da **yoktu**, ne ekmek de **yok, ɕok bulduk fakirlik bulduk, kıtlık bulduk**.

“Subáy **arɓāsından** tɛlɛfɔn **yóɓ** mektūp saɓıyó durmā diyó...” (GAA: 147) = Subay **arkasından** telefon **yok** mektup salıyor durma diyor.

“**Bāɓırcılar** var, şindi ōlanları avığat mı ney, **bāɓırcılarıñ**.” (GMA: 156) = **Bakırcılar** var, şimdi oğulları avukat mı ne, **bakırcıların**.

“**Aɓarsuya** da **aɓıdıllar**, şindi yuñ yuma filan da ğalmadı.” (GMA: 132) = **Akarsuya** da **akıtırlar** şimdi yün yumak filan da kalmadı.

“Sen burda **paɓısaɓlıɓ** et, biz seniñ ƙaɓveñi, ɕayıñı bışirek.” (KA: 470) = Sen burda **padişahlık** et, biz senin kahveni, çayını pişirelim.

“Deller, **acıɓtıɓ** deller.” (KA: 469) = Derler, **acıktık** derler.

“Gelini **ğéttirdiɓten** sora sa‘at 5 evleden sora mevlíd oɓını.” (SMA: 109) = Gelini **getirdikten** sonra saat beşte öğleden sonra mevlit okunuyor.

“Bir insan bèle anılarını **bıraɓmaɓ** için.” (SMA: 141) = Bir insan böyle anılarını **bırakmak** için.

“Ben utanıyam ama artıh şeyh **söledihtan** sōra dēyi **dēmaḥ** doğridır.” (DA: 70)
= Ben utanıyorum ama artık şeyh **söyledikten** sonra diyor **demek** doğrudur.

“Şemsiyesi de başında, **görinmeyecaḥ**.” (DA: 89) = Şemsiyesi de başında **görünmeyecek**.

“O **demah** televízyona şe edidí, veridí.” (UMA: 192) = O **demek** televizyona şey ediyordu, veriyordu.

“**Kēçeçilḥ**, **mēçeçilḥ**, kürkçilḥ, kuşçilḥ.” (UMA: 150) = **Keçecilik**, **meçecilik**, kürkçülük, kuşçuluk.

“Hoş durılardıḥ **sırḥardıḥ sererdilḥ**.” (AMA: 173) = Hoş durulardık, **sıkardık**, **sererdik**.

“Önce beyazlarımızı **yıḥardıḥ**.” (AMA: 173) = Önce beyazlarımızı **yıkardık**.

“Ā işte gēliyī şimdi né **yápacaḥlār**...” (GAA: 128) = A işte geliyor şimdi ne **yapacaklar**.

“Hē hāberim vār, liseyi oḥumadım, orta oḥul okudum orta oḥuldan **çihṭihtan** sonā...” (GAA: 127) = He haberim var, liseyi okumadım, ortaokul okudum, ortaokuldan **çıktıktan** sonra...

3.3.2.3.2. k>ğ Değişmesi

UMA’da, DA’da GMA’da ve BA’da yaygındır:

“Ne vardıkine biz güccük uşādık, āyāmıza **āyākḡabı** elimize geçmezdi, **ḡondura**.” (GMA: 184) = Ne vardı ki biz küçük çocuktuk, ayaḡımıza **ayakkabı** elimize geçmezdi, **kundura**.

“...evleri de hayatlıydı, hayatda māsere **ġāzannarını ġurallardı.**” (GMA: 185)
= ...evleri de hayatlıydı, hayatta mahşerde **kazanlarını kurarlardı.**

“Bubam yaptırdı altında beş dene **dükġanı** var üstünde de ev...” (GMA: 155)
= Babam yaptırdı altında beş tane **dükkânı** var üstünde de ev.

“...bayrām günleri **ġadeyif** olur, baġlāva olur, sūtlāc olur.” (GAA: 126) =
...bayram günleri **kadayıf** olur, baklava olur, sütlaç olur.

“**Ġatırın** üstüne bele yānı arazi sahipleri götürmüyōlārdı...” (GAA: 139) =
Katırın üstüne böyle yani arazi sahipleri götürmüyörlardı.

“Vallaġ bizim gelin çok ħorġmuş, **irāġede** bunu çok ħorġutmuşlar...” (KA: 453) =
Valla bizim gelin çok korkmuş, **irakede** bunu çok korkutmuşlar.

“Üç sefer **ġaşıġına** yémek yedirir, kimi nefsiye verirdik, doğum yapmış
ġadına.” (KA: 478) = Üç sefer **kaşıġına** yemek yedirir gibi nefesine verirdik doğum
yapmış kadına.

“...küçük küçük doğriyacaġız her birini ayrı ayrı bi **tabaġlara**, ħoyacaġız.”
(SMA: 205) = ...küçük küçük doğrayacaġız her birini ayrı ayrı bir **tabaklara**
koyacaġız.

“**Askerliġ** ħolay geġti benim için.” (BA: 117) = **Askerlik** kolay geġti benim
için.

“Çüt güyerdiġ, o çütü **ġafalarına** atardılar, sen bilidin ki bu kızdır,
évlenmemis.” (BA: 80) = Çüt giyerdik, o çütü **kafalarına** atarlardı, sen bilirdin ki bu
kızdır, evlenmemiş.

“Kêçe, bunı evvelî **tokmağnan** vurardıh.” (UMA: 182) = Keçe, buna önce **tokmakla** vururduk.

“Geldím gene **kazancılığ** ettím, o arada tüken almıştım, o zaman ‘anbardı.” (UMA: 135) = Geldim yine **kazancılık** ettim, o arada dükkân almıştım, o zaman ambardı.

“Hacden geldiği zaman Kúrban Bayramından bir **biçuğ** aydan fazla geçmişti.” (DA: 96) = Hacdan geldiği zaman Kurban Bayramından bir **buçuk** aydan fazla zaman geçmişti.

“...külünü **attıg** olmadı, **doğradıg** olmadı.” (DA: 68) = ...külünü **attık** olmadı, **doğradık** olmadı.

“**İnsanlığ** gidince insalar birbirini sormi.” (SMA: 249) = **İnsanlık** gidince insanlar birbirini sormuyor.

3.3.2.3.3. ç>ş Değişmesi

GDA’da az görülen bir değişmedir:

“Çocuğ olduğu zaman işte **üş** gün, beş gün bir hafta içerisinde isim birağılır.” (BA: 95) = Çocuk olduğu zaman işte **üç** gün, beş gün bir hafta içerisinde isim verilir.

“Dizerdiler, **üşlü** bi de çarpı odalar.” (BA: 98) = Dizerlerdi, **üçlü** bir de çarpı odalar.

“O terg eddi beni hayır istābul **şerkezköy** bir āy izine geldim.” (GAA: 155) = O terk etti beni hayır İstanbul **Çerkezköy** bir ay izne geldim.

“...beş tane zōr çıkār yāni öyle **aylığşı**, oğumuş kimse yoğ.” (GAA: 155) = ...beş tane zor çıkar yani öyle **aylıkçı**, okumuş kimse yok.

“Beş dene çocuğdan sōna avratcāz, **genşdi**, çoğ da èyiidi, gètmiş işde.” (GMA: 163) = Beş taneçocuktan sonra kadıncağız, **gençti**, çok da iyiidi, gitmiş işte.

“Yabanî ördekler vardı, **yengeşler**, ıldağozlar, efendim balıklar, su kâplumbāları, ğurbālar.” (GMA: 191) = Yabani ördekler vardı, **yengeçler** vardı, ıstakozlar, efendim balıklar, su kaplumbağaları, kurbağalar.

“Hele normal sanki **harşlıh** verir kimi, adama çıkarttı, parıyı verdi, benim de elimden tutTu, çıkTı, getirdi.” (KA: 443) = Hele normal sanki **harçlık** verir gibi, adama çıkarttı, parayı verdi, benim de elimden tuttu, çıktı, getirdi.

“Şimdi bız, şimdi sa‘at **kaştır** Ayşen.” (SMA: 136) = Şimdi biz, şimdi saat **kaçtır** Ayşen.

“Ba‘zen çip yapılırdı ba‘zen **işliköfte** yapılırdı.” (SMA: 243) = Bazen yonga yapılırdı, bazen **içliköfte** yapılırdı.

3.3.2.3.4. g>ğ Değişmesi

GDA’da az görülen bir değişmedir:

“Üzerine özel olarak ğususi yapılan bi **yorgan** atıldı.” (SMA: 158) = Üzerine özel olarak hususi yapılan bir **yorgan** atılıyordu.

“...bakıyólār da banā karşı **sayğılılar** da çevrem de **sayğılı**...” (GAA: 142) = ...bakıyorlar da bana karşı **saygılılar** da çevrem de **saygılı**...

“Tavafa giriylh, şındı endenosyalı var, pakistanlı var, **afganistanlı** var, mısırlı var, sudanlı var.” (UMA: 160) = Tavafa giriyoruz, şimdi Endonezyalı var, Pakistanlı var, **Afganistanlı** var, Mısırlı var, Sudanlı var.

“Mācir, biz bırda mācirlere bu göçmenlere sölidıh **Bulgaristan’dan** gelen.”
(BA: 108) = Muhacir, biz burda muhacirlere bu göçmenlere söylüyorduk **Bulgaristan’dan** gelen.

“Tam müsterilerin **kızgın** zamanıdır.” (BA: 104) = Tam müşterilerin **kızgın** zamanıdır.

3.3.2.3.5. ğ>y Değişimi

KA’da ve GMA’da sık görülür:

“O sondan çıkdı, o benim ğardaşım hanımı filan o bâbam evinde orda kilimcilerin kilimini, **düyümünü müyümünü** düzellerdi, makinede işlerdi heral onnar.” (GMA: 166) = O sondan çıktı, o benim kardeşim, hanımı filan, o babam evinde orda kilimcilerin kilimini, **düğümünü, müğümünü** düzeltirdi, makinede işlerdi herhalde onlar.

“Ĥatırasına acıĝ bi **çiy** köfde yapıñ da yiñ dèyerekden.” (GMA: 160) = Hatırasına azıcık bir **çiğ** köfte yapın da yiyin diyerekten.

“Onnan sōna çeşitli türkülernen tabî, **eylenceler** bol.” (GMA: 199) = Ondan sonra çeşitli türkülerle tabî, **eğlenceler** bol.

“Bē **ciyerin** döküle.” (KA: 447) = Be ciğerin dökülsün.

“Sen benim şeyimi yerine getirirsen senin **yyitliyin** o padşām diyo...” (KA: 473) = Sen benim şeyimi yerine getirirsen senin yığıtlığın o padişahım diyo...

3.3.2.3.6. Hemze (') > y Değişimi

Arapçada birer gırtlak ünsüzü olan ayın ve hemze'nin Türkçede ses karşılıkları yoktur. Bu ünsüzlerin bulunduğu sözcükler, Türkiye Türkçesine geçerken ses değişimlerine ve ses düşmesine uğramaktadır.⁴⁸

Arapçadan alınma kelimelerdeki hemzenin UMA'da y sesine dönüştüğü görülür. UMA'da bu değişimin birçok örneği vardır:

“Vala şındı **fayize** girmiyen yoh.” (UMA: 215) = Valla şimdi **faize** girmeyen yok.

“O anda allah **cebrayil'e** emir verir: “bir koç cennetten al, ibrahim va'dını yerine getirmiştir.” (UMA: 146) = O anda Allah **Cebrail'e** emir verir: “bir koç cennetten al, İbrahim vaadini yerine getirmiştir.”

“**Cayız** mı, bi çöp tenekesi ellibin lera mı yav.” (UMA: 155) = **Caiz** mi, bir çöp poşeti elli bin lira mı ya.

“**Fiyeti** düşiridi.” (BA: 84) = **Fiyatı** düşürüyordu.

“Yirmi, yirmibış kilo, otuz kilo pendir alıllardı âvvel, elli kilo alan bile olabilir **aylesine** göre.” (KA: 464) = Yirmi, yirmi beş kilo, otuz kilo peynir alırlardı önce, elli kilo alan bile olabilir **aillesine** göre.

“...ondan kelli **dayire** şeklinde yapoñ, o meselâ seniñ eviñ olursa bir adak...” (KA: 463) = ...ondan kelli **daire** şeklinde yapıyorsun, o mesela senin evin olursa bir adak...

⁴⁸ Burhan Baran, “Arapçadan Türkiye Türkçesine Geçen Sözcüklerde Ayın ve Hemzeyle İlgili Ses Olayları”, **ADÜ SBE Dergisi**, Sayı:12, Adıyaman, 2019. S. 152

3.3.2.3.7. ğ>h Değişmesi

GDA’da seyrek görülen bir değişmedir. Bu değişimin ağızlarda ortak olarak *Peygamber* kelimesinde görülmesi dikkati çeker:

“Hazret-i **peyhamber** rüyamıza girdi.” (UMA: 133) = Hazret-i **Peygamber** rüyamıza girdi.

“Hazret-i **peyhamber** medine’ye gëttığında o bađi ki paşışah ayağını uzatmış ‘ arabada gidiler.” (UMA: 133) = Hazret-i **Peygamber** Medine’ye gittiğinde o bakıyor ki padişah ayağını uzatmış arabada gidiyorlar.

“Vıy Allah **peyhamber** senden rāzi ola bu ħeberi duydum.” (DA: 76) = Vay Allah **Peygamber** senden razı olsun bu haberi duyum.

“**Peyhamber** sūlalesinden gelmedir.” (BA: 100) = **Peygamber** sūlailesinden gelmedir.

“Bunnar **pıřáamberimizin** elçisidir.” (KA: 465) = Bunlar **Paygamberimizin** elçisidir.

3.3.2.3.8. Ayın (‘) > ħ Değişmesi

UMA’da birkaç örnekte karşımıza çıkar. BA’da ise bir örnek tespit ettik:

“Bi **sağat** soyra ikki sağat soyra gelip gelini göttirecağlar.” (UMA: 197) = Bir **saat** sonra, iki saat sonra gelip gelini götürecekler.

“Bunun esasında sebebı iblisın, efendim peħemberin çoğ ‘ ibadet yaptığına **iħtirazı** üzerine olı.” (UMA: 247) = Bunun esasında sebebi İblisin, efendim Peygamberin çok ibadet yaptığına **itirazı** üzerine oluyor.

“**İhtibar** vardı insanda.” (UMA: 183) = **İtibar** vardı insanda.

“**Temâh** éttiler paraya.” (BA: 140) = **Tamah** ettiler paraya.

3.3.2.3.9. b>m Değişimi

Daha çok kelimelerin başında görülen bir değişimdir. GDA’da örnekleri azdır:

“Onlar da onun dediği **kimi** alılar oğlani götüriler, bi yere birañılar.” (DA: 73)
= Onlar da onun dediği **gibi** alıyorlar oğlanı götürüyorlar, bir yere bırakıyorlar.

“Dédim **men** atın sırtına **minecağam**.” (BA: 103-104) = Dedim ben atın sırtına **bineceğim**.

“**Tülment**, dört tene **tülment**: “sarı, kırmızı, yeşil, pembe” tikerdiler, gelinin başına atardılar.” (BA: 85) = **Tülbent**, dört tane **tülbent**: “sarı, kırmızı, yeşil, pembe” dikerlerdi, gelinin başına atarlardı.

“...meseñā doğuda yine vār, urfānın **mütün** tükânñār tēl atmış...” (GAA: 179) =
...mesela doğuda yine var, Urfanın **bütün** dükkânları tel almış...

“Bāğurluydu, sekiz **masammağdı**, fazla şey dēldi.” (GMA: 156) =
Bağkurluydu, sekiz **basamaktı**, fazla şey değildi.

“Nizib’e göçdükleri **kimi** bu da bubam da onaltı yaşındeymiş, o da getmiş.”
(GMA: 156) = Nizib’e göçtükleri **gibi** bu da babam da on altı yaşındaymış, o da gitmiş.

“**Kümülmüşye** de çoñ güzel.” (KA: 463) = **Kübbülmüşviyye** de çok güzel.

3.3.2.4. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

3.3.2.4.1. r>l Değişmesi

GDA'da az görülen bir değişmedir:

“Burda **asgel** emir vermiş.” (GAA: 167) = Burda **asker** emir vermiş.

“Bi ğıza bi **kelle** olur.” (GMA: 157) = Bir kıza bir **kere** olur.

“Şimdi şu boyda **mindeliñ** üsdünde yatıy herif...” (GMA: 181) = Şimdi şu boyda **minderin** üstünde yatıyor herif...

“**Saraldım** onun kímín.” (UMA: 235) = **Sarardım** onun gibi.

“**Kelpiçleríní** koñıynan şe yapmış, yane yoğırmış.” (UMA: 221) = **Kerpiçlerini** kokuyla şey yapmış, yani yoğurmuş.

“Ulâ aman yaman deyi vala o böle **kelâmet** geldi bağırır.” (DA: 70) = Ulan aman yaman diyor valla o böyle **keramet** geldi mi bağırır.

“Hatırlıyorum Rámazan'da bi **sülehi** qar gelidi, gídíb o qarí alidılar.” (BA: 91) = Hatırlıyorum Ramazanda bir **sürahi** kar geliyordu, gidip o karı alıyorlardı.

“He **mezelligin** ordan gèdiyó.” (GAA: 135) = He **mezarlığın** ordan gidiyor.

“**Êrzüluma** veriyólar gidiyó kı orda elli gávurun savāşına gidiyó onda yáralānıyó geri gètiriyólar.” (GAA: 147) = **Erzuruma** veriyorlar gidiyor ki orda elli gávurun savaşına gidiyor onda yaralanıyor geri getiriyorlar.

“Kadın akşam rüyesinde bir köpek görürse **devlisi** gün onun kınasını **yağallardı** kuduz olmasın deyin, kuduz kınası **dellerdi**.” (KA: 453) = Kadın akşam rüyasında bir köpek görürse **devresi** gün onun kınasını **yakarlardı** kuduz olmasın diye kuduz kınası **derlerdi**.

“Bi de dikenler var, yá‘ ni **tekral** dikenler var.” (KA: 467) = Bir de dikenler var yani **tekrar** dikenler var.

3.3.2.4.2. l>r Değişmesi

GDA’da sınırlı sayıda örnekleri vardır:

“Bayram yeri vardi evelden, **sarınçaqlar**, dolaplar, evendime sölim, halay teperdiler, davullar çalınırdı.” (DA: 94) = Bayram yeri vardı önceden, **salıncaklar**, dolaplar, efendime söyleyeyim, halay teperlerdi, davullar çalınırdı.

“Ağşam üzeri herkes tükenini kitlediği zaman tükeninin zırını **zıbirını**, sıpırı ca‘ diye töki...” (UMA: 155) = Akşamüzeri herkes dükkânını kilitlediği zaman dükkânının sırnı **zıbılını** süpürüyor caddeye döküyor...

“Ayle **kerebalıhse** dört karıç we beş karıç genişliğinde her bi köşesi.” (SMA: 158) = Aile **kalabalık**sa dört karış ve beş karış genişliğinde her bir köşesi.

“**Verhasıl** her defasında da dayah yedim.” (SMA: 123) = **Velhasıl** her defasında da dayak yedim.

“İki de **kırahlarım**da tahmıştıh.” (BA: 84) = İki de **kulaklarım**da takmıştık.

“Emmi oğlum diyi ki bír kızu, etini, hoşafını, bí de ekmegimi, **burgurumu** getirsinner!” (BA: 114) = Amcaoğlum diyor ki bir kuzu etini, hoşafını, bir de ekmeğini, **bulgurumu** getirsinler.

“Hizmete girdim **elhāmdurillāh** serūmumuz risāle-i hūr, o zamān biraz elhāmdülillāh.” (GAA: 212) = Hizmete girdim **elhamdülillah** serumumuz Risale- i Nur, o zaman biraz elhamdülillah.

3.3.2.4.3. m>n Değişmesi

Örnekleri UMA’da, GAA’da ve KA’da mevcuttur. Yaygın olmayan bir değişmedir. GDA’da karakteristik olarak *şimdi* sözcüğünde *m*’nin *n*’ye döndüğü dikkati çekmektedir:

“Yanı kedinin karnı, lezzetî, iştahı **bızınkiden** daha şey.” (UMA: 187) = Yani kedinin karnı, lezzeti, iştahı, **bizimkinden** daha şey.

“**Şimdi** gerçekte Diyarbakır’da yetişen gençler kazālî olsun, Bitlisli olsun, Mardinli olsun, Se‘irtli olsun, ‘Urfalı olsun, kazālardan olsun, bu illerin ya‘ni velâyetlerin hepsinin kazāsından olsun, köyinden olsun.” (DA: 98) = **Şimdi** gerçekte Diyarbakır’da yetişen gençler kazalı olsun, Bitlisli olsun, Mardinli olsun, Siirtli olsun, Urfalı olsun, kazalardan olsun, bu illerin yani vilâyetlerin hepsinin kazasından olsun, köyünden olsun.

“Hî olmuyór, olmuyór, **şimdi** düşünüyóm ki dost eşgi dost kimi deil ğardaş eşgi ğardaş kıbí deil, hey yání birbirine evvālî dost dost ıçun ölürdü.” (GAA: 138) = Hiç olmuyor, olmuyor, **şimdi** düşünüyorum ki dost eski dost gibi değil, kardeş eski kardeş gibi değil hey yani birbirine, eskiden dost, dost için ölürdü.

“**Şimdi** teneke ben aşdım onu bi sâklama ğabına aldım üsdüne bi tane şey etdim bi de ğâpām var benim yapıdırmışdım tenekeciye üsdüne bi de havlı kât ğodum hırp diye otuturdum bitdi o.” (GMA: 229) = **Şimdi** tenekeyi ben açtım onu bir saklama kabına aldım üstünde bir tane şey ettim bir de kapağım vardı benim yaptırmıştım, tenekeciye üstüne bir de havlu kâğıt koydum şıp diye oturturdum bitti o.

“**Şimdi** tokTur yok.” (KA: 478) = **Şimdi** doktor yok.

“**Şindi** Diyarbakır hepsi olmuş etraf.” (DA: 98) = **Şimdi** Diyarbakır’ın hepsi olmuş etraf.

“**Şindi** barabar, kaşığ kaşuğa.” (BA: 82) = **Şimdi** beraber, kaşık kaşığa.

3.3.2.4.5. ng>y Değişmesi

UMA’nın en karakteristik özelliklerinden biridir. ET’de bulunan ng ünsüzünün $y > n > ng$ yönünde değişmesiyle ortaya çıkmıştır. İyelik teklik ve çokluk şahıslar için kesin bir değişmedir. Teklik ve çokluk 2. Kişi iyelik eklerinde bulunan *ng* ünsüzü UMA’da y olur:⁴⁹

“...her **göyním** arzlıyanda.” (UMA: 237) = ...**gönlüm** her arzuladığımda.

“Devamlı ‘aynı kuşu bésler, içerde yavrisını çıkarır, yavrisını bésledihtan **soyra** para kazanır.” (UMA: 149) = Devamlı aynı kuşu besler yavrusunu çıkarır, yavrusunu besledikten **sonra** para kazanır.

“Síz çıkarı çıhmısız, **kocay** gelínciye çin.” (UMA: 228-229) = Siz dışarı çıkmıyorsunuz **kocan** gelinceye kadar.

“**Heppiyízín** bilgísí var, yoğ mu?” (UMA: 149) = **Hepinizin** bilgisi var yok mu?

“Filan kızızdır, filan oğlumıza istemağa minasíb **görírseyíz** olur.” (UMA: 132) = Filan kızınızdır filan oğlumuza istemeye münasip **görürseniz** olur.

“Ben **siye** yarvalanda.” (UMA: 238) = Ben **sana** yalvardığımda.

⁴⁹ Özçelik, **Urfa Merkez Ağzı**, s. 51

“Dün de benim kızım cevizli küfde **göynü** isdedi.” (GMA: 160) = Dün de benim kızımın **gönlü** cevizli köfte istedi.

3.3.2.4.6. n>y Değişmesi

BA’da sık görülürken, diğer GDA’da ise az görülen bir değişmedir:

“Ne padişahın karyolası éle, ne **valiym** karyolası éle.” (UMA: 231-232) = Ne padişahın karyolası öyle, ne **valinin** karyolası öyle.

“Allah seni **uşaḥlariym** başından eksik étmíye.” (UMA: 209) = Allah seni **uşaklarının** başından eksik etmesin.

“Tamam, övden atlan alidîlar, ata bindirídiler, getirídiler **ḳapiyín öyüne**.” (BA: 89) = Tamam, evden at ile alıyorlardı, ata bindiriyorlardı, getiriyorlardı **kapının önüne**.

“Diyi yōḥ, sökmez dédi arkadaşlar, siz hiç kimse **üstiyize** almadiyiz yāv!” (BA: 103) = Diyor yok, sökmez dedi arkadaşlar, siz hiç kimse **üstünüze** almadınız ya!

“Men **eviyize** gelsem ne var?” (BA: 141) = Ben **evinize** gelsem ne var?

3.3.2.4.7. h > ḥ Değişimi

GMA’da yaygın olan bir değişmedir:

“Ḥāmam da yapılırken divan **ḥalısına** göre yapılmışdır.” (GMA: 227) = Hamam da yapılırken divan **halısına** göre yapılmıştır.

“Ġız getmiş, aman anne dey, ora **ḥaraba** bi yerdi dey nâsı yapmışlar, nâsı güzel dolmuş oralar görmeli dey.” (GMA: 173) = Kız gitmiş, aman anne diyor, ora **harabe** bir yerdi diyor nasıl yapmışlar, nasıl güzel dolmuş oralar görmeyeli diyor.

“Arada işde torunnar gelir, olan ayrı evi var, bōk olaniñ evi var, ondan sona işte şeyin işde bu ahmed’iñ **hanımıynan** bu bōk olan ekiz oldu.” (GMA: 156) = Arada işte torunlar gelir, onların ayrı evi var, büyük oğlanın evi var, ondan sonra işte şeyin işte bu Ahmet’in **hanımıyla** bu büyük olan ikiz oldu.

“O zamanda o şire işi bizim çok **hoşumuza** gèderdi.” (GMA: 185) = O zamanda o şire işi bizim çok **hoşumuza** giderdi.

3.3.2.5. Süreksizleşme

Sürekli bir ünsüzün çeşitli sebeplerden dolayı süreksiz hale gelmesidir. GDA’da süreksizleşme olayı yagın olmayan bir durumdur.

3.3.2.5.1. v>b Değişmesi

GDA’da örnekleri azdır:

“Dört seneden sora adam dedi ki ben senin **babalın** yemiyem.” (DA: 116) = Dört seneden sonra adam dedi ki ben senin **vebalini** yiyemem.

“Ölücük, demli halımız yoḥ, gene o iki tene bulaşıḡı **lababonun** içine kıomazık.” (KA: 452) = Ölecek denli halimiz yok, yine o iki tane bulaşıḡı **lavabonun** içine koymazdık.

3.3.2.5.2. j>c Değişmesi

GDA’da az görülen değişmedir:

“Evelsí günü telefon etti arḡa cebine **cilet** atmışlar. (UMA: 168) = Ertesi gün telefon etti arka cebine jilet atmışlar.

“Âvel salonlar yokTurdu, ya **ğaraclarda** olurdu ya ḡavışlı evlerde.” (KA: 462) = Önceleri salonlar yoktu, ya **garajlarda** olurdu ya havuzlu evlerde.

“...tutan şu tırnaklarını kırmızı **oceden** fosfor yapıñ, onu da getiriñ bir delik delen, şurıya ortıya asañ genni.” (KA: 454) = ...tutan şu tırnaklarını kırmızı **ojeden** fosfor yapan, onu da getirin bir delik delen, şuraya buraya asan kendini.

“Pencerelere bile ğırmızı **ciletin** cekerlerdı ışılı ğırmızı õssın diye ben bile ğırmızı **ciletin** cekerlerdı. (AMA: 168) = Pencerelere bile kırmızı **jelatin** cekerlerdı ışık kırmızı olsun diye ben bile **jelatin** cekerdim.

“Soyınır bu herif **picamadan** galır.” (AMA: 170) = Soyunur bu herif **pijamayla** kalır.

3.4. ÜNLÜ UYUMLARI

STT’de ünlü uyumu sağlamdır. Bu uyum STT ağızlarında yörelere göre farklılaşma göstermektedir. Ünlü uyumunu “kalınlık-incelik uyumu” ve “düzlük-yuvarlaklık uyumu” olmak üzere iki başlık altında inceleyeceğiz.

3.4.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

3.4.1.1. Türkçe Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu

UMA’da her ne kadar Türkçe ve alınma kelimelerde ünlü uyumunun büyük oranda bulunduğu görülse de kelimelere getirilen eklerden dolayı uyumun zayıfladığı görülmektedir:

“**Oğlıyı** götürdı kesecağ.” (UMA: 145) = **Oğlunu** götürdü kesecek.

“Benım ekmeĝimi niye **alisız** babam?” (UMA: 156) = Benim ekmeĝimi niye **alıyorsunuz** babam?

“Abdıllı’ya dedım: “ hele yürı **gidah** baħaħ, bu nedir, neyin nesidir.” (UMA: 192) = Abdullah’a dedim: “ hele yürü **gedelim** bakalım, bu nedir, neyin nesidir.”

EAT ve STT’de uyuma girmemiş olan bazı kelimelerin UMA’da uyuma girdiği görülmektedir:

“Gider baħarsan, almış sekkız on tane **ķarpız**, patlıcan, domatez, biber, öteberi almış.” (UMA: 167) = Gider bakarsın, almış sekiz on tane **karpuz**, patlıcan, domates, biber, öteberi almış.

“Sada yağı olmayan birez et **ķavırır** üstüne töker.” (UMA: 190) = Sade, yağı olmayan biraz et **kavurur** üstüne döker.

UMA’da kalınlık-incelik uyumunun bulunmasına karşın bu uyumu bozan örneklerin de mevcut olduğu görülmektedir. Bu durumdan dolayı kalınlık-incelik uyumunun sağlam olduğu söylenemez. Ancak yine de bu uyumun büyük oranda bulunduğu söylenebilir. UMA’da alınma kelimelerin çoğunda uyumun tam olarak sağlandığı görülmektedir.

Eski Türkçeden gelen ve STT’de uyum dışı kalmış bazı kelimelerin UMA’da ünlü uyumlarını korudukları görülmektedir. UMA’da bu uyumun gerileyici benzeşme, ilerleyici benzeşme, gerileyici-ilerleyici benzeşme yoluyla sağlandığı birçok örnek mevcuttur. Buna karşın bazı alınma kelimelerde uyumun bozulduğu örnekler de mevcuttur:

“**Hanı** mesele balcanları ķarnıyarıķ yaptığımız kíbı.” (UMA: 206) = **Hani** mesela patlıcanları karnıyarık yaptığımız gibi.

“E **tebi** şındı bu melmeketin adı çıķmış.” (UMA: 149) = E **tabi** şimdi bu memleketin adı çıķmış.

“Şındı, bu vadide o **ataş**, o **alav** gürleyince tabi insan yanına yaħlaşamı.” (UMA: 141) = Şimdi, bu vadide o **ateş**, o **alev** gürleyince tabi insan yanına yaklaşıyor.

“Héç verirler mí? **Sermeyeleri** gider...” (UMA: 156) = Hiç verirler mi? **Sermayeleri** gider...

SMA’da UMA’nın tersine bu uyumun STT’ye göre geri durumda olduğu görülmektedir:

“Karabalıh ayledirse **büyük** yapıdiler, karabalıh değilse küçük yapıdiler.” (SMA: 157) = Kalabalık ailelerse büyük yapıyorlardı, kalabalık değilse küçük yapıyorlardı.

“Siwereg’de **bütün** ayle hepsi bi kabdan yémek yiyídiler.” (SMA: 159) = Siverekte **bütün** aile hepsi bir kaptan yemek yiyorlardı.

“**Düğünde** de mewlit oğınır, yemek yapılır.” (SMA: 182) = **Düğünde** de mevlit okunur, yemek yapılır.

Bu uyumun, SMA’daki bir diğer özelliğine değinmek gerekirse, STT’ye göre bu uyumun daha ileride olduğu örnekler de mevcuttur:

“O **camının** hocası da onnarnan beraber gelir, orda bi ‘öşır oğır, ‘öşır oğıdığından sora " Allah **rehmet** étsín” diye ayrılır.” (SMA: 110) = O **caminin** hocası da onlarla beraber gelir, orda Kur’an-ı Kerim’den birkaç ayet okur, ayet okunduktan sonra “ Allah **rahmet** etsin “ diye ayrılır.

“Gece gider **birez** hatır için.” (SMA: 120) = Gece gider **biraz** hatır için.

“Aa ondan sora üç kere **azan** kulağında oğı, adı taği.” (SMA: 215) = A ondan sonra üç kere **ezan** kulağında okunur, adı konur.

DA'da da SMA'da olduğu gibi ünlü uyumunun STT'ye göre geri planda olduğu görölmektedir. DA'da ünlü uyumu sağlam değildir, uyumdan ziyade uyumsuzluğun hâkim olduğunu söylemek mümkündür:

“Kurtuli, çok **zalımdır** dayi, heç yemek vermi buna.” (DA: 69) = Kurtuluyor, çok **zalımdır** bu dayı, hiç yemek vermiyor buna.

“Oni cellatlarnan **barabar** yolli.” (DA: 73) = Onu cellatlarla beraber yolluyor.

“Orda abıkat Mustafa Aşsu, Selim abıkat, dedih ki bu kadını **eşye** verah götürün müftılığa teslim edin parasını alın.” (DA: 107) = Orada avukat Mustafa Aksu, Selim avukat, dedik ki bu kadını **eşya** verip götürün müftülüğe teslim edin parasını alın.

DA'nın karakteristik bir özelliği olan kelime sonlarında bulunan *i*'leşme, kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır:

“Konarahtan, göçerahtan, lâle sümbül biçerahtan, kahve çubug içerahtan **altı** ay bi güz gidiler.” (DA: 73) = Konaraktan, göçerekten, lale sümbül biçerekten, kahve çubuk içerekten **altı** ay bir güz gidiyorlar.

“**Mutli** oldum babam, te seksen ikiye kaçâr.” (DA: 106) = **Mutlu** oldum babam, ta seksen ikiye kadar.

“Padişah o gece sabbaha k abi güzel **uyhi** çeki.” (DA: 75) = Padişah o gece sabaha kadar bir güzel **uyku** çekiyor.

BA'da gerek alınma, gerekse de Türkçe kelimelerde, STT'de uyuma girmemiş kelimelerin uyuma girdiğini gösteren birçok örnek mevcuttur. Ancak bunun yanında çeşitli ses olayları ve ağız özelliklerinden dolayı uyumun bozulduğu örnekler de vardır. Bu sebeple diğer GDA'da olduğu gibi BA'da da tam bir uyumun olduğu söylenemez:

“İki **ahrat** köynegi tikiler ona.” (BA: 87) = İki **ahiret** gömleği dikeyorlar ona.

“Bi kere polisler **etrefimizi** sardu.” (BA: 103) = Bir kere polisler **etrafımızı** sardı.

“Géttim bahtım, **mezer** ordadır.” (BA: 123) = Gittim baktım **mezar** ordadır.

KA, kalınlık-incelik uyumu bakımından diğer GDA’dan farklı olarak oldukça ileridedir. Türkçe kelimelerin yanısıra yabancı asıllı kelimelerde de uyumun olduğu göze çarpar. STT’de uyumu bozan eklerden *-ki* bağlacı ile *-ken* zarf fiil ekinin de uyuma girdiği örnekler tespit edilmiştir (dor ku, dolanağan). KA’da bu uyumun STT’ye göre ileri durumda olduğu örneklerin yanısıra geri durumda olduğu örnekler de mevcuttur:

“Doğuz ay kaldım bancalıda, bir **pürfösör** vardı atilla bey déye kulağı çinlesin.” (KA: 443) = Dokuz ay kaldım Bancalıda bir **profesör** vardı Atilla Bey diye kulağı çinlasın.

“Sünnet **sândelyesini** süslerik, ortiye de beş barmak koruk...” (KA: 454) = Sünnet **sandalyesini** süsleriz, ortaya da beş parmak koruz.

“Kadın akşam **rüyesinde** bir köpek görürse devlisi gün onun kınasını yakallardı kuduz olmasın deyin, kuduz kınası dellerdı.” (KA: 453) = Kadın akşam **rüyasında** bir köpek görürse ertesi gün onun kınasını yakarlardı kuduz olmasın diye kuduz kınası derlerdi.

AMA’da yabancı dillerden Türkçeye giren ve kalınlık-incelik uyumuna aykırı kelime ve eklerin uyuma girdikleri görülür. Ancak, çeşitli ses olaylarından özellikle de y ünsüzünün önlüleştirici ve daraltıcı etkisinden dolayı kalınlık-incelik uyumuna aykırı biçimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Kalınlık-incelik uyumunun AMA’da genel olarak yerleşmiş olduğu göze çarpmaktadır:

“...ō zamān aqlımız başımıza gēldi ki ǵaḷānı da saḳaḷlı maḳaḷlı ǵaḷmıṣdı, onḷār da kimi dēveler üstüne **mēkereci** yāzıḷmıṣḷardı.” (AMA: 139) = ... O zaman aklımız başımıza geldi ki kalanı da sakallı makallı kalmıṣtı, onlar da kimi develer üstüne **makaracı** yazmıṣḷardı.

“Buǵlırdan hos etnen yağlı etnen bisirirdıḡ. Biz hazırlanana ǵeder biserdi **zatan**.” (AMA: 174) = Bulgurdan hoṣ et ile yağlı et ile piṣirirdik. Biz hazırlanana kadar piṣerdi **zaten**.

“Hele çayıñız içinde **ǵardaṣ**, için çayıñızı için...” (AMA: 115) = Hele çayınız içinde **kardeṣ**, için çayınızı için...

“Adam sabah getmıs, tarlada çalısmıs gelmıs **tükenın** önünde durör siz hala **tükene** niye gēlmonız?” (AMA: 197) = Adam sabah gitmiṣ, tarlada çalısmıṣ gelmiṣ **dükkânın** önünde duruyor siz hala **dükkâna** niye gelmiyorsunuz?

GMA’da yaygın bir kalınlık-incelik uyumunun olduǵu göze çarpmaktadır. Diğēr GDA’da olduǵu gibi GMA’da da kalınlık-incelik uyumuna uymayan bazı Türkçe kelimelerin yanı sıra bazı eklerin de uyuma girdiǵi örnekler bulunmaktadır. GDA’da ortak özellik olarak, ağız özellikleri, çeṣitli ses olayları ve bazı eklerden dolayı uyumun bozulduǵu örnekler de GMA’da mevcuttur:

“**Yandaḡılar** çıkmazsa sen teg başıña çıḡamazsıñ.” (GMA: 164) = **Yandakiler** çıkmazsa sen tek başına çıkamazsın.

“Biri sāten ǵıssa dönem çalıṣdım uçun öte ikisiniñ yanda **birez** çalıṣdık işde.” (GMA: 206) = Biri zaten kısa dönem çalıṣtığım için ötekisinin yanında **biraz** çalıṣtık işte.

“...**babasıynan** beraber inṣāt māzemesi şēdiydi...” (GMA: 162) = **Babasıyla** beraber inṣaat mazlemesi şey ediyordu.

3.4.1.2. Alınma Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkçenin en büyük fonetik özelliği olan ve Türkçede çok yaygın ve hâkim olan kalınlık-incelik uyumunun alınma kelimeleri de etkilediği görülmektedir. GDA'da özellikle Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin büyük oranda kalınlık-incelik uyumuna uydurulduğu görülmektedir. Alıntı sözcüklerin uyuma girmesi ağızlarda sıkça rastlanan bir durumdur.

UMA'da gerek coğrafi yakınlık, gerekse tarihten gelen birliktelikten dolayı Arapça ve Farsçadan alınma kelimelere sıkça rastlamak mümkündür. Bu kelimelerin çoğu benzeşme yoluyla kalınlık-incelik uyumuna girmiştir. Alınma kelimelerdeki kalınlık-incelik uyumuna girme yöneliminin yanında bu kelimelerin bir kısmında uyumun bozulduğu da görülmektedir. UMA'da uyumun en çok eklerde bozulduğu göze çarpmaktadır:

“İnan benim **tükennen** dezzahlan elimde iş yoḥ.” (UMA: 152) = İnan benim **dükkânla** tezzâhla elimde iş yok.

“Eyyüb dedî: “ yarabbi benim **amanatımı** al, kelbîme toḥanma.”” (UMA: 224) = Eyyüp dedi: “ Ya Rabbim! Benim **emanetimi** al, kalbime dokunma. “

“**Bağçayda** gülî sola.” (UMA: 20) = **Bahçede** gülü solsun.

“Ayn on ikisinde gêt **serrafa** al.” (UMA: 215) = Ayn on ikisinde git **sarrafa** al.

“Gidip gene söliyîler **heber** wêriler.” (SMA: 169) = Gidip yine söylüyorlar **haber** veriyorlar.

“Bu, şu **Remezan** war ya ayakabi temirciliği yapı.” (SMA: 163) = Bu, şu **Ramazan** var ya ayakkabı tamirciliği yapıyor.

DA'da bu uyuma giren Arapça ve Farsça kelime örneği azdır:

“Vıy Allah peyhamber senden rāzi ola bu **heberi** duydu.” (DA: 76) = Vay Allah Peygamber senden razı olsun bu **haberi** duyum.

“Ondan sōra herif öle sevidi gendisini, **sebbehden** gelidiler anasi gile, bi de akşam yatanda giderdiler eve.” (DA: 116) = Ondan sonra herif öyle seviyordu kendisini, **sabahtan** geliyorlardı anasıgile, bir de akşam yatma vaktinde giderlerdi eve.

“Dedih kōrkтуh dışariya götürah, hama **bahçaya** gömduh.” (DA: 77) = Dedik korktuk dışarıya götürelim, hemen **bahçeye** gömdük.

BA’da Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin kalınlık-incelik uyumuna girdiği birçok örnek mevcuttur:

“Géttim bahtım, **mezer** ordadır.” (BA: 123) = Gittim baktım **mezar** ordadır.

“Hormet vardı, hanı **hızmet** édiyordular.” (BA: 93) = Hürmet vardı, hani **hizmet** ediyorlardı.

“Şimdi **barabar**, kaşığ kaşuğa.” (BA: 82) = Şimdi **beraber**, kaşık kaşığa.

GAA’da bilhassa Arapça ve Farsça’dan Türkçeye girmiş birçok kelime mevcuttur. AMA’da da diğer GDA’da olduğu gibi Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde kalınlık-incelik uyumunun bulunduğu görülmektedir:

“Babam **rahmatlıh** gōvālī iyi çalırdı.” (GAA: 134) = Babam **rahmetlik** kavalı iyi çalardı.

“Bizim adıyaman’ da da çarşıda geziyōlardı zeten ulı **camının** ğarşısında bī çarşı vardı.” (AMA: 192) = Bizim Adıyamanda da çarşıda geziyorlardı zaten ulu **caminin** karşısında bir çarşı vardı.

“Çõğ şükür gëndini hēç **mõhtāc** etmedim köyümüzün yeri fakir köy he he yá yemái ölen yerseniz.” (GAA: 216) = Çok şükür kendimi hiç **muhtaç** etmedim köyümüzün yeri fakir köy he he ya yemeği öğlen yersiniz.

GMA’da da diğer GDA’da olduğu gibi yabancı kelimelerin uyuma girdiği görülür:

“Bāk o zamanda yĩmaltı sene olmuş, o zamanda ameliyetime, onnan sōna çok onnan eyi **vaht** geçirdik o ğadĩncāznan.” (GMA: 171) = Bak o zamandan beri yirmi altı sene olmuş, o zaman ameliyatıma ondan sonra çok ondan iyi **vakit** geçirirdik o kadĩncağızla.

“Bu ğāder ki bize beyle bi allah’dan bi **ceseret** vardı dey.” (GMA: 237) = Bu kadar ki bize böyle bir Allah’tan bir **cesaret** vardı diyor.

“...sebaha ğader bākdıķ ki **ezen** oħundu yeri şeye ğedek namaza şeye işde, türbiye ğetdik.” (GMA: 164) = ...sabaha kadar baktık ki **ezan** okundu yeri şeye gidelim namaza işte, türbeye gittik.

“Baħor ki ğonagın baħçası da var. **Mesele** õlen zamanımış.” (AMA: 150) = Bakıyor ki konağın bahçesi de var. Mesela **öğlen** zamanıymış.

“**Madam** sen bana bēle doĝrısın ben sana oyun ēdom.” (AMA: 157) = **Madem** sen bana böyle doĝrusun ben sana oyun ediyorum.

“Tez babama **ħeber** verin ğuşıma altından bir **ĝefes** yapTırsın, acele salsın.” (AMA: 160) = Tez babama **haber** verin kuşuma altından bir **kafes** yaptırsın, acele etsin.

3.4.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

UMA’da dar ünlüler düzleşme eğiliminde olduğundan düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğunun hâkim olduğu görülmektedir. UMA’da kalınlık-incelik uyumunda olduğu gibi düzlük-yuvarlaklık uyumunun da en çok eklerde bozulduğu görülmektedir:

“Normal mezetten alılar **ķoyınları**.” (SMA: 171) = Normal koyun pazarından alıyorlar **koyunları**.

“Bi otırışta şındı bi ķızının **ķuyrıđının** yarısını yérım.” (UMA: 177) = Bir oturuşta şimdi bir kuzunun **kuyruğunun** yarısını yerim.

“Bu adam finasman yoğlığından ķapatmıř şeyı **ķombınayı**. “(UMA: 216) = Bu adam finansman yokluğundan kapatmış şeyi **kombineyi**.

SMA’da düzlük-yuvarlaklık uyumu STT’ye göre geridir. SMA’da ilk hecedeki yuvarlak ünlülerden sonra gelen ünlüler düzleştiğinden uyumu bozmaktadır:

“**Çocuğın** büyügleri babaları yani abeleri annesi büyügleri...” (SMA: 109) = **Çocuğun** büyükleri babaları annesi büyükleri...

“... Mesela yumurtalisi oli, bi de sa’ de soğansız, **maydanozsız**, sade salķayla, ee mesela biz burada bulgura da diyoruz, bulgur varya.” (SMA: 194) = Mesela yumurtalisi oluyor, bir de sade soğansız, **maydanozsuz**, sade salķayla, e biz burada bulgura da diyoruz, bulgur varya.

“Çantama tegme **wurıldı** orda.” (SMA: 179) = Çantama tekme **vuruldu** orda.

UMA ve SMA’da olduğu gibi DA’da da düzlük yuvarlaklık uyumsuzluğunun hâkim olduğu görülmektedir. UMA’da olduğu gibi DA’da da ilk ünlüsü yuvarlak olan

bir isim veya fiil kök ve gövdelerinin ikinci ünlüsünün düzleşme eğiliminde olmasından dolayı uyum bozulmaktadır:

“**Çocıh** şoförlıh yapı, çalışı.” (DA: 63) = **Çocuk** şoförlük yapıyor, çalışıyor.

“Diyi ana sen **buni** da bilidin.” (DA: 65) = Diyor anne sen **bunu** da biliyordun.

“**Gözimize** geldi, **yüzimize** geldi, ağzımıza geldi, kim kimin...” (DA: 120) = **Gözümüze** geldi, **yüzümüze** geldi, ağzımıza geldi, kim kimin...

BA’da da diğer GDA’da oluğu gibi düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğunun hâkim olduğu görülmektedir. UMA ve DA’da olduğu gibi BA’da da ilk ünlüsü yuvarlak olan bir isim veya fiil kök ve gövdelerinin ikinci ünlüsünün düzleşme eğiliminde olmasından dolayı uyumun bozulduğu görülmektedir:

“Dinamolar **ķuritidu**. Barajı da bıraķımdılar.” (BA: 116) = Dinamolar **kurutuyordu**. Barajı da bırakmıyorlardı.

“**Köyli** hepsi odaya gidiyordular.” (BA: 93) = **Köylülerin** hepsi odaya gidiyorlardı.

“Baba, anne **ķonişidu**, dede de birez **düşiridi**.” (BA: 84) = Baba, anne konuşuyordu, dede de biraz **düşüşürüyordu**.

KA’da diğer GDA’nın tersine düzlük-yuvarlaklık uyumunun genel olarak hâkim olduğu görülmektedir. KA’da düzlük-yuvarlaklık uyumu STT’ye göre daha ileridedir:

“...altına da iki **ķıbık** kodu, yanı yakmadı...” (KA: 453) = ...altına da iki **çubuk** koydu, yanı yakmadı...

“Gelinin arhadaşları yanına oturur, işte ğınasını onnar yaħar, ğahallar, gelinin hatırası **üçün** öyünde oynallar, oturullar işte bale.” (KA: 468) = Gelinin arkadaşları yanına oturur, işte kınasını onlar yakar, kalkarlar, gelinin hatırı **için** önünde oynarlar işte böyle.

AMA’da da diğerk GDA’da olduğu gibi düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğu hâkimdir. STT’de *a* dan sonra gelen *b*, *v*, *m*, *f* dudak ünsüzlerini içinde bulunduran kelimelerden sonra *u* gelmektedir fakat AMA’da ise *ı* ve *i* ünlüleri gelmekte bu da düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğuna sebep olmaktadır. AMA’da da eklerin düzleşme eğilimi düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır:

“Bī yogırt vardı. Bī **yımırta** vardı.” (AMA: 278) = Bir yoğurt vardı. Bir **yumurta** vardı.

“Sen sulemezssen ben seni **öldırırım**” diör.” (AMA: 270) = “Sen söylemezsen ben seni **öldürürüm**” diyor.

“Gelin vazgeçin size ev vērim **memurlıĝ** vērim, everim.” (AMA: 154) = Gelin vazgeçin size ev vereyim, **memurluk** vereyim, evlendireyim.

GMA’da diğerk GDA’ nın tersine düzlük-yuvarlaklık uyumunun oldukça belirgin ve hâkim olduğu görölmektedir. GMA’da da KA’da olduğu gibi düzlük-yuvarlaklık uyumu STT’ye göre daha ileride olduğu görölmektedir.

“...eti ğoymalısnı, etnen noħut bişer, **fasılyayı** üsdüne atarsnı...” (GMA: 161) = ...eti koymalısın, et ile nohut pişer, **fasulyeyi** üstüne atarsın...

“...işde etini gemikden soyallar, dorğallar, onu da **ĝavırılar**.” (GMA: 186) = ...işte etini kemikten soyarlar, doğrarlar, onu da **kavururlar**.

“Parañ hâlal mı hâram mı bu änteb’iñ üs başına büyük **yāmır** yağar büyük seller geder.” (GMA: 197) = Paran helal mı haram mı bu Antebin üs başına büyük **yağmur** yağar büyük seller gider.

3.5. ÜNSÜZ UYUMU

STT’de hâkim olan ünsüz uyumunun ağızlarda bozulduğu görülmektedir.

DA’da bazı alıntı kelimelerde ve eklerde bu uyum bozulmaktadır:

“O zaman **elegtirik** melegtirik yohti.” (DA: 64) = O zaman **elektrik** melektrik yoktu.

“Ondan sōra o hegbesini gördüm beşe o **başdan** öge tağılan, el ögidır, dedi hani yol masrafını, şeyini ona bırağılar.” (DA: 96) = Ondan sonra o heybesini gördüm böyle **baştan** öne takılan, el önüdür dedi hani yol masrafını, şeyini bırakıyorlar.

“**Ɔuyumçi** deyi duymışim güzel hanıma burma bilezikler yağışı.” (DA: 76) = **Kuyumcu** diyor duymuşum güzel hanıma burma bilezikler yakışıyor.

Ünsüz uyumu AMA’da sağlam değildir:

“Gelir ği bī dev bī başı yer de bī başı **gökde** ener aşığı.” (AMA: 157) = Gelir ki bir dev bir başı yerde bir başı **gökte** iner aşığı.

“Onın usılcana iki gulagını keser uu der bī davıl bī dāveT bī düyün var ki gulagım **göşdı** der.” (AMA: 172) = Onun usulca iki kulağını keser oy der bir davul bir davet bir düğün var ki kulağım **göçtü**.

KA’da da ünsüz uyumuna uymayan kelime örnekleri mevcuttur:

“İkincide herif söydü, saydı, ƆaƆTı, üstünü geyindi. ƆıƆTıƆ dışarı, ben de **ƆıƆdım**.” (KA: 447) = İkincide herif sövdü, saydı, kalktı üstünü giyindi. Çıktık dışarı, ben de **çıktım**.

“Göbeyini **kesdi, kesdikTen** sōna beş altı sa‘at çocuklar yaşadı, ondan sōna ekisi de öldüler.” (KA: 442) = Göbeğini **kesti, kestikten** sonra beş altı saat çocuklar yaşadı, ondan sonra ikisi de öldüler.

GMA’da da ünsüz uyumu sağlam değildir:

“Ey ben dēdim hele baḥıym varsa dēdim ḥasbiri **dutdum** vērdim.” (GMA: 161)
= Ey ben dedim hele bakayım varsa dedim hasbiri **tuttum** verdim.

“Şeyci hālvacılarda olurdu ekserî, **şurupcularda.**” (GMA: 172) = Şeyci helvacılarda olurdu ekseri, **şurupçularda.**

“...eveli **ufākdım** usdam gētdi äyāma bi dene...” (GMA: 184) = ...önceden **ufaktım** ustam gitti ayağıma bir tane...

3.6. ÜNSÜZ BENZEŞMELERİ

Dil birimi olan seslerin çıkış yeri veya çıkış biçimi bakımından birbirine yaklaşması benzeşme olarak bilinmektedir. Ses benzeşmeleri en yaygın olarak görülen ses olaylarındanıdır.⁵⁰

Gramer Terimleri Sözlüğünde bu ses olayı: “Kelime içindeki bir sesin, boğumlanma noktası veya niteliği bakımından yan yana veya aralıklı duran bir başka sesle benzer veya eş duruma getirilmesi olayı.” şeklinde tanımlanmıştır.⁵¹

Benzeşmeleri ilerleyici ve gerileyici benzeşme olmak üzere iki başlık altında ele alacağız.

⁵⁰ Karaağaç, **Türkçenin Ses Bilgisi**, s. 65

⁵¹ Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 162

3.6.1. İlerleyici Benzeşmeler

Bir kelimedeki seslerden birinin kendinden sonra gelen bir sesi etkileyerek çıkış yeri ve biçimi yönünden kısmen ya da tamamen kendisine benzetme olayıdır.⁵²

3.6.1.1. -nd->-nn- Benzeşmesi

Daha çok *n* ünsüzüyle biten kelimelere bulunma, ayrılma durumu eklerinden birinin gelmesi ile *d* ünsüzün *n* ünsüzüne dönüşmesi sonucunda ortaya çıkan yakın ve tam bir benzeşmedir. GDA’da yaygın olarak görülen bir ses olayıdır:

“Yoh oğlan **tarafinnan** yalnız kadınları görebilir.” (UMA: 132) = Yok oğlan **tarafından** yalnız kadınları görebilir.

“Gizli olarak **gennilere** götürür.” (UMA: 195) = Gizli olarak **kendilerine** getirir.

“Ben de ‘arabalan Çoltepe **köyünnen** geliyem.” (BA: 103) = Ben de arabayla Çoltepe **köyünden** geliyorum.

“Gene davul **ıdu**, ama davulu da **munnan** güzel **ıdi**.” (BA: 85) = Yine davuldu, ama davulu da **bundan** güzeldi.

“Meselâ akşam oldökimi, **ikinni** vâkdi oldökimi anam, esgi gadınnar ne çileler çekdiler yav.” (GMA: 185) = Mesela akşam olduğu gibi, **ikindi** vakti olduğu gibi annem, eski kadınlar ne çileler çektiler ya.

“Hoşgör **sonnan** yapıldı.” (GMA: 174) = Hoşgör **sonradan** yapıldı.

⁵² Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, s. 66

“Heç **genner gennere** yaşıyorlar.” (KA: 470) = Hiç **kendi kendilerine** yaşıyorlar.

“He ya biz bəyledik **hâyvannan** getirirdik.” (KA: 450) = He ya biz böyleydik **hayvandan** getirirdik.

3.6.1.2. -nl->-nn- Benzeşmesi

Sonu *n* ünsüzüyle biten isim kök veya gövdelerinden sonra *l* ile başlayan bir ek geldiğinde ortaya çıkar. GDA’da yaygın olan yakın ve tam bir benzeşmedir:

“İşte bibernen **soğannan** ezıldıhten soyna onı birbirine yidirdıhtan soyna biraz su kattı mı yavaş yavaş o burgıl olcah.” (UMA: 131) = İşte biber ile **soğanla** ezildikten sonra onu birbirine yedirdikten sonra biraz su kattı mı yavaş yavaş o bulgur olacak.

“İnan benim **tükennen** dezgahlan elimde iş yoh.” (UMA: 152) = İnan benim **dükkânla** tezgâhla elimde iş yok.

“O yâr küçüg **ıdı annamidu**.” (BA: 138) = O yar küçüktü **anlamıyordu**.

“Afédersen o **hâyvannarı** bırahtığımız zaman bi sa‘atte toplıyamıdıh ikü üç kişiden.” (BA: 106) = Affedersin o **hayvanları** bıraktığımız zaman bir saatte toplayamıyorduk, iki üç kişiyle.

“**Onnara** ebe diyerdıh.” (BA: 86) = **Onlara** ebe diyorduk.

“**Mardinniler** güzel şey yapıylar, **mardinniler** işli küfde yapıylar da midye kimi ellerinde...” (GMA: 170) = **Mardinliler** güzel şey yapıyorlar, **Mardinliler** içli köfte yapıyorlar da midye gibi ellerinde...

“Käkdık biz **günnük** ne ğazanmışıķ, ğırķ kât; a şu ekmekciniñ, şu ciyerciniñ, şun da biz...” (GMA: 177) = Kalktık biz **günlük** ne kazanmıştık, kırk kat; aha şu ekmekçinin, şu ciğercinin, şunu da biz...

“...**bunnarı** têmın ét, dèdi ben gidecâım dèdi sanâ dèdi.” (GAA: 131) = **Bunları** temin et, dedi ben gideceğim dedi sana dedi.

“He şimdık **yänniș** deıl çamâşır makinâsı donluĥ ğazânları ğurârdıĥ, ğazânları taĥârdıĥ ğelirdik yuĥârdıĥ, atâș yâĥârdıĥ orda ôle dașlâr vâr.” (GAA: 221) = He şimdi **yanlıș** deĝil çamaşır makinesi donluk kazanları kurardık, kazanları takardık gelirdik yıkardık, ateș yakardık orda ôyle taşlar var.

“Destan olur birine **annadıcıñ** onu.” (KA: 481) = Destan olur birine **anlatacağım** onu.

“**Bunnar** pîĥâmberimizin elçisidir.” (KA: 465) = **Bunlar** Paygamberimizin elçisidir.

“O ğeçe **onnar** gelin ğüveĝi oli.” (DA: 76) = O gece **onlar** gelin ğüvey oluyor.

“Odur bizde onu ĥonuștururum, sâkinleștiririm, **annașsınlar**.” (DA: 103) = Odur bizde onu konuștururum, sakinleștiririm, **anlașsınlar**.

“Aĥa **onnarı** ĝöyor içine.” (AMA: 151) = Aha **onları** koyuyor içine.

“**Bunnar** böyımıs babayıit oldıhtan sôña bu berdoș ölmîș.” (AMA: 135) = **Bunlar** büyümüş babayıĝit olduktan sonra bu berduș ölmüş.

3.6.1.3. -lr->-ll- Benzeșmesi

GDA’da az ĝörülen bir benzeșmedir:

“Çolıĝ çocıĝımın erzaĝını alır eve götürrem, ha **gellem**.” (UMA: 152) = Çoluk çocuĝumun erzaĝını alır eve götürürüm ha **gelirim**.

“İşte ordan **allam** gırmı lera, burdan **allam** on lera.” (UMA: 152) = İşte ordan **alırım** yirmi lira, burdan **alırım** yirmi lira.

3.6.2. Gerileyici Benzeşmeler

3.6.2.1. -rl->-ll- Benzeşmesi

r ünsüzü ile biten kelimelerden sonra *l* ünsüzünün gelmesiyle ortaya çıkan bu yakın benzeşme olayının örnekleri KA, AMA ve GMA’da yaygın olarak bulunmaktadır:

“Onlar da **alılar** bize **getiriller**.” (DA: 99) = Onlar da **alırlar** bize **getirirler**.

“Eskiden **gideller** bi hafta, on gün.” (DA: 76) = Eskiden **giderler** bir hafta, on gün.

“Bu istek oldıĝtan soyna tebi giderler erkekler **isteller**.” (UMA: 132) = Bu istek olduktan sonra tabi giderler erkekler **isterler**.

“O geceyi de orda **sabahlallardı**.” (UMA: 148) = O gece de orda **sabahlarlardı**.

“Ölene kader **söleller**.” (BA: 136) = Ölene kadar **söylerler**.

“Dama bulgur **sereller**.” (BA: 136) = Dama bulgur **sererler**.

“Babam asgerdeymiş eyle **édellermiş** evelden eyleymiş.” (GMA: 155) = Babam askerdeymiş öyle **ederlermiş** önceden öyleymiş.

“O zamanda gelinçi **dëllerdi**, çalgıcı şey eder, perdeniñ arhasınnan mı **çalallardı** nêderdi, ney sazı vardı valla bilmeym orda oldu.” (GMA: 157) = O zamanda gelinci **derlerdi**, çalgıcı şey eder, perdenin arkasından mı **çalarlardı** ne ederdi, ney sazı vardı valla bilmiyorum orda oldu.

“Asmaḡ kèsmek diyo yá bī dēlī varmış gēlenleri hemen **soyallarmış**.” (GAA: 195) = Asmak kesmek diyor ya bir deli varmış gelenleri hemen **soyarlarmış**.

“Orda baḡsın tapuyá böyleymiş yáni bunu bōle **sōleller**.” (GAA: 166) = Orda baksın tapuya böyleymiş yani bunu böyle **söylerler**.

“Kadın akşam rüyesinde bir köpek görürse devlisi gün onun kınasını **yakallardı** kuduz olmasın deyin, kuduz kınası **dellerdi**.” (KA: 453) = Kadın akşam rüyasında bir köpek görürse ertesi gün onun kınasını **yakarlardı** kuduz olmasın diye kuduz kınası **derlerdi**.

“Ondan sōna da aḡması bitTi mi şey **edellerdi**, bir tene çabıt **tutunullardı**, geri yataḡın içine girellerdi.” (KA: 467) = Ondan sonra da akması bitti mi şey **ederlerdi**, bir tane çaput **tuttururlardı**, geri yataḡın içine girerlerdi.

“Bī şışede evlerine **sepellerdi**. Garı goca hoş olmazsa bu suyı içeller ya da banyo **yapallardı**.” (AMA: 169) = Bir şışede evlerine **serperlerdi**. Karı koca hoş olmazsa bu suyu içerler ya da banyo **yaparlardı**.

“Ānamız babamız gece gāḡar bize yimeK **edellerdi** yirdiḡ.” (AMA: 162) = Anamız babamız gece kalkar bize yemek **ederlerdi** yerdik.

3.6.2.2. -zs->-ss- Benzeşmesi

Geniş zaman olumsuzluk ekinden sonra şart kipinin gelmesiyle ortaya çıkan bu yakın benzeşme olayının örneklerine UMA, DA ve GMA’da sık rastlanmaktadır:

“Hiç **olmassa** ayda bi milyon para alacağam.” (UMA: 152) = Hiç **olmazsa** ayda bir milyon para alacağım.

“Dèyi: “ sen şeytansen, beni beni **kandıraramassan**.” (UMA: 145) = Diyor: “sen şeytansın, beni **kandıramazsın**.”

“Alırsa alsın, **almassa** almasın.” (DA: 116) = Alırsa alsın, **almazsa** almasın.

“Dedim beni **verisisse** verin, vemişse dā almiyam.” (DA: 112) = Dedim beni **veriyorsanız** verin, vermiyorsanız da almıyorum.

“İlla olursa dèyi bu kız olur, **olmassa** başkasını istemiyem.” (DA: 124) = İlla olursa diyor bu kız olur, **olmazsa** başkasını istemiyorum.

“Dédi valla s...iy hıubede gösterırsense senı alacağam, **göstermessense** senı almiyacağam.” (BA: 128) = Dedi valla...hutbede gösterirlerse seni alacağım, **göstermezlerse** seni almayacağım.

“Diyidim kardaşım, sen bana **hâksıssan** yav!” (BA: 105) = Diyordum kardeşim, sen bana **haksızsın** ya!

“...şışden biraber bi yā bi hırtlāk, he yā o āzımızdan ākmalı **yimessek** olmaz.” (GMA: 204) = ...şışle beraber bir yağ bir gırtlak, he ya o ağzımızdan akmalı **yemezsek** olmaz.

“ Hey biz bize biz bize, ğınayı veriñ bize ğınayı **vermesseñ**, küserik size.” (GMA: 199) = Hey biz bize biz bize, kınayı verin bize, kınayı **vermezsen**, küzeriz size.

“Bizim köün başkâ yerinde nè zamān hiç **olmassa** günde on tâne on beş tâne misāfir olurmuş gündē.” (GAA: 172) = Bizim köyün başka yerinde ne zaman hiç **olmazsa** günde on tane misafir olurmuş günde.

“Önlerine düştüm ki hanım ‘ emmi nerde dedim diyó hamızālār gètti, sabānān **dönmessem** aşşamınan giderim.” (GAA: 198) = Önlerine düştüm kiř hanım emmi nerde dedim diyor Hamzalar gitti, sabahleyin **dönmezsem** akşamında giderim.

3.6.2.3. l-n>n-n Benzeşmesi

Vasıta ekinin kullanılışıyla ortaya çıkan tam ve uzak bir benzeşmedir. GDA’da çok sayıda örnekleri bulunur:

“... asger mısđava, asger māmēt, hacı mamdeli dellerdi, onnarıñ **ğızlarıynan** arħadařdıķ...” (GMA: 158) = ...asker Mustafa, asker Mehmet, Hacı Mamdeli derlerdi, onların **kızlarıyla** arkadaştık. (kızlarıynan, kızları ilen, kızlarıyla)

““Antap’ta bizi getirenin **arħadařınan** yolda gidi, deyi ki kendisine, nereye gidisen Supħi Beg?” (DA: 111) = Antepte bizi getirenin **arkadaşıyla** yolda gidiyor, diyor ki kendisine, nereye gidiyorsun Suphi Bey? (arkadaşınan “arkadaşı ilen arkadaşıyla”)

“Böle **atınan** beraber atılı Ėazreti Ėamza’nın gurzune arħadan.” (DA: 83) = Böyle **atıyla** beraber atılıyor Hazret-i Hamza’nın gürzüne arkadan. (atınan “atı ilen, atıyla”)

“Evlerden kira da alırım, yeter **fazlasıynan** yeter.” (GMA: 156) = Evlerden kira da alırım, yeter **fazlasıyla** yeter. (fazlasıynan “fazlası ilen fazlasıyla”)

“İşte vériller Allāħ’ın **émiriynen**.” (KA: 477) = İşte verirler Allah’ın **emriyle**. (emriynen “emriylen, emri ile”)

“Heppí **elnen**, yanı kannan, bedennen olı.” (UMA: 182) = Hepsi **elle**, yani canla, bedenle oluyor. (elnen “ellen, elle”)

“Çağırdım turgıt’ı, -komşım radyoçudur- **maķasnan** kırttı.” (UMA: 155) = Çağırdım Turgut’u komşum radyocudur, **makasla** kırttı. (makasnan “makaslan makasla”)

“**Kimnen** kötü olasan ķardaş.” (UMA: 155) = **Kimle** kötü alursun kardeş. (kimnen “kimlen kiminle”)

“Süleymān bī ğız ķaçırdı, ona taķık takmış o ğızı ķaçırdı, ķaçırınca kıız tarafı **motornan makinasiynan** onların peşine vermiş.” (GAA: 161) = Süleyman bir kıız ķaçırdı, ona takık takmış o kıızı ķaçırdı, ķaçırınca kıız tarafı **motorla, makinesiyle** onların peşine vermiş. (motornan, (motor ilen, motorla)

“Bu sūt bir **maķamnan** çağrılırdı. “süüüüt waaar süüüüt.” ” (SMA: 163) = Bu sūt bir **makamla** çağrılırdı. “ süüüüt waaar süüüüt.” (makamnan, makam ilen, makamla)

“Allah’ın **ķikmetinnen** ben de o guni yeşil fasulya yaptım.” (BA: 104) = Allah’ın **hikmetiyle** ben de o ğün yeşil fasulye yaptım. (hikmetinnen, hikmeti ilen, hikmetiyle)

3.7. AYKIRILAşMA (BENZEşMEZLİK)

Aynı ya da birbirine yakın iki ünsüzün çıkış yerini ve biçimini deĝiřtirip öteki ünsüzden farklılaşması olayıdır. Bazen bir kelimedede yan yana gelmiş olan aynı cinsten iki sesin birbirinden ayrıldıkları, bir sesin farklılaşarak ikizlikten kaçtıĝı görölür. Benzeşmenin tersi bir olaydır. Türkçede aykırılılaşmadan çok benzeşme yönünde bir meyilleşme olduĝu görölmektedir.⁵³ GDA’da örnekleri azdır.

⁵³ Karaaĝaç, **Türkçenin Ses Bilgisi**, s. 53-54

3.7.1. -mm->-mb- Aykırılışması

GDA'da nadiren görülür:

“Feḫat ben gördığım ḫederíyle **ḫambal** gelir.” (UMA: 174) = Fakat benim gördüğüm kadarıyla **hamal** gelir.

“Eskiden köylü şehirliyin efendisiydi, şimdi köylü şehirliyin **hambalı** oluptur.” (BA: 99) = Eskiden köylü şehirlinin efendisiydi, şimdi köylü şehirlinin **hamalı** olmuş.

3.7.2. -l-l- > -r-l- Aykırılışması

GDA'da sınırlı sayıda örneği vardır:

“**Ḳarabalıḥtan** yénidi, gididi ormanlıḡa.” (BA: 106) = **Kalabalıktan** çıkıyordu, gidiyordu armanlıḡa.

“**Verhasıl** her defasında da dayahḡ yédím.” (SMA: 123) = **Velhasıl** her defasında da dayak yedim.

3.7.3. -r-r- > -l-r- Aykırılışması

GDA'da seyrek görülür:

“**Ėrzüluma** vèriyólār gidiyó ḳı orda elli gávurun savāşına gidiyó onda yāraḷāniyó gèri gètiriyólār.” (GAA: 147) = **Erzuruma** veriyorlar gidiyor ki orda elli gâvurun savaşına gidiyor onda yaralanıyor geri getiriyorlar.

3.8. YER DEĞİŞTİRME (GÖÇÜŞME)

Bir söz içindeki iki ses biriminin yer değiştirmesi ile ortaya çıkan ve anlam ayırıcı bir özelliği bulunmayan, belirli bir ölçü ve düzeni olmayan düzensiz ses olaylarındandır.⁵⁴ GDA’da birçok örneği mevcuttur.

3.8.1. -rv->-vr- Göçüşmesi

GDA’da sınırlı sayıda örnekleri vardır:

“Günín birinde bèle bi **kevrán** gelir, oradan geçerken baħallar ki tek başına o vadinin içinde bi kadın...” (UMA: 143) = Günün birinde böyle bir **kervan** gelir, oradan geçerken bakarlar ki tek başına o vadinin içinde bir kadın.

“Onnan sora **kívre** gelir. **Kívreye** tabi düğínlí olırsa **kívreye** taht bezenir.” (UMA: 194) = Ondan sonra **kirve** gelir. **Kirveye** tabi düğünlü olursa **kirveye** taht bezenir.

“Yók çataltepe deíl **pavrālydı**. O **pavrālydı** işte * bu durmuş ondan sonā ēç bağırmağı.” (GAA: 157) = Yok Çataltepe değıl **Parvalıyđı**. O **Parvalıyđı** işte bu durmuş ondan sonra hiç bağırmağı.

3.8.2. -vr>-rv- Göçüşmesi

GDA’da az sayıda örneğı bulunmaktadış:

“Ya dayısının **arvadı**, ya ‘emísínin **arvadı** işte bèle yaħınların kadın kısmı gider.” (UMA: 193) = Ya dayısın **avradı**, ya emmisinin **avradı** böyle yakınların kadın kısmı gider.

⁵⁴ Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, s. 77

“Bizde ısdambıl milletine âlem gerek, keyf gerekärabasını çeken, **arvadını** uşānı alan saraybunna sahile gelik ām.” (GMA: 214) = Bizde İstanbul milletine âlem gerek gerek, keyif gerek arabasını çeken, **avradını** üşāğını alan Sarayburun’a sahile geliyoruz aġam.

“Ceride evli **arvaTların** süslenmesini görör zorına gīdor.” (AMA: 161) = Ceride evli **avratların** süslenmesini görüyor zoruna gidiyor.

“**Arvad** dēyi ne olmış seen? Kim seen zülüm yapmış?” (SMA: 115) = **Avrat** diyor ne olmuş sana? Kim sana zulüm yapmış?

“Niye nefseyi **arvadın** üstüne goyuroñ bunu dēdim.” (KA: 478) = Niye nefseyi **avradın** üstüne koyuyorsun bunu dedim.

3.8.3. -gr->-rg- Göçüşmesi

GDA’da az görölmektedir:

“Balcanlari küçük küçük **doğrarız.**” (SMA: 202) = Patlıcanları küçük küçük **doğrarız.**

“Benım babam bu eskı evde daş maş işlerinen **urğasırdı.** Soyismimiz “doğan”dır.” (UMA: 168) = Benim babam bu eski evde taş maş işleriyle **uğraşırdı.** Soy ismimiz “Doğan’dır.

“Hemen ıaldırı o pısıgı kucaġına alı, oğşı, sevı, öpı **bargına** bası.” (UMA: 227) = Hemen kaldırıyor o kediyi kucaġına alıyor, okşuyor, seviyor, öpüyor, **bağrına** basıyor.

“Bunnarı hēr bir bı şı sölüyör yá başka yoğ şeyde **dorğıydu** menderesin ismet inönünün oġlu **dorğıydu...**” (GAA: 150) = Bunları her biri bir şey söylüyor ya başka yok şeyde **doğruydu** Menderes’in ismet İnönü’nün oġlu **doğruydu...**

“Hemen ğapının **urgunda** gennini g zelleden yihadık g c k g c k...” (GMA: 168) = Hemen kapının **ugrunda** kendini g zelce yıkadık k   k k   k...

“Antep’de ğrık ı  ılı   ı  oğudu, eyle doğdur deyil,  ekiciye gedidik deylerdi **dorğu**.” (GMA: 162) = Antep’te kırık ı  ıkık ı  oktu,  yle doktor değil,  ekiciye gidince derlerdi **doğru**.

“Ben ak am herkes yatana  ad r burda beklerim, o adam kimse onu bir g zel  ld r m, hele dertleri neymi  ** rgeneyim**, demi , ak am olmu .” (KA: 460) = Ben ak am herkes yatana kadar burda beklerim, o zaman kimse onu bir g zel  ld r r m, hele dertleri neymi  ** greneyim** demi  ak am olmu .

“Seni bi ** rgeden** vardır.” (BA: 140) = Sana bir ** greten** vardır.

3.8.4. -pr->-rp- G    mesi

GDA’da  rnekleri azdır:

“O zamana  eder cebrayil ‘aleyhiselam geldi dedi ki: “eliy  **torpağa** vur ba ım.” Orda ‘alak g l  vardır.” (UMA: 247) = O zamana kadar Cebrail Aleyhisselam geldi dedi ki: “elini **toprağa** vur bakayım.” Orda Alak g l  vardır.

“Altın ı **k rp den** ğelseydiniz b t n o   arı   y y paca san.” (GAA: 196) = Altın ı **k pr den** ğelseydiniz b t n onları   y yapacaksın.

“ sgi tiren hattında tir n gidiy  g lb  ına bundan    nc  yapımı da  **torp  **, alt da   st **torpağıdı**.” (GAA: 166) = Eski tren hattında tren gidiyor G lb  ı’na bundan    nc  yapımı ta  **toprak**, alt ta   st **topraktı**.

“Bunnar yazın olurdu, yazın da o yazın g ne ini yirdi, **torp ** da eyle  indiki kimi fenn  ğbre filan atmazlardı, zibil atallardı.” (GMA: 187) = Bunlar yazın olurdu, yazın da o yazın g ne ini yirdi, **toprak** da  yle  imdiki fenni ğbre filan atmazlardı, doğal ğbre atarlardı.

“Doğum edinci biz şe ederdik, **torpağ** ğızdırırdıh loğusa kadına.” (KA: 467) = Doğum edince biz şey ederdik, **toprak** kızdırırdık lohusa kadına.

“Vezirden çıhmış seyelete geze geze gèTmişler bî **körpının** başında durmuşlar.” (AMA: 148) = Vezirle çıkmış seyahate geze geze gitmişler bir **köprünün** başında durmuşlar.

3.8.5. -rp->-pr- Göçüşmesi

GDA’da tespit edebildiğimiz birkaç örneği vardır:

“Kara kaşlar oh **kıprık** kara kaşlar. Ben derdimi sölesem ağlar bu kara daşlar.” (UMA: 240) = Karakaşlar oh **kirpik** karakaşlar. Ben derdimi söylesem ağlar bu kara taşlar.

“...vallâ êkin buğday êkiyôh **apra** êkiyôh hêr şeyi êkiyôh elhâmdulillâh fıstıh vār tırâhtör var...” (GAA: 224) = ...vallah ekin ekıyoruz **arpa** ekıyoruz her şeyi ekıyoruz elhamdülillah fıstık var traktör var...

3.8.6. -ml>-lm- Göçüşmesi

GDA’da sınırlı sayıda örneği mevcuttur:

“Bíz yengí bi **melmekete** gelmişih.” (UMA: 233) = Biz yeni bir **memlekete** gelmişiz.

“E tebi şındı bu **melmeketın** adı çıhmış.” (UMA: 149) = E tabi şimdi bu **memleketin** adı çıkmış.

“Ele bi kâzi, **melmeket** elindedir.” (DA: 77) = Öyle bir kadı, **memleket** elindedir.

“Deller ki â bizim **melmeketimiz** filan **melmeket**, şu ğartı kime göstersen bizim evi saga gösterir.” (KA: 469) = Derler ki a bizim **memleketimiz** filan **memleket**, şu kartı kime göstersen bizim evi sana gösterir.

3.8.7. -br->-rb- Göçüşmesi

GDA’da birkaç örneği tespit edilmiştir:

“A bu köynek, baĥ şındı güneşte çıttınmı emín ol, **kírbídí** bèle vursan üzerine yanar.” (UMA: 183) = A bu gömlek, bak şimdi güneşe çıktın mı emin ol, **kibriti** böyle vursan üzerine yanar.

“He vaļļā hı sonādan işte bèle bugüne ğāder haļā yaşıyóruz oĝlān dördü aļmānyāda iki **ĝırbızda** aāma söyleyim...” (GAA: 138) = He vallahi sonradan işte böyle bugüne kadar hala yaşıyoruz oĝlan dördü Almanyada iki **Kıbrısta** ağama söyleyeyim...

“Birisi **farbıka** yapmış pilastik **farbıkāsı** he yaptı yóľun üstünde buĝda bazarın ĝarşısında çalıştırdı...” (GAA: 138) = Birisi **fabrika** yapmış plastik **fabrikası** he yolun üstünde buĝday pazarının karşısında çalıştırdı...

3.8.8. -pl->-lp- Göçüşmesi

GDA’da sınırlı sayıda örnekleri mevcuttur:

“**Çılpaĝlıĝ** yetmī kímín bi yanımızı örtiyıĝ bi yanımızı açıyıĝ.” (UMA: 227) = **Çıplaklık** yetmiyor gibi bir yanımızı örtüyoruz bir yanımızı açıyoruz.

“...meselā hā bu yānda he bunļār baĥşıľı orayā maľātyáyā baĝlı bu yānda **çölpü** vār.” (GAA: 187) = ...mesela ha bu yanda bunlar bahşılı oraya Malatyaya baĝlı bu yanda **çöplü** var.

“Bizim arkadaş, o zaman t/.../ gasdesi vardı, **cılbäk** avrat fotörafı sade, lan ölüm o da gasde alık...” (GMA: 215) = Bizim arkadaş o zaman t...gazetesi vardı, **çıplak** avrat fotoğrafı sade, la oğlum o da gazete alır.

3.8.9. -şk->-kş- Göçüşmesi

GDA’da seyrek görülür:

“Çiki yahiyasa **eşki** olur o zaman oo bekmez.” (SMA: 267) = Çünkü yakarsa **ekşi** olur o zaman o pekbez.

“**Eşkisini** kodihtan soyra öfeliyecağsan onı.” (UMA: 204) = **Eksisini** koyduktan sonra ufalayacaksın onu.

“Günümüzde kabak **eşkisinden** burğul aşı yapallardı nohutdan.” (KA: 468) = Günümüzde kabak **ekşisinden** bulgur aşı yaparlardı nohuttan.

“Komşılardan **eşgi** hamur getiridiler.” (DA: 119) = Komşulardan **ekşi** hamur getirirlerdi.

“...evel o ğanı durdurmak uçun ğayış ğollardı, sumäk **eşgisi** basallardı ğanı durdursuñ diyerek yara bökse meselā mähällede äklı yetenler vardı onnarıñ yanna ğedilirdi.” (GMA: 189) = ...önceden o kanı durdurmak için kayış koyarlardı, sumak **ekşisi** basarlardı kanı durdursun diyerek yara büyükse mesela mahallede aklı yetenler vardı onların yanına giderlerdi.

3.8.10. l-r>r-l Göçüşmesi

Uzak bir göçüşmedir. GDA’da örnekleri azdır:

“**Burğulu** legene koymadan önce burğul temsil bi kabta, biberi, karabiberi, soğanı...” (UMA: 131) = **Bulguru** leğene koymadan önce bulgur temsil bir kapta, biberi, karabiberi, soğanı...

“Neyse **irelde** gelen hizmetçileri kimse ikki tene kıızı, padişahın avradı bir olılılar qahallär giderler.” (UMA: 232) = Neyse **ilerde** gelen hizmetçileri kimse iki tane kıızı, padişahın karısı bir olurlar, kalkarlar, giderler.

“Mesela bunların örnekleri çohtır mesela bu hani **burğul** dövme işi var hani kepegleri alılar.” (SMA. 114) = Mesela bunların örnekleri çoktur mesela bu hani **bulgur** dövme işi var hani kepekleri alıyorlar.

“Günümüzde kabak eşkisinden **burğul** aşı yapallardı nohutdan.” (KA: 468) = Günümüzde kabak ekşisinden **bulgur** aşı yaparlardı nohuttan.

“Ondan **ireli** gelir o. Çocuğa da qollar qadına da.” (KA: 461) = Ondan **ileri** gelir o. Çocuğu da kollar kadını da.

3.9. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ

İç seste iki ünlü arasında bulunan ünsüzlerin boğumlamalarındaki tekrarlanma olayı olarak tanımlanabilir. Ünsüz ikizleşmesi GDA’da yaygın olan bir ses olayıdır.

3.9.1. b İkizleşmesi

Az örnekleri vardır:

“Bi de eskiden du‘e vardı. **Sebbeqleri** du‘e edellerdi.” (UMA: 151) = Bir de eskiden dua vardı. **Sabahları** dua ederlerdi.

“Ölen daha **sebbah** ekmeği yiyecağam ekmeğimi aldım geldim.” (UMA: 156) = Öğlen daha **sabah** ekmeği yiyeceğim ekmeğimi aldım geldim.

“Ondan sōra herif öle sevidi gendisini, **sebbehten** gelidiler anasi gile, bi de akşam yatanda giderdiler eve.” (DA: 116) = Ondan sonra herif öyle seviyordu kendisini, **sabahtan** gelirlerdi anasıgile, bir de akşam yatma vaktinde giderlerdi eve.

“Davul ola **sábbáhten** safallama olacağ ıdu, **sábbáh** safallama olaydu.” (BA: 85) = Davul ola **sabahtan** safallama olacaktı, **sabah** safallama oluyordu.

“Meħsus **sābbah** olır hāraç meraç şu fiyet gôtırır dellalın omızına verir.” (AMA: 171) = Mahsus **sabah** olur haraç maraç şu fiyat gôtürür dellalın omzuna verir.

3.9.2. k İkizleşmesi

GDA’da örnekleri çoktur:

“Dêdî oğlım burada içkı içmağ yasahtır, içkı gettíremeyîh, bení revüye gönderdí **doğkız** gün yatağ ıstırahatı vèrdí.” (SMA: 123) = Dedi oğlum burada içki içmek yasaktır, içki getiremeyiz, beni revire gönderdi **dokuz** gün yatak ıstırahatı verdi.

“Yüz sekzen **doğkız** bin ceza bundan bir ay evvel geldí.” (UMA: 153) = Yüz seksen **dokuz** bin ceza bundan bir ay önce geldi.

“Neyse iredde gelen hízmetçilerí kimse **ikki** tene kıızı, padişahın avradı bir olıllâr qahallâr giderler.” (UMA: 232) = Neyse ilerde gelen hizmetçileri kimse **iki** tane kıızı, padişahın karısı bir olurlar, kalkarlar, giderler.

“Heremiz oldıh **sekkız** on nüfus, böğün altı kardaşıh.” (UMA: 153) = Herbirimiz olduk **sekiz** on nüfus, bugün altı kardeşiz.

“Köyde yetişmişîh şındí eskiden ben bunu hep diyorum, eskiden mesela **ökkızlerle** çift sürerlerdí, ekin ekerlerdí.” (SMA: 113) = Köyde yetişmişiz şimdi eskiden ben bunu hep diyorum, eskiden mesela **öküzlerle** çift sürerlerdi, ekin ekerlerdi.

“**İkki** merdiven, iki merdivanlan dama çıhardıh.” (DA: 91) = **İki** merdiven, iki merdivenle dama çıkardık.

“**Dokkuz** atarsın, **sekkiz** atarsın on bõş atamazsın, ya on iki atamazsın.” (BA: 81) = **Dokuz** atarsın, **sekiz** atarsın on beş atamazsın, ya on iki atamazsın.

“Suda datlandırırm onu, **şekker** kimi olur.” (KA: 450) = Suda tatlandırırm onu **şeker** gibi olur.

“Yüzüğü **taqqar** büyüklerden biri adam, ya dede veya amca veya âbey işte.” (KA: 461) = Yüzüğü **takar** büyüklerden bir adam, ya da dede veya amca veya abi işte.

3.9.3. r İkizleşmesi

GDA’da birkaç örnek tespit edebildik:

“Herkes **severrah**, canlan başlan orayı bële ziyaret edî.” (UMA: 147) = Herkes **severek**, canla başla orayı böyle ziyaret ediyor.

“**Yerre** girsın o gelin.” (UMA: 192) = **Yere** girsın o gelin.

“**Fırrıncı** bize pışırdığı ekmeği, hamurını, ële güzel açar, bi ekmek boyundadır o.” (SMA: 203) = **Fırıncı** bize pışırdığı ekmeği, hamurunu, öyle güzel açar, bir ekmek boyundadır o.

3.9.4. ş İkizleşmesi

GDA’da önemli sayıda örnekleri vardır:

“Temsil en **aşşagı** bi kilo vişne yedı sekız bin lëra, bi kilo muz on bin lëra, bi kilo efendıme sölüm kayısı üç dört bin lëra.” (UMA: 129) = Temsilen en **aşağı** bir kilo vişne yedi-sekiz bin lira, bir kilo muz on bin lira, bir kilo efendime söyleyeyim kayısı üç-dört bin lira.

“**Eşşekçiler** şehre daşı.” (UMA: 181) = **Eşekçiler** şehre taşıyor.

“**Döşsek**, melül melül, yastık kan ağlar.” (SMA: 152) = **Döşek** melul melul, yastık kan ağlar.

“Üstüne tökiyem, o cenazenin üstüne, yuhhardan **aşşagya** keder, aşşagdan yuhharya keder...” (SMA: 268) = Üstüne döküyorum, o cenazenin üstüne, yukarıdan **aşağıya** kadar, aşağıdan yukarıya kadar...

“...**eşşek** cehenem ol şurdān dēdi yāu dēdi filān dohtōr a hā tamā dēdi.” (GAA: 118) = ...**eşek** cehennem ol şurdan dedi ya dedi filan doktor aha tamam dedi.

“Büyük cemaat şeyler olduğu zaman, büyük cemaatlar olduğu zaman kadınlar belki **aşşagta** oturmuş olabilir; ama yeri geldiği zaman ordan içindekini de söylebilir.” (BA: 96) = Büyük cemaat şeyler olduğu zaman, büyük cemaatler olduğu zaman kadınlar belki **aşağıda** oturmuş olabilir; ama yeri geldiği zaman ordan içindekini de söylebilir.

“İşde o gızda hazır olan yătăk, **döşsek**, yorgan vesayre yasdık o ārābalara yüklenir.” (GMA: 200) = İşte o kızda hazır olan yatak, **döşek**, yorgan vesaire yastık o arabalara yüklenir.

“Onu fazla açmeyciñ hafif, o demir **ğaşşık** vardı, acıg içeri sōrdu veya su sōrdu o demir **ğaşşınan** hafif hafif deşersin ki alevlensiñ, yansın sōmasıñ.” (GMA: 183) = Onu fazla açmayacaksın hafif, o demir **kaşık** vardı, azıcık içeri soğurdu veya su soğurdu o demir **kaşıkla** hafif hafif deşersin ki alevlensin, yansın soğumasın.

“O **ğaşşık** da geri tesbiye atardık, béyle üç sefer yapardık, béyle genni ağzını ayırır ayırır, geri atardık.” (KA: 478) = O **kaşığı** da geri tepsie atardık, böyle üç sefer yapardık, böyle kendi ağzını ayırır ayırır, geri atardık.

“Uşşığı bir hocıya mocıya götürek dedi.” (KA: 452) = Uşağı bir hocaya mocaya götürelim dedi.

“Aşşagıda ağaçları kesmişler kıri bir meydanlık yapmışlar.” (DA: 106) = Aşağıda ağaçları kesmişler kuru bir meydanlık yapmışlar.

3.9.5. m İkizleşmesi

GDA’da birçok örneği vardır:

“Ben bu wā‘izi wêrdım yani o kitabı kendi eliyle yazmış, el yazısıdır, ülü cāmmıda.” (SMA: 174) = Ben bu vaazı verdim yani o kitabı kendi eliyle yazmış, el yazısıdır, Ulu Cami’de.

“Çip çıplağ ediyem, ben o cenazenin tahtasını temmiz yıhıyorum.” (SMA: 268) = Çırl çıplak ediyorum, ben o cenazenin tahtasını temiz yıkıyorum.

“Ayağın incinirse duzlu hāmmır çekerlerdı.” (AMA: 161) = Ayağın incinirse tuzlu hamur çekerlerdi.

“Diyi bağ, ben ölecağam. Beni temmiz yıhasınler.” (BA: 121) = Diyor bak, ben öleceğim. Beni temiz yıkasınlar.

“Bāğurluydu, sekiz masammağdı, fazla şey dēldi.” (GMA: 156) = Bağkurluydu, sekiz basamaktı, fazla şey değildi.

“Acı hoşgör’e gētdim, acı güccük çocuklara amman yamman dedim, acı şeyle acı beyle deyken belledim.” (GMA: 174) = Hacı Hoşgör’e gittim, Hacı küçük çocuklara aman yaman dedim, Hacı şöyle Hacı böyle derken belledim.

“Eliñ, ayağñ beyaz pammık kimi olur, ya‘ni şeyinde.” (KA: 466) = Elin, ayağın pamuk gibi olur, yani şeyinde.

3.9.6. z İkizleşmesi

GDA'da sınırlı sayıda örneği bulunmaktadır:

“Üzzüldüm, üzzüldüm, ben ediyim daha hestehāneliḡ oldum.” (SMA: 267) = Üzüldüm, üzüldüm ben edeyim daha hastanelik oldum.

“İşte böyle he he işte sonā da bu eve girdim ki töbe töbe aļļāh evı **gözzel** bī evīdi sonā bī gēliniyle bī oḡlu ḡastelendiler, tipōyá yāḡalandiler öldüler...” (GAA: 148) = İşte böyle he he işte sonra da bu eve girdim ki tövbe tövbe Allah'ın evi **güzel** bir evdi, sonra bir geliniyle bir oḡlu hastalandılar tifoya yakalandılar öldüler...

“**Yāzzıḡlār** olsun sana dēdim cāhannām ol şurdan yānı saḡālıma baḡınca ḡocā mı sanıyólār nē bir yumruḡta düşürüm adamı...” (GAA: 203) = **Yazıklar** olsun sana dedim cehennem ol şurdan yani sakalıma bakınca yaşlı mı sanıyorlar ne bir yumrukta düşürürüm adamı...

“Ḡuyısı olmayan evler giderlerdı bī gün evvel **gözzel** o ḡuyıdan suyumızı çeker getirirdiḡ.” (AMA: 173) = Kuyusu olmayan evler giderlerdi bir gün evvel **güzel** o kuyudan suyumuzu çeker getirirdik.

“Benim suçım da herifim háce geTı ee aha bende dedim ki herife **yāzzıḡ** niye būsürü şire topraḡı ala.” (AMA: 142) = Benim suçum da herifim hacca gitti ee aha ben de dedim ki herife **yazık** niye bir sürü şire topraḡı alsın.

“**Bilezziyi, yüzzüḡü** daḡar, gider.” (KA: 451) = **Bileziḡi yüzüḡü** takar, gider.

3.10. İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ

3.10.1. -kk->-k- Tekleşmesi

Sınırlı sayıda örneği vardır:

“...anası evlenen bi genç kızın **ayakabısının** altına kızının ismîni yazar.” (UMA: 212) = ...anası evlenen bir genç kızın **ayakkabısının** altına kızının ismini yazar.

“İnan benim **tükennen** dezgahlan elimde iş yoh.” (UMA: 152) = İnan benim **dükkânla** tezgâhla elimde iş yok.

“Sêksen üçte **hakâri**, şemdinli, beytüşşebâb, çukurca, şırnâh o zamân peşmerge gurûpları vār tâbi ondan sonâ...” (GAA: 206) = Seksen üçte **Hakkâri**, Şemdinli, Beytüşşebap, Çukurca, Şırnak o zaman peşmerge ve grupları var tabi ondan sonra...

“O hoca ne derdi, ya onnan heç almeysañ yarım kilo alıcîñ yōsa yimiye **haññ** yoh derdi.” (GMA: 180) = O hoca ne derdi, ya ondan hiç almazsan yarım kilo alacaksın yoksa yemeye **hakkın** yok derdi.

“Demiş kafasi ne oldî yohsan wala demiş kusura bahma ama ona diqat etmedim wala bilmiyem dêyi.” (SMA: 136) = Demiş kafasi ne oldi yohsan vallahdemış kusura bakma ama ona **dikkat** etmedim vallah bilmiyorum diyor.

“Onın hücresi altında eski teke olan yer, şimdiki...” (SMA: 168) = Onun hücresi altında eski **tekke** olan yer, şimdiki...

“Ondan sōra ikide bir her gün **dukânın** önden gidi geli.” (DA: 124) = Ondan sonra ikide bir her gün **dükkânın** önünden gidiyor geliyor.

3.10.2. -ll>-l- Tekleşmesi

GDA'da örnekleri azdır:

“Her **máhlede** dostu olan adam.” (BA: 138) = Her **mahallede** dostu olan adam.

“Filan ev nerde fişmekan ev nêrde, hangi **maħlede**, nêrelığa girecağıh?” (UMA: 227) = Filan ev nerde feşmekân ev nerde, hangi **mahallede**, nereye gireceğiz?

“Hani biz kendi **máhlemizdi**, biz bilidiğ, kimin kaç tene ağacı var, ne zaman ekmiş ne yapmış.” (DA: 118) = Hani bizim kendi **mahalleimizdi**, biz bilirdik kimin kaç tane ağacı var, ne zaman ekmiş, ne yapmış.

“Biz o zaman deyidiğ **vala Alā'n** rahmindedir.” (DA: 98) = Biz o zaman diyorduk **vallahi Allah'ın** rahmetindedir.

“**Genelikle** görıcı usülüyle evlenilir.” (SMA: 119) = **Genellikle** görücü usulüyle evlenilir.

3.10.3. -mm->-m- Tekleşmesi

GDA'da seyrek görülür:

“Eski zámanı bi séy yoh ıdı yani. **Milet** perişân olıdı.” (BA: 119) = Eskiden bir şey yoktu yani. **Millet** perişan oldu.

“Sırada konuşırken dēyī ki: “**mıħemed!** Halil'in işi kırık.” (UMA: 175) = Sırada konuşurken diyor ki: “**Muhammet!** Halil'in işi kırık.

“**Tōmıs** günü de ya herif gelmiş, yaTmış.” (AMA: 140) = **Temmuz** günü de ya herif gelmiş, yatmış.

“Şıh **mâhamet**Te mevlid okuduruğ.” (KA: 465) = Şeyh **Muhammet**’e mevlit okuturuz.

“Seksen gün yani, yazın ortası **haziran**, **temmuz**, ağustosi çarp seksen kaç gündürse hatırlamıyorum.” (SMA: 140) = Seksen gün yani, yazın ortası **Haziran**, **Temmuz**, Ağustosı çarp seksen kaç günse hatırlamıyorum.

3.10.4. -vv->-v- Tekleşmesi

GDA’da örnekleri azdır:

“Daha **evel** bizim yetiştihlerimizde istambul’dan gelirdi.” (UMA: 135) = Daha **evvel** bizim yetiştirdiklerimiz de İstanbul’dan gelirdi.

“Bilahere ikinci bi **kuwet** istiyolar.” (SMA: 224) = Bilahere ikinci bir **kuvvet** istiyorlar.

“Hoca bunu kamet alırken **evele** bu şekil konuşılırdı...” (SMA: 110) = Hoca bunu kamet alırken **evvelâ** bu şekil konuşulurdu...

“Ële tâbi ufâk tefek şeyler oluyódu sıkıntı olmadı, ben asgerden **ével** evlendim.” (GAA: 144) = Öyle tabi ufak tefek şeyler oluyordu sıkıntı olmadı, ben askerden **evvel** evlendim.

“**Ķovetímíz** yoh. E, **Ķovetíníz** yoh _idi, kaçirmiyeydiz.” (BA: 93) = **Kuvvetimiz** yok. E **kuvvetiniz** yoktu, kaçırmasaydınız.

“...büyük yazdırmışlar, babam asgerdeymiş eyle édellermiş **evelden** eyleymiş.” (GMA: 155) = ...büyük yazdırmışlar, babam askerdeymiş öyle ederlermiş **evvelden** öyleymiş.

“Gelin oynamazdı **áveli** meselá konuşmazdı, héc damadı görmezdi istenirde öyle.” (KA: 462) = Gelin oynamazdı **evveli** mesela konuşmazdı hiç, damadı görmezdi istenir de öyle.

3.11. HECE YUTULMASI (HAPLOLOJİ)

Bir gramer birliğinde peş peşe gelen ve ses bakımından birbirine benzeyen iki heceden birinin bazen eriyip düşmesiyle iki hecenin bir hece haline gelmesi olayıdır.⁵⁵

Kelimede yan yana bulunup birbirinin aynı veya nitelikleri yakın olan iki heceden birinin eriyip kaybolması olayıdır.⁵⁶

UMA’da yaygın görülen bir ses olayıdır:

Heremiz oldıh sekkız on nüfus, böğün altı kardaşlıh. (UMA: 153) = **Herbirimiz** olduk sekiz on nüfus, bugün altı kardeşiz.

“Bële borılar, **kanazisyon** borısı, ha bunun keder.” (UMA: 156) = Böyle borular, **kanalizasyon** borusu ha bunun kadar.

“Padişaha vermiyıp kime vereceğam. avrad şaşırır. ya rabi ya **resula...**” (UMA: 233) = Padişaha vermeyip kime vereceğim? Avrat şaşırır. Ya Rabbi ya **Resulullah...**

UMA’da olduğu gibi SMA’da da birçok örneği mevcuttur:

“Eè ondan sonra **heremiz** gidip bi çadırdı nöbet tutacağız akşam...” (SMA: 125) = E ondan sonra **her birimiz** gidip bir çadırdı nöbet tutacağız akşam...

“Şımdı Seyid Aħmed siz héc kıymalı yaptız, yanı burada leħmecun **mesa** kıymalı dèyiler degıl, kıymalı héc yapmışsan?” (SMA: 192) = Şimdi Seyit Ahmet siz

⁵⁵ Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 52

⁵⁶ Özçelik, **Urfa Merkez Ağzı**, s. 39

iç kıymalı yaptınız mı? Yani burada lahmacun **mesela** kıymalı diyorlar değil mi? Kıymalı hiç yapmış mısın?

DA'da UMA ve SMA'nın tersine az görülen bir değişimdir:

Herif gettihtan sōra gine hizmetçile **yīp** içip, yatıp kaħımıř. (DA: 80) = Herif gittikten sonra yine hizmetçiler **yiyp** içip, yatıp kalkıyormuş.

BA'da birçok örneği bulunmaktadır:

“**Barsaħlar** birbirine yapışmış. Ben başka yémeg yésem sancı yapar, bulamac yumuřaħtır.” (BA: 122) = **Bağırsaklar** birbirine yapışmuş. Ben başka yemek yesem sancı yapar, bulamaç yumuşaktır.

“Diyi ō mením **tāħlarum** vardur, ōy mením inegim vardur.” (BA: 112) = Diyor o benim **tavuklarım** vardır, oy benim ineğim vardır.

GAA'da da DA'da olduğu gibi örnekleri azdır:

“Yēni mi duyduñuz? Bunun **ufāna** şöle üç kişoluuna dōrt kişoluğuna böyüge de hengıl dēnir.” (GAA: 188) = Yeni mi duyduñuz? Bunun **ufağına** şöyle üç kiloluğuna dōrt kiloluğuna büyüge de hengil denir.

“Doľap moľap yoğuğu, ēti gurudup, böyle **mafaza** yapıyólār, o zamān her an için yānı hemān şimdi doľapta hemen çıħarıp yémek yapıyósun. (GAA: 190) = Dolap molap yoktu, eti kurutup böyle **muhafaza** ediyorlar, o zaman her an için yani hemen şimdi dolapta hemen çıkarıp yemek yapıyorsun.

KA'da sınırlı sayıda örnekleri vardır:

Onu řaynadıñ aķřama şadar. **Accıķ** leymun tuzu řoñ. (KA: 458) = Onu kaynatın aķřama kadar. **Azıcık** limon tuzu koyun.

“Düğün sābı ĥazıllar, bes sen giden **yimēñi** yapañ.” (KA: 474) = Düğün sahibi hazırlar, basıp gideyim **yemeğini** yapayım.

AMA'da da sınırlı sayıda örnekleri bulunmaktadır:

“Ğızım o allah'ın verdıgıne gánaat etmedi dıyor **gedıne** bı heybe verdı onu verdı on sekiz sene sōña işTe gūnı doldı. (AMA: 138) = Kızım o Allah'ın verdıgıne kanaat etmedi diyor **kendisine** bir heybe verdi onu verdi on sekiz sene sonra işte gūnı doldu.

“İkindin zamanı tükKânımı **kīTledım**. (AMA: 144) = İkinci zamanı dükkânımı **kilitledim**.

GMA'da da UMA ve SMA'da olduğu gibi yaygın görülen bir ses olayıdır:

Şindi teneke ben aşdım onu bi sâklama ğabına aldım üsdüne bi tane şey êtdim bi de ğâpām var benim yapıdımışdım tenekeciye üsdüne bi de havlı **ķât** ğodum hırp diye otuturdum bitdi o. (GMA: 229) = Şimdi tenekeyi ben açtım onu bir saklama kabına aldım üstünde bir tane şey ettim bir de kapağım vardı benim yaptırmıştım, tenekeciye üstüne bir de havlu **kâğıt** koydum şıp diye oturturdum bitti o.

“Öteniñ en fazlasınıñ dört çocō var ām.” (GMA: 210) = Ötekinin en fazlasının dört çocuğu var.

SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Ağzlarının ses bilgisi üzerine yaptığımız bu çalışmada ulaştığımız sonuçlar şunlardır:

1. SMA, GDA içerisinde STT’de bulunan ünlülere ek olarak bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en az sahip olan ağızdır.
2. GMA, GDA içerisinde STT’de bulunan ünlülerden başka, bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en çok sahip olan ağızdır.
3. *a* ünlüsü GDA’da tespit edilen ünlüler arasında farklı söyleyiş çeşitleri en çok olan ünlüdür.
4. *a* ile *i* arası, yarı dar bir ünlü olan *ă* ünlüsü diğer GDA’da olmayıp AMA’da kullanılan bir ünlüdür.
5. *ă* ünlüsü diğer GDA’da olmayıp GMA’da görülen bir ünlüdür. GMA’nın karakteristik bir ünlüsüdür.
6. *é* ünlüsü GAA’da sık kullanılan *e* ile *i* arası bir ses olup diğer GDA’da ayrı bir ses olarak belirtilmemiştir.
7. *ö* ünlüsü, *ö* ile *ü* arası, yarı kalın, kapalı *ü*’ye yakın bir ses olup GAA’da görülen bir ünlüdür.
8. *ú* ünlüsü GMA’da bulunan, *u* ile *ı* vokallerinin teşekkül noktaları arasında oluşmuş, dar ve yarı düz bir ünlüdür.
9. KA ve AMA, GDA içerisinde STT’de bulunan ünsüzlerden başka, bu ünsüzlerin farklı söyleyiş şekillerine en çok sahip olan ağızlardır.

10. UMA’da asli uzun ünlülerin korunduğu Türkçe kelime örneklerine rastlanmamış, alınma kelimelerdeki asli uzunlukların da kaybolduğu görölmüştür. Asli uzunluğun korunduğu az sayıda alıntı kelime örneklerine rastlanmıştır:

Pādişāh, ‘azīm, meyḥāne gibi asli uzunluğun korunduğu az sayıda alıntı kelime örneklerine rastlanmıştır.

11. DA’da ise UMA ve SMA’nın tersine yabancı kelimelerin çoğunda asıllarındaki uzun ünlülerin korunduğu dikkati çekmektedir:

Belā, ahvāl, hāmīle, āşık, ikrām, cemāline gibi asli uzunluğun korunduğu çok sayıda alıntı kelime örneklerine rastlanmıştır.

12. SMA’da bazı alınma kelimelerdeki asli uzun ünlülerin korunduğu görölür: Ḥātıra, nām, şāir, beyhūde gibi asli uzunluğun korunduğu bir kısım alınma kelimeler mevcuttur.

13. DA’da olduğu gibi BA’da da yabancı kelimelerdeki uzun ünlülerin çoğunun korunduğu tespit edilmiştir:

Cādı, cāsus, vefāt, ādemoğliyam, cāmi gibi asli uzunluğun korunduğu çok sayıda alıntı kelime örnekleri mevcuttur.

14. Diğer GDA’dan farklı olarak KA’da, yabancı kelimelerde bulunan uzun ünlülerin çoğunun normal uzunluktaki ünlülere dönüştüğü görölmektedir. İncelediğimiz metinlerde alıntı kelimelerdeki bazı asli uzun ünlülerin kısaltılarak söylendiği görölmüştür:

Ḥale, ácáyipTi, áşşiyin gibi bazı asli uzun ünlülerin kısaltılarak söylendiği alıntı kelime örneklerine rastlanmıştır.

15. GAA’da ise yabancı kelimelerde var olan asli uzun ünlülerin tam olarak yörede yaşamadığı görölmektedir:

Kátip, şikáyet, hikáye gibi alıntı kelimelerde bulunan asli ünlülerin kısaltmış olduğu birçok örnek mevcuttur.

16. GMA’da da yabancı kelimelerdeki asli uzun ünlülerin korunduğu örnekler mevcuttur:

Rāmetlig, rahāt, māliye, ādetlerimizden gibi asli uzun ünlülerin kısmen korunduğu alıntı kelime örnekleri vardır.

17. UMA’da uzun ünlülerin oluşmasını sağlayan ses olaylarından biri ünsüz düşmeleridir. Bu ünsüzler daha çok *n*, *r* ve *y* ünsüzleridir:

Yimegīz, sōra, ahallār,olıllār, gibi ünsüz düşmesi sonucu oluşmuş uzun ünlülerin bulunduğu çok sayıda kelime tespit edilmiştir.

18. SMA’da diğer GDA’nın tersine ses olayları sonucu oluşan uzun ünlülerin sayıca çok az örnekleri mevcuttur:

aıracālar, yapacālar gibi ses olayları sonucu oluşan uzun ünlülerin sayıca az örnekleri vardır.

19. DA’da uzun ünlülerin daha çok ünsüz düşmesi ve ünsüz kaynaşması gibi ses olayları sonucunda oluştuğu göze çarpmaktadır:

Dōrusu, pēamberin, nēse, olsādi gibi ses olayları sonucu oluşmuş uzun ünlü örnekleri bulunmaktadır.

20. BA’da da, DA’da olduğu gibi ünsüz düşmesi ve ünsüz benzeşmesi gibi ses olayları sonucunda uzun ünlülerin ortaya çıktığı görülmektedir:

Dēil, adē, oārdı, dēil, adē gibi ses olayları sonucu oluşmuş uzun ünlü örnekleri görülmektedir.

21. KA’da da UMA, DA ve BA’da olduğu gibi uzun ünlülerin oluşumunda ünsüz düşmesi etkin rol oynamıştır:

Ölen, sōna, yōrum, dōrarım, sādıqları gibi ünsüz düşmesi sonucu oluşmuş uzun ünlü örnekleri vardır.

22. GAA'da, uzun ünlülerin oluşmasında özellikle, ğ, g, r, v ve y ünsüzlerinin düşmesi etkili olmuştur:

Öretmendi, nūmālde, şöle, tōbe gibi ünsüz düşmesiyle oluşan uzun ünlü örnekleri tespit edilmiştir.

23. GMA'da da diğer GDA'da olduğu gibi uzun ünlülerin oluşmasında ünsüz düşmesi önemli bir rol üstlenmiştir. GMA'da daha çok g, k, l ve y ünsüzlerinin düşmesiyle uzun ünlülerin oluştuğu görülür:

Māzeme, sōlemesi, dādelen, dōmuş, tāsımız gibi bazı ünsüzlerin düşmesiyle oluşmuş uzun ünlü örnekleri vardır.

24. AMA'da da ses olayları sonucunda oluşmuş uzun ünlüler bulunmaktadır: Dīyor, sōña, bī, sōle gibi ses olayları sonucu oluşmuş uzun ünlü örnekleri tespit edilmiştir.

25. Hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülere UMA' da çok sık rastlanmaktadır:

Elī, basmī, verīler gibi hece kaynaşmasından meydana gelen çok sayıda uzun ünlü örnekleri mevcuttur.

26. BA'da, UMA'nın tersine hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülere nadiren rastlanmaktadır:

Tāhlarum kelimesinde olduğu gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlüler nadiren görülmektedir.

27. KA'da da BA'da olduğu gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülerin az sayıda örneği mevcuttur:

Ēdi, āgey, ekmē gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülerin az sayıda örneklerine rastlanmıştır.

28. AMA'da bulunan ģ ünsüzü, çıkış noktası öne kayan ön damak g'sidir.

29. GAA’da bulunan ı ünsüzü, akıcı, art avurt bir ünsüzdür. Bu ses diğer GDA’da ayrı bir ses olarak ele alınmamıştır.

30. GAA’da bulunan S ünsüzü, z ile s arası, sızıcı bir ünsüzdür.

31. GAA’da bulunan Ş ünsüzü sızıcı bir diş ünsüzüdür.

32. GMA’da bulunan κ ünsüzü, k ile g arası, yarı tonlu, ön damak ünsüzüdür. GMA’nın karakteristik seslerinden biridir.

33. ı>i değişmesi, DA’da yaygın olan ve DA için karakteristik özellik arz eden bir değişmedir:

Baḥiyam, sicaḥ, dışardan kelimelerinde olduğu gibi DA’da birçok örneği vardır.

34. a>ä değişimi GMA’nın en belirgin özelliklerindendir:

Soḥākla, ağacından, uşāklara kelimelerinde olduğu gibi birçok örneği mevcuttur.

35. o>ó değişimi GAA’nın en belirgin özelliklerindendir:

Ēkiyók, yóḥ, ḵamyónlārın, diyókı, yóḥsa kelimelerinde görüldüğü gibi bu değişimin birçok örneği tespit edilmiştir.

36. ü>í değişmesi UMA’nın çok belirgin özelliklerindendir. UMA’da yaygın bir şekilde görülen bu ünlü değişmesi, UMA için karakteristik bir özellik göstermektedir: Göttírır, öldígínde, töktírdím gibi çok sayıda örnek bulunmaktadır.

37. ö>e değişimi ö sesinin kapalı e sesine dönüşmesi şeklinde olan değişmedir. DA’ya özgü bir değişme olup, sözcüklerin ikinci ünlüsü olan e vokalinin inceltici etkisiyle oluşan bir değişmedir. Bu değişme DA için karakteristik bir özellik taşımaktadır: Bêle, şêle, évle kelimelerinde olduğu gibi yaygın olarak görülen bir değişmedir.

38. k>κ değişmesi k sesinin, yarı tonlu k - g arası ön damak ünsüzü olan κ'ye dönüşmesidir. GMA'nın karakteristik bir özelliği olan bu değişmenin oluşmasında a ile e arası bir ses olan ā sesinin büyük bir etkisi vardır:

Ėăkdık, soĖăkda, ufăkdım gibi bu deęişimin çok sayıda örneklerine rastlanmıřtır.

39. ng>y değişmesi UMA'nın en karakteristik özelliklerinden biridir. ET'de bulunan ng ünsüzünün y>n>ng yönünde değişmesiyle ortaya çıkmıştır. İyelik teklik ve çokluk şahıslar için kesin bir değişmedir. Teklik ve çokluk 2. kişi iyelik eklerinde bulunan ng ünsüzü UMA'da y olur:

Göynım, soyra, heppiyızın kelimelerinde görüldüğü gibi yaygın bir şekilde görölmektedir.

40. UMA'da kalınlık – incelik uyumu büyük oranda bulunmaktadır. UMA'da alınma kelimelerin çoğunda uyumun tam olarak sağlandığı görölmektedir. Eski Türkçeden gelen ve STT'de uyum dışı kalmış bazı kelimelerin UMA'da ünlü uyumlarını korudukları görölmektedir:

Hanı, Ėanķı, hangısınan, Ėanķısından gibi kelimeler STT'de uyum dışında kalmışken UMA'da uyumlarını korumuştur.

41. SMA'da kalınlık – incelik uyumunun STT'ye göre geri durumda olduğu görölmektedir. Ancak STT'ye göre bu uyumun daha ileride olduğu örnekler de mevcuttur.

42. DA'da ünlü uyumu sağlam değildir, uyumdan ziyade uyumsuzluğun hâkim olduğu göze çarpmaktadır. DA'nın karakteristik bir özelliği olan kelime sonlarında bulunan i'leşme, kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır.

43. BA'da gerek alınma, gerekse de Türkçe kelimelerde STT'de uyuma girmemiş kelimelerin kalınlık – incelik uyumuna girdiğini gösteren birçok örnek vardır.

44. KA, kalınlık-incelik uyumu bakımından diğer GDA'dan farklı olarak oldukça ileridedir. Türkçe kelimelerin yanı sıra yabancı asıllı kelimelerde de uyumun olduğu göze çarpar. STT'de uyumu bozan eklerden *-ki* bağlacı ile *-ken* zarf fiil ekinin de uyuma girdiği örnekler tespit edilmiştir. KA'da bu uyumun STT'ye göre ileri durumda olduğu örneklerin yanı sıra geri durumda olduğu örnekler de mevcuttur.

45. GMA'da yaygın bir kalınlık-incelik uyumunun olduğu görülmektedir.

46. STT'de kalınlık – incelik uyumuna uymayan alıntı kelime ve eklerin GAA'da uyuma girdikleri görülür. Yöre ağzında bu uyum genel olarak yerleşmiş durumdadır.

47. UMA, SMA, BA, AMA, ve DA'da düzlük-yuvarlaklık bakımından uyumsuzluğun hâkim olduğu görülmektedir.

48. KA'da diğer GDA'nın tersine düzlük-yuvarlaklık uyumunun genel olarak hâkim olduğu görülmektedir. KA'da düzlük-yuvarlaklık uyumu STT'ye göre daha ileridedir.

49. GMA'da diğer GDA'nın tersine düzlük-yuvarlaklık uyumunun oldukça belirgin ve hâkim olduğu görülmektedir. GMA'da da KA'da olduğu gibi düzlük-yuvarlaklık uyumu STT'ye göre daha ileride olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

1) İNCELEDİĞİMİZ METİNLERİ TARADIĞIMIZ KAYNAKLAR

ARSLAN-EROL, Hülya, “Kilis İli Ağızları Ses Bilgisi Özellikleri Üzerine”, **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 10/8, s. 421-484.

BAŞKAN, Ahmet, **Bismil Ağzı (İnceleme- Metinler- Dizin)**, “Yüksek Lisans Tezi”, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır 2012.

BOZ, Erdoğan ve ÖZÇELİK, Sadettin, **Siverek Merkez Ağzı**, Gazi Kitabevi, Ankara 2009.

DEMEZ, Ali, **Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı**, “Yüksek Lisan Tezi”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan 2013.

ERTEN, Münir, **Diyarbakır Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)**, TDK Yayınları, Ankara 2011.

GÜLİN GÜNAY, Esra, **Adıyaman-Merkez, Kâhta, Gerger, Samsat Yöresi Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)**, “Yüksek Lisans Tezi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2008.

ÖZÇELİK, Sadettin, **Urfa Merkez Ağzı**, TDK Yayınları, Ankara 1997.

SARITİKEN, Hakan, “**Gaziantep Merkez Ağzı**”, (“Yayımlanmamış Doktora Tezi”), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Gaziantep 2017.

2. DİĞER KAYNAKLAR

ADIGÜZEL, Ahmet, “Dünyada Ve Türkiye Türkçesinde Ağız Çalışmaları Ve Yöntemler”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara, Volume 8/9 Summer 2013, p.387-401,

- AKAR, Ali, Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları, **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 1/2 Fall 2006, s. 41-53;
- AKAR, Ali, **Muğla ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 2013.
- AKAR, Ali, “Sosyal Bilimlerin Veri Kaynağı Olarak Ağızlar”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt No. (10), 2016
- AKSOY, Ömer Asım, **Gaziantep Ağzı (3 Cilt)**, TDK Yayınları, Ankara 1945-1946.
- ALKAYA, Ercan ve GÜLENSOY, Tuncer **Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası**, Akçağ Yayıncılık, İstanbul 2011.
- ALLAHVERDİYEVA, Şehrebanı ve BULDUK, Türker Barış, Adıyaman İndere(Zey) Köyü Ağzı Ses Bilgisi, **International Journal of Social Science**, Volume 6 Issue 3, p. 1109-1145, March 2013
- BANGUOĞLU, Tahsin, **Ana Hatlarıyla Türk Grameri**, TDK Yayınları, İstanbul 1940.
- BANGUOĞLU, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 2015.
- BARAN, Burhan, “Arapçadan Türkiye Türkçesine Geçen Sözcüklerde Ayın ve Hemzeyle İlgili Ses Olayları”, **ADÜ SBE Dergisi**, Sayı:12, Adıyaman, 2019. S. 152
- BARAN, Burhan, “ Güneydoğu Anadolu Ağızlarının Dil Özellikleri Üzerine Bir İnceleme”, **I. Uluslararası Harran Multidisipliner Çalışmalar Kongresi**, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa 2019.
- BİLGEGİL, M. Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Salkımsöğüt Yayınları, İstanbul 2014.
- BOZ, Erdoğan, **Türkiye Türkçesi I Ses Bilgisi**, Gazi Kitabevi, Ankara 2019.
- BULDUK, Barış ve TELLİ, Burak, “Adıyaman İli Ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar: Fiil”, **HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]**, Yıl 5, Sayı 10, Bahar 2019
- BURAN, Ahmet, **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1997.
- BURAN, Ahmet, “**Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**”, Türk Dili, S. 542, Şubat 1997, 233-237.
- BURAN, Ahmet, “ Anadolu (Türkiye Türkçesi) Ağızlarının Karşılaştırmalı İncelemesi ve Bu Konu ile İlgili Sorunlar” **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, (9 Mayıs 1997, Ankara)**, TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 89-91.
- BURAN, Ahmet “Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 6/1 Winter 2011, p. 41-54.

- CAFEROĞLU, Ahmet, Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi, **TDAY-Belleten**, Ankara 1958.
- CAFEROĞLU, Ahmet, “Muğla Ağzı”, **TDAY Belleten**, Ankara 1962, s. 107-130.
- CAFEROĞLU, Ahmet, Anadolu Ağızları Konson Değişimleri, **TDAY-Belleten**, Ankara 1963.
- CAFEROĞLU, Ahmet, Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişimleri, **TDAY-Belleten**, Ankara 1964.
- CEYLAN, Emine Yılmaz, “Ana Türkçede Kapalı *e* Ünlüsü”, **Türk Dilleri Araştırmaları** **1991**, Ankara, s.151-165.
- COŞKUN, Volkan, “Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler”, **TDAY Belleten** **1999 I/II**, Ankara 2003, s. 41-50.
- COŞKUN, Volkan, **Türkçenin Ses Bilgisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.
- ÇOLAKOĞLU, Bülent Kahraman, “Ağız Çalışmalarının Önemi Ve Trabzon Ağzı Özelliklerinin Değerlendirilmesi”, **Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks**, Vol. 5, No. 3, 2013, s. 207-209.
- DELİCE, H. İbrahim, “Anadolu ve Rumeli Ağızları Metinlerinde Kullanılan Seslerin Çeviri yazıu Meselesi”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 1. sayı, Sivas 1995, s. 119-131.
- DEMİR, Necati, “Orta Karadeniz Ağızlarında Nazan N (ñ) Sesi”, **TDAY Belleten**, 1999, s. 51-58.
- DEMİRAY, Erdiñç, “Ağız Araştırmalarında Çeviri yazı İşaretlerinin Farklı Kullanılması Sorunu”, **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 3/6 Fall 2008, s. 219.
- DURANAY, Emine, **Adıyaman Merkez Ağzı**, (“Yayımlanmamış Bitirme Tezi” Dicle Üniversitesi, Diyarbakır 2015.
- DURSUNOĞLU, Halit, **Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi**, Pegem Akademi, Ankara 2017.
- EFENDİOĞLU, Süleyman ve İŞCAN, “Âdem, Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması”, **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** **43**, Erzurum 2010, 121-143.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, **Kars İli Ağızları-Ses Bilgisi**, Gazi Üniversitesi, Ankara 1983.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, “Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Çeviri yazı İşaretleri”, **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)**, TDK Yayınları 697, Ankara 1999, s. 43-48.

- ERTEN, Münir ve ÖZÇELİK, Sadettin, **Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2011.
- GEMALMAZ, Efrasiyap, **Erzurum İli Ağızları**, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1995.
- GÜLENSOY, Tuncer, **Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- GÜLENSOY, Tuncer, “Rumeli Ağızlarının Sesbilgisi Üzerine Bir Deneme”, **TDAY-Belleten 1984**, TDK Yayınları, Ank. 1987, s.99.
- GÜLER, Metin, “ Türkiye’deki İl Ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme” **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/4, Fall 2012, Ankara, s. 1835-1861.
- GÜLSEVİN, Gürer, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında # h Sesi Üzerine”, **Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı Belleten 2001 I/II**, Ankara 2003, s.130.
- GÜNEŞ, Bahadır, “Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi ve Türkiye’deki Karşılaştırmalı Ağız İncelemeleri Üzerine Bir Deneme”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı: 1/4, 2012, s. 20-44.
- KARAAĞAÇ, Günay, **Türkçenin Ses Bilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul 2010.
- KARAHAN, Leyla, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- KARAHAN, Leyla, “Ağız Araştırmaları Alanında Yapılması Gereken Çalışmalar” **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, (9 Mayıs 1997, Ankara)**, TDK Yayınları, Ankara 1999, 24-28.
- KARAHAN, Leyla, “**Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**”, TDK Yayınları, Ankara 2014.
- (Ed.) KARAHAN, Leyla, “**Ağız Atlası Kılavuz Kitabı**”, Akçağ Yayınları, Ankara 2018.
- KILIÇ, Mehmet Akif, “Türkiye Türkçesi’ndeki Ünlülerin Sesbilgisel Özellikleri”, **Studies in Turkish Linguistics**, Boğaziçi University Press, İstanbul 2003, s.3-18.
- KORKMAZ, Zeynep, Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**. Cilt No. (2), s. 143-172.
- KORKMAZ, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 1992.
- KORKMAZ, Zeynep, **Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik)**, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

- KORKMAZ, Zeynep, **Bartın ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994.
- KORKMAZ, Zeynep, **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994.
- KORKMAZ, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003.
- KORKMAZ, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları. , 3.baskı. Ankara 2009.
- KURTULMUŞ, Fatih, **Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ünlü Değişenleri**, (“Yüksel Lisans Tezi”, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Manisa 2014.
- MANSUROĞLU, Mecdut, “Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu” , **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten**, 1959, s. 81-93
- MUTLU, Hüseyin Kahraman, “Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies**. Cilt No. (6) s. 373-382.
- OLCAY, Selâhattin, **Erzurum Ağızı**, TDK Yayınları. , Ankara 1995.
- ÖÇALAN, Muharrem, “Ağız Araştırmalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanılması Ve Ağız Tezleri İçin Yenilik Önerileri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 20, Yıl: 2006/1, s. 169-188.
- ÖZÇAM, Çimen, “Türkiye Türkçesi İle İlgili Gramer Çalışmaları-Bibliyografya Denemesi-”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Ekim 1997, s. 110, s. 121-163.
- ÖZÇELİK, Sadettin ve BOZ, Erdoğan, **Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağızı (Dil İncelemesi, Metinler, Sözlük)**, TDK Yayınları, Ankara 2001.
- ÖZSOY, Yusuf, “Türkiye’de Ağız Araştırmaları Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme: (1985–2018)” , **OĞUZTAD** 2019, Sayı 1, s. 173-207.
- ÖZTÜRK, Jale, “ Kilis ve Hatay Ağızlarının Karşılaştırılması”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt No. (11), s. 85-122.
- SAĞIR, Mukim, **Erzincan ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları. , Ankara 1995.
- SAĞIR, Mukim, **Anadolu Ağızlarında Ünlüler**, TDK Yayınları. , Ankara 1997.
- SAĞIR, Mukim, “Anadolu Ağızlarında Ünsüzler”, **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, Ankara 1999 (01.01.1999).
- SAĞIR, Mukim, “Ses Olayları Bakımından Anadolu Ağızları”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 20, Erzurum 2002.

SAGIR, Mukim, “Türkiye Türkçesi Ağızlarının Ünlü Varlığı”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 3/3 Spring 2008, s. 563-578.

SEVİNÇLİ, Veysi, “ Türkiye Türkçesi Ağızları İle İlgili Yapılmış Lisansüstü Tezler (2010-2013) Üzerine Bir İnceleme”, **SBE Dergisi The Journal of Social Sciences İnstitute**, Sayı: 38, Van 2017, s. 57-96.

ŞİRİN, Hatice, **Türkçenin Ses Bilgisi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, (“Yüksek Lisan Tezi”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir 2003.

TEKİN, Talat, **Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, B15, Ankara, 1975, s. 266.

VARDAR, Berke, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yayınları. , İstanbul 2002.

3) İNTERNET SİTESİ KAYNAKLARI

Türk Dil Kurumu, **Derleme Sözlüğü**, 2019, <https://sozluk.gov.tr/> (25.11.2019)

Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, 2020, <https://sozluk.gov.tr/> (22/06/2020)

https://www.isa-sari.com/bibliyografya/alan.php?b=yeni-turk-dili&s=4&adet=50&olcut=yazar_soyadi&sekil=asc

<http://web.deu.edu.tr/ilyas/edebiyat/turkdilikaynakcasi.htm>